UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND. NR. 11 DEC. '85/NR. 1 JAN. '86. LOS NR.: ƒ 2,50

HUMANIST

SPECIAAL KERSTNUMMER OVER VRIENDSCHAP

HUMANIST

Uitgave Humanistisch Verbond, verschijnt maandelijks.

40ste jaargang, december 1985, nr. 11
41 jaargang, januari 1986, nr.1

REDAKTIE:

Hes van Huizen

VORMGEVING:

Hes van Huizen/Rik Tazelaar

MEDEWERKERS DIT NUMMER:

Rémi van der Elzen/Theodor Holman/Marianne Hoogma/Tom Jansen/Jan de Leede/Koos Meinderts/Jac van den Oort/Chris Pennarts/André Ruigrok/Japke Schonewille/Martin Šimek/Liesbeth Sluiter/Ingeborg van Teeseling/Rob Tielman/Chiel Verduijn/Sylvia Weve

REDAKTIE-ADRES:

Oudkerkhof 11, Utrecht
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Telefoon: 030-318145

REDAKTIEKOMMISSIE:

Mettha de Nachtegaal/Jan de Leede/Wim Jungman/Rina Spigt

ABONNEMENT/LIDMAATSCHAP

Een abonnement op de „Humanist" kost *f* 25,- per jaar.
De kontributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumkontributie is *f* 65,- per jaar, inklusief een abonnement op de „Humanist". Mede-leden hoeven geen kontributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdragen houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto inkomen beneden de *f* 18.000,- per jaar bedraagt de minimumkontributie *f* 45,- per jaar. Voor jongeren voor wie recht op kinderbijslag en/of kinderaftrek bestaat bedraagt de kontributie *f* 30,- per jaar. Gezinsleden en huisgenoten kunnen zelfstandig lid worden voor *f* 15,- per jaar. Men ontvangt dan geen „Humanist".

DIT BLAD IS GEDRUKT BIJ BROUWER OFFSET, UTRECHT

Geef u op als lid van het Humanistisch Verbond of neem een abonnement op de „Humanist". Bel 030 - 31 81 45 of schrijf naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Wacht met betalen tot u een aksept-girokaart ontvangt.

Tekening omslag: Sylvia Weve

HET VOLGENDE NUMMER VERSCHIJNT BEGIN FEBRUARI 1986. KOPIJ VOOR DIT NUMMER MOET UITERLIJK BINNEN ZIJN OP 12 JANUARI.

(advertentie)

HUMANISTISCH VERBOND

Het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond roept sollicitanten op voor enige vakatures voor de funktie van

Raadsman/-vrouw

bij de Dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging bij de krijgsmacht. Deze funktionaris wordt op voordracht van het Humanistisch Verbond benoemd door de Minister van Defensie. Genoemde dienst telt momenteel 22 raadslieden, waarvan er 18 werken in rayons verspreid over Nederland en West-Duitsland.

Taak:
a) individuele begeleiding in het persoonlijke vlak
b) vormingswerk met groepen in het kader van de zgn. GV-uren en op het vormingscentrum
c) voorwaardenscheppend werk in het strukturele vlak veelal voortvloeiend uit a en b; o.m. plaatsvindend in multidisciplinaire overlegorganen.

Vereisten:
- humanistische levensovertuiging
- leeftijd van plm. 30 t/m 39 jaar (deze laatste grens is een eis van Defensie i.v.m. leeftijdsontslag bij 55 jaar)
- een gerijpte persoonlijkheid voor dit veeleisende werk. Daarbij gaat de voorkeur uit naar mensen van academisch of daarmee vergelijkbaar niveau en een aantoonbare beroepservaring in vormingswerk en de omgang met mensen in knelsituaties
- goede mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid
- organisatorische kwaliteiten
- incasseringsvermogen
- bezit van, of bereidheid tot studie voor, het diploma geestelijk verzorger van het Humanistisch Opleidingsinstituut te Utrecht.
- bezit van rijbewijs
- goede gezondheid

Salariëring: geschiedt bij indiensttreding – afhankelijk van leeftijd en aantal dienstjaren – tussen *f* 3805,– en *f* 6837,– p.m. (met een uitloopmogelijkheid tot *f* 8054,–).

Indiensttreding zodra dit mogelijk is.
Een informatiepakket is te verkrijgen bij het Bureau Hoofdraadsman op onderstaand adres.

Sollicitaties – graag voorzien van motivering en curriculum vitae – binnen veertien dagen na het verschijnen van dit blad te zenden aan de hoofdraadsman, dr. J. F. Sinke, Oranje Nassaulaan 71, 3708 GC Zeist, tel. 03404-14436.

Dit is een speciaal kerstnummer van het maandblad de Humanist. Dubbeldik, voor december en januari tegelijk. En voor de gelegenheid op sneeuwwit papier gedrukt. De redaktie wenst u veel plezier bij het lezen van dit vriendschapsnummer. En natuurlijk: alvast de allerbeste wensen voor het komende jaar.

SPECIAAL

KERST NUMMER

interview met ITEKE WEEDA

...pagina 6

De klas vindt vriendschap een te gek onderwerp ..... pag. 14

De meisjes van de huishoudschool zijn niet voor altijd vriendinnen ..... pag. 16

Theodor Holman: Het zwarte landschap tussen liefde en vriendschap .... pag. 24

Voor de meiden zijn mannen weer in de gratie ..... pag. 28

Zeventig jaar lang vriendschap ..... pag. 30

Vriendschapsrituelen ..... pag. 31

Uitgelezen vriendschappen ..... pag. 32

Albert Nieuwland: de vrienden in mijn leven ..... pag. 34

Vriendschap in apartheid ..... pag. 35

Driehoeksvriendschap ..... pag. 36

De laatste vriendendienst ..... pag. 38

EN DOOR HET HELE NUMMER MENINGEN EN VISIES VAN LEZERS OVER VRIENDSCHAP PLUS VEEL TEKENINGEN VAN HVO-LEERLINGEN EN FOTO'S VAN CHRIS PENNARTS EN LIESBETH SLUITER.

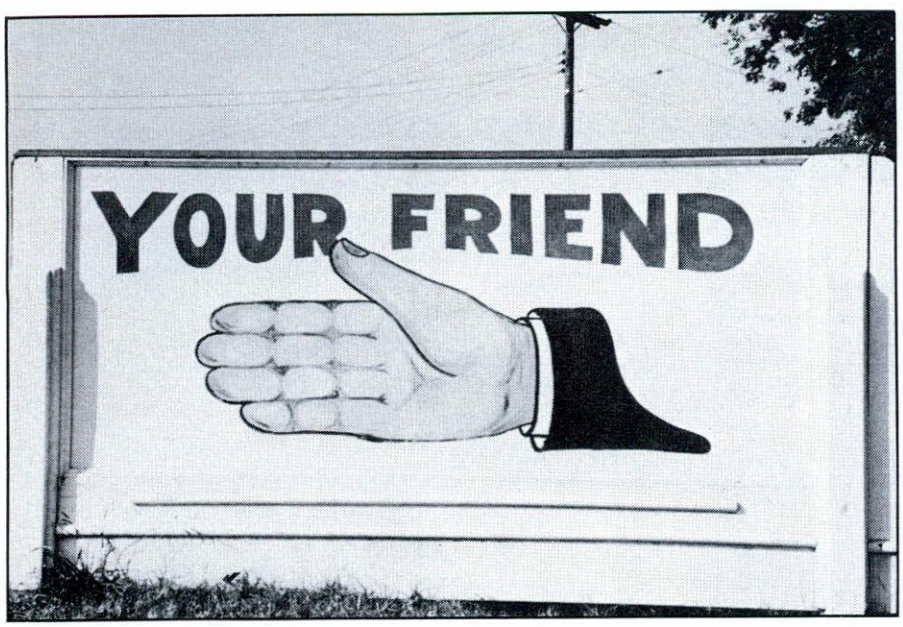

interview met LILIAN RUBIN

...pagina 18

VERBOND VIERT VEERTIG JARIG BESTAAN FEESTELIJK OP 4 MAART

Op 17 februari 1986 is het precies veertig jaar geleden dat het Humanistisch Verbond werd opgericht. Het Verbond zal in het komende jaar ruime aandacht besteden aan deze mijlpaal.
Het bestuur heeft besloten om op 4 maart het jubileum officieel te vieren met een feestelijke dag in het Concertgebouw in Amsterdam.
We kunnen u op dit moment al iets over het programma mededelen. Er zal een terugblik zijn op de afgelopen veertig HV-jaren, en diskussie over de gelijke behandeling en/of gelijkberechtiging. Ook zal algemeen voorzitter Rob Tielman een toespraak houden over de taak van het HV en er is een muzikale omlijsting door het Haags Hoorn-trio & Lucia Meeuwsen met haar ensemble. Tot slot van de dag zal er een lunch en receptie zijn.

D.m.v. onderstaande bon kunt U zich voor deze dag opgeven. Graag vóór 1 februari inzenden aan:

Humanistisch Verbond
Antwoordnummer 2181
3500 VB Utrecht
(geen postzegel nodig!)

Voor deelname wordt een bijdrage in de kosten gevraagd van ƒ 20,– p.p., zonder lunch ƒ 10,– p.p. Dit bedrag gaarne overmaken op gironummer 197930 van het HV te Utrecht. Deelne(e)m(st)ers ontvangen tijdig het programma, toegangskaart en consumptiebonnen voor de receptie.

B O N

Ja, ik geef mij op voor de viering 40 jaar HV op 4 maart 1986.
Ik neem wel/niet* deel aan de lunch.
Ik maak ƒ 10,– p.p. (zonder lunch) of ƒ 20,– (met lunch) over op gironummer 197930 van het HV te Utrecht.

Naam:

Adres:

Woonplaats:

Tel.:

Aantal plaatsen:

* Doorhalen wat niet van toepassing is

35 pagina's over vriendschap!

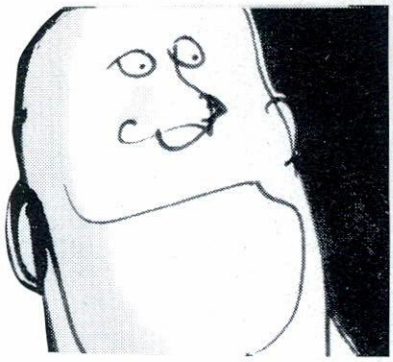

vriendschap bij
eb en vloed

de ribbels
van 't
zand
lijken op
de rimpels
van 't
leven

de zee
neemt
ze weer
mee,
strijkt
ze glad,
even –

zoals
de ene
mens
kan
doen
voor
de ander

lina boog (dordrecht)

Vriendschap,
uit zich in een gebaar,
een woord, een blik,
wat lachen met elkaar

en is het weten
dat jouw pijn
ook een stukje
van de ander zal zijn.

Trudy Doeleman-Huter

Vriendschap is: er zijn!

Minke van Tienhoven (Wageningen)

De redaktie ontving veel, heel veel tekeningen gemaakt door klassen tijdens de les van het humanistisch vormingsonderwijs. Teveel om allemaal in de Humanist te plaatsen helaas. Daarom hebben we een keuze gemaakt uit alle prachtige kunstwerken. We hebben geprobeerd van elke klas tenminste één tekening op te nemen. De redaktie dankt alle klassen en hun leerkrachten heel hartelijk voor alle medewerking.

Foto: Chris Pennarts

ITEKE WEEDA: HET WORDT TIJD DAT DE SAMENLEVING VRIENDSCHAP GAAT ZIEN ALS EEN WEZENLIJKE RELATIE VOOR HET GELUK VAN MENSEN

Ik herken haar gelijk op het perron. Blonde krullen, donkerblauwe broek en trui. De rest is knallend turquoise. Vest, panties en pumps. Ze straalt leven uit en kleur. En dat is iets dat dit grauwe station in Wageningen best kan gebruiken. We lopen naar de auto. Ook al blauw. Naast ons begroeten twee vriendinnen elkaar hartstochtelijk. Ze kijkt en lacht. Een goed begin van ons gesprek over vriendschap.
In de auto begint het al. Ze praat snel en veel, met brede gebaren, zelfs onder het rijden. Lichtblauwe ogen heeft ze, met bruine vlekjes. Die flitsen van de spiegels naar mij en via de voorruit weer terug. Ik denk mezelf op de achterbank, kijkend en luisterend naar dit gesprek. Minstens kennissen, is het oordeel. Hebben elkaar een tijdje niet gezien, maar pakken redelijk snel de draad weer op. O, als het leven eens altijd zo simpel was.
Het huis. Langs de snelweg, maar met een diepe voortuin. Acht namen aan de rechterkant van de deur en drie aan de linker. Iteke Weeda, lees ik automatisch. Binnen is het groot en hoog, met een brede trap naar boven. In de gang hangt een bord wie „uit" en „thuis" is.

Prof. Dr Ir Iteke Weeda (39) is gezinssociologe bij de vakgroep Westerse Sociologie van de Landbouwhogeschool in Wageningen. Zij promoveerde in 1976 op het onderwerp „Kommunes en kommune-bewegingen".
In 1984 deed zij samen met G. Kooy een onderzoek naar de gezinsvorming, echtscheidings- en huwelijkservaringen in Nederland. Naar aanleiding van het vijftigjarig bestaan van het damesweekblad Libelle schreef zij het boek „Huwelijksleven, ideaal en praktijk". Onlangs werd zij benoemd tot buitengewoon hoogleraar aan de universiteit van Groningen.

De kamer links is van haar. Bruin overheerst. Veel spullen uit de NOVIB-folder en een diepe leren bank. Overal bloemen. Kleine bossen, grote bossen en een immense vaas rode en witte rozen van de redaktie van Libelle. Mijn gesprekspartner is net vandaag officieel benoemd tot buitengewoon hoogleraar aan de universiteit van Groningen. En dat zullen we weten ook. Na elke vijf minuten gaat de telefoon. Felicitaties, verzoeken om interviews. We manoeuvreren moeizaam om de dwingende bel heen.
„Onze samenleving verandert snel. Op sociaal en technisch gebied. Dat heeft vergaande konsekwenties voor de manier waarop mensen met elkaar omgaan. We zitten nu in een fase dat het feitelijk gedrag al veel progressiever is dan de waarden die we verkondigen. Die we wel zo voelen omdat we ze vroeger zo geleerd hebben, maar waar we zelf van zijn afgestapt. Dat maakt mensen onzeker. Waarom dóe ik andere dingen dan ik dénk? Ik vind het belangrijk dat we toegeven dat we ook niet meer zo denken eigenlijk. Dat we alweer veel verder zijn. Dat is de enige manier om de onzekerheid en eenzaamheid bij mensen op te lossen.
Men doet nogal eens alsof onzekerheid, eenzaamheid en zelfs vandalisme komt omdat we van onze oude waarden afstappen. Volgens mij is het omgekeerd. We leggen een taboe op onze – nieuwe – gedragingen en houden vast aan oude waarden waar we niet meer achterstaan. Dat nieuwe wordt dan eng. Ik vind het de taak van een organisatie als het Humanistisch Verbond om de goede dingen in dat nieuwe aan te geven. Er wordt bijvoorbeeld gezegd: onderzoek heeft uitgewezen dat mensen zónder paar-relatie meer stress hebben dan mensen mét. Dan roept iedereen: zie je nou wel hoe belangrijk die paar-relatie is.
Terwijl je ook kunt zeggen: blijkbaar hebben we nog niet geleerd om zelfstandig in het leven te staan. En blijkbaar is de omgeving daar ook niet op ingericht. Dan is dat iets dat je kunt veranderen. En dat is positief. Want mensen wordt op dit moment een gigantisch schuldgevoel aangepraat. Als je niet zeven dagen vierentwintig uur per dag met je kind tuttelt, ben je een egoïst. Als je bewust kiest voor geen kinderen ben je ook een egoïst. Als je je werk en jezelf op gelijk nivo stelt als je gezin... Egoïsme, schuldgevoel. De toverwoorden om de veranderingen in de samenleving te blokkeren.

Mensen zelfstandiger

Wat die veranderingen inhouden? Ik geloof dat de paar-relatie als enige bezorger van geluk minder belangrijk zal worden. En dus ook het gezin en de wederzijdse afhankelijkheid tussen ouders en kinderen. Ik denk dat vriendschap meer zal opkomen. Vooral veel verschillende vriendschappen, waarvan een deel erotisch getint zal zijn. In ieder geval worden mensen zelfstandiger en meer autonoom.
Het begin van de verandering ligt natuurlijk in de opvoeding. Want als je wordt grootgebracht met het idee dat een moeder altijd klaar voor je hoort te staan, zul je vrouwen ook nooit als zelfstandige wezens zien. Zul je veel sneller gaan zoeken naar de paar-relatie die je van je ouders kent. En blijven uitgaan van het idee dat je van één persoon alles kunt verwachten.
Als je om je heen kijkt zie je de maatschappij ook veranderen. Er is een vooruitgeschoven groep die anders leeft, anders woont, andersoortige relaties heeft. Het gezin wordt kleiner, kinderen worden gekozen inplaats van gekregen. Familieleden in de derde graad zijn lang zo belangrijk niet meer als vroeger. Daar kun je ook niet meer terecht voor vanzelfsprekende vriendschap. Als die cirkel kleiner wordt, is één mens in je leven, je partner, niet meer genoeg. Dan ga je automatisch zoeken naar meer, andere mensen om je heen. Vrienden dus. Want je ziet ook dat mensen meer behoefte hebben aan intimiteit. Juiste omdat er zoveel vanzelfsprekende relaties wegvallen.

Afspraken maken

Dat stelt ons wel voor een nieuw probleem. Vriendschap is geen instituut, zoals het huwelijk. Er zijn geen normen en waarden die vastliggen. Die moeten er natuurlijk wel komen, want echte vrijblijvendheid maakt mensen extra onzeker. Er moeten afspraken komen over gedragsnormen. Wat je voor elkaar over hebt, waar de grenzen liggen. Ik denk ook dat mensen die regels graag willen maken, omdat ze ervan afhankelijk zijn. Alhoewel die regels altijd min of meer persoonlijk blijven. In een steeds individualistischer maatschappij kun je niet meer aankomen met algemene regels. Dat zou ook niet goed zijn.

Meeveranderen

De angst van veel mensen is dat dit soort relaties oppervlakkiger worden dan nu. Dat geloof ik helemaal niet. Van die ene partner ben je afhankelijk, zowel financieel als gevoelsmatig. Ik heb eens een man gesproken wiens vrouw kanker had. Zij wilden er allebei niet met elkaar over praten uit angst elkaar pijn te doen en op te zadelen met hun eigen verdriet. Dus op het moment dat die mensen elkaar het hardste nodig hadden, konden ze er niet zijn voor elkaar. Uit liefde weliswaar, maar daar heb je ook niet veel aan. Dat verandert in vriendschapsrelaties. En als de relaties veranderen, verandert alles mee. Wonen bijvoorbeeld. Ik geloof in groepswonen als vorm voor de toekomst. Het probleem is alleen dat het flexibele mensen vraagt, bereid om afspraken te maken met meer mensen. En dat geldt vooral als je kinderen hebt. Dan is er ook de jaloezie tussen de volwassenen, het gevecht om de aandacht van de kinderen.
Ik denk dat het voor kinderen en volwassenen heel goed is om niet afhankelijk te zijn van één of twee mensen, maar terecht te kunnen bij meer. Maar ook daar moeten we zoeken naar regels en afspraken, over privacy bijvoorbeeld. Dat kost energie. Toch zie ik het gebeuren. Al blijft het individu centraal staan. Want dat is de tendens die erin zit. Dat zie je in de veranderde relaties het beste.

VRIENDSCHAP IS OOK EEN KWESTIE VAN GEZAMENLIJKE IDEALEN, DENKBEELDEN, WERKZAAMHEDEN, HOBBIES.DAT GEEFT HOUVAST. GEVOELENS ALLEEN ZIJN NIET GENOEG. DAT GEEFT TEVEEL TELEURSTELLINGEN.
WE MOETEN LEREN REËEL MET VRIENDSCHAP OM TE GAAN. WETEN DAT HET INZET VERGT, UITHOUDINGSVERMOGEN, KOMPROMISSEN SLUITEN. WETEN DAT NIKS VANZELFSPREKEND IS

De ouderwetse vorm van paar-relatie bestaat nauwelijks meer volgens mij. Trouwen op je twintigste en monogaam tot de dood ons scheidt. Mensen houden steeds meer de mogelijkheid open dat ook een huwelijk niet voor eeuwig is. De Amerikanen praten over 'serial'-monogamie. Meerdere monogame relaties achter elkaar. Dat is iets heel anders dan het huwelijk nu. Daarom is de invloed van de paar-relatie minder groot. Volgens mij gaan we toe naar „vriendschapsnetwerken". Meerdere mensen die vrienden van elkaar zijn."

Wat zijn vrienden

We praten nou steeds over vrienden. maar wat zijn dat eigenlijk?
„Dat is een vraag die iedereen anders zal beantwoorden. Ik denk dat we geneigd zijn vriendschap te idealiseren. Begrip, vertrouwen, eerlijkheid, van elkaar op aan kunnen, door dik en dun. Maar in vriendschap zitten net zo goed rottige dingen. Voordeel is dan dat vriendschap ook geschiedenis heeft, waardoor je de vervelende dingen kunt verwerken.
Als het goed is, geeft die geschiedenis duurzaamheid. Als het goed is, want daar zijn dus geen regels voor. Het voordeel van vrienden boven familie is dat je makkelijker tijdelijk uit elkaar kunt gaan, zodat je ook weer makkelijker bij elkaar terug kunt komen. Dat maakt het oplossen van problemen simpeler. Vriendschap is ook een kwestie van gezamenlijke idealen, denkbeelden, werkzaamheden, hobbies. Dat geeft houvast. Gevoelens alleen zijn niet genoeg. Dat is me te mythisch en geeft veel te veel teleurstellingen. We moeten leren reëel met vriendschap om te gaan. Weten dat het inzet vergt, uithoudingsvermogen. kompromissen sluiten. Weten dat niks vanzelfsprekend is.

Van familie naar vrienden

Er vindt ook steeds meer een verschuiving plaats van familie naar vrienden. Maar nog steeds is familie de norm voor een relatie. We zeggen van een hele goede vriendin „ze is als een zus voor me". Alhoewel ik de laatste tijd steeds meer het omgekeerde hoor.
Familie moet ook z'n vriendschap bewijzen tegenwoordig. Dat is ook logisch. Steeds meer mensen scheiden. Dus krijgen veel kinderen stiefbroers en -zussen. Die hebben die automatische band niet, dus moeten zij aangeven dat ze wel als vrienden belangrijk kunnen zijn. En ook in de ouder-kindrelatie is vriendschap belangrijker. Opvoeding is demokratischer, tweezijdiger geworden. Van discipline en liefde zitten we nu in kameraadschap, zelfstandigheid, mondigheid, gelijkwaardigheid. Dat is een overgang die als het goed is vriendschap als gevolg heeft. Alhoewel je natuurlijk nooit écht vrienden met je ouders kunt zijn. Daarvoor is het machtsverschil te groot.
Maar om terug te komen op je vraag wat vrienden zijn: Het is heel raar als je mensen daarnaar vraagt. In bepaalde kringen weten ze niet eens waar je het over hebt. „Ik heb geen vrienden nodig. Mijn partner is mijn beste vriend." Daar is het hebben van vrienden ook verdacht en een bewijs dat het niet goed gaat in je huwelijk. Alhoewel je ziet dat veel meer vrouwen dan mannen het daar moeilijk mee hebben. Die zeggen vaker wél behoefte te hebben aan anderen dan hun man. De mannen zelf zeggen vriendschap niet nodig te hebben. Mannen zijn geslotener, hebben geleerd problemen zelf uit te vechten, de vuile was niet buiten te hangen.
Vrouwen lappen die regels steeds meer aan hun laars. En ook met leuke dingen. Ze willen niet wachten totdat pa thuiskomt en dan doen waar hij ook zin in heeft. Ze zoeken vriendinnen om mee uit te gaan, te praten. Vrouwen zijn daar gewoon wat verder in.

Emancipatie van de vriend

In een ander milieu, zeg maar het onze, kun je het juist niet maken om géén

Foto: Chris Pennarts

vrienden te hebben. Dat duidt daar op weinig populariteit, kontaktarm zijn. „Daar zal wel een steekje aan los zitten." In die omgeving geeft iedereen op dat hij vrienden heeft.
Want weet je, mensen weten zelf eigenlijk niet wat vriendschap is. Er is een boel onzekerheid. Vriendschap is een relatief nieuw begrip. Het wordt tijd dat de samenleving vriendschap gaat zien als een wezenlijke relatie voor het geluk van mensen. Dat een vriendenkring een buffer tegen problemen kan zijn. Een minder kwetsbare buffer dan het gezin. Waarom zou je op een feestje altijd iemand met zijn partner uitnodigen? Vraag hem te komen met zijn beste vriend. NS-abonnementen op naam van vrienden in plaats van dat gezin. Dat soort dingen. De emancipatie van de vriend."

De fotograaf onderbreekt. Geroutineerd poseert Weeda voor de kamera's. Er worden wat grappen gemaakt over de hoeveelheid bloemen in de kamer. Maar ach, hoogleraar word je niet elke dag.
Als de fotograaf weg is, verhuizen we naar de keuken. Ik zit aan een blankhouten tafel en eet een boterham met kaas. Iteke Weeda bakt eieren voor ons. Twee vrouwen in de keuken. En hoe geëmancipeerd we ook zijn, juist daar wordt het gesprek persoonlijk. Binnen een uur kan ieder van ons een redelijke schets maken van het leven van de ander. Vriendschap is daarvoor een dankbare aanleiding. Af en toe wordt de diskussie onderbroken door een zin als „wil je boter op je brood?".

„Wij zijn in 1976 gescheiden. Heel emotioneel en heel snel. We zaten midden in een periode waarin er heel erg werd geëxperimenteerd met relaties. En daarop is het ook geknapt. Maar die relaties hielden vrij snel op en toen was ik alleen. Dat heeft me anderhalf jaar veel ellende gekost, veel pijn. Nu is Bob een goeie bekende, maar ik zou hem nooit een vriend noemen. Daarvoor ligt de geschiedenis te dwars en zijn we te verschillend. Ik woon in dit huis met mijn twee zoons. Het huis is van mij en wij hebben met zijn drieën de onderste etage. Ieder een eigen kamer, een woonkamer, keuken, badkamer. Boven wonen nog acht mensen. Op kamers en als woongroep. Ik vind het prettig dat we niet zitten opgesloten in een eengezinshuisje. Het is goed voor de jongens om meer mensen tegen te komen, andere verhalen te horen. Ik ben daar heel gelukkig mee. Door mijn scheiding ben ik anders tegen relaties gaan aankijken. Zoals het was wilde ik niet meer. Dat kon ook niet anders, want bij een scheiding gebeurt er sowieso iets in je vriendenkring. Zij kiezen en jij kiest zelf ook. Omdat vrienden meestal van „jullie" waren en nauwelijks van jou alleen. Goed, dat selekteert zich dus uit en dan blijkt dat je weinig mensen overhoudt.
De situatie nu ziet er bij mij als volgt uit. Ik heb één heel goeie vriend, dat zou je een LAT-relatie kunnen noemen. We wonen niet samen, maar zien elkaar wel geregeld. Met hem heb ik ook een erotische verhouding. Dan zijn er nog een paar goeie vriendinnen, waar ik heel verschillende dingen mee doe. Een deel van die vriendschappen lopen ook via mijn werk. Daar heb ik trouwens ook mannen-vrienden. Voor mij heeft werk heel veel met vriendschap te maken. Je deelt een gezichtspunt, een interesse en je werkt samen. Dat is een goede voedingsbodem voor vriendschap. Net zoals de vrouwenbeweging dat voor mij is. Een gezamenlijk ideaal of doel bindt mensen, denk ik.
Mijn vriendschapsketen bestaat, nu ik het zo 's bekijk, uit één goeie vriend en één goeie vriendin. Dan twee vriendinnen en twee vrienden. Daaromheen zit

IN HET ENE MILIEU KUN JE HET NIET MAKEN OM GÉÉN VRIENDEN TE HEBBEN, DAN BEN JE KONTAKTARM. IN HET ANDERE MILIEU IS HET HEBBEN VAN VRIENDEN VERDACHT EN EEN BEWIJS DAT HET NIET GOEDGAAT IN JE HUWELIJK

IK DENK DAT HET VOOR KINDEREN EN VOLWASSENEN HEEL GOED IS OM NIET AFHANKELIJK TE ZIJN VAN ÉÉN OF TWEE MENSEN, MAAR BIJ MEER TERECHT TE KUNNEN

dan weer een hele kring vrienden van vrienden. Als je het op die manier bekijkt, begint vriendschap bij mij en strekt zich uit over de hele wereld. Maar dat geldt natuurlijk voor iedereen. Mooi idee hè, de wereld als een grote kring van vrienden. Dan wordt oorlog ook bijna onmogelijk. Alleen daarom lijkt het me al een goede ontwikkeling. We worden individueler en socialer tegelijkertijd. Want liefde werkt natuurlijk heel polariserend. Jij en ik tegen de rest van de wereld. Samen in ons huisje en daar buiten is de boze wereld. Dat schept vijandsbeelden, terwijl de afhankelijkheid van elkaar groter wordt."

Na bijna drie uur praten is het nu genoeg voor vandaag. Weeda moet de volgende journalist van de trein gaan halen. De Groningse universitetitskrant. In de auto naar het station praten we over haar nieuwe baan. Vrouwenemancipatievraagstukken. En dan nog de koördinatie ervan. In anderhalve dag per week. Geen geringe opgave. Maar Weeda is enthousiast.

Anderhalve week later is dat enthousiasme er nog steeds. Opnieuw zitten we dan met vele potten thee in de bruine kamer. De bloemen zijn weg en de telefoon verstomt. Rust. We praten verder. Over risiko's en buiten de boot vallen.

Waarom geen vrienden

Hoe komt het dat mensen geen vrienden hebben?

„Dat heeft een paar redenen. Waarschijnlijk zijn ze op zoek naar die ene alomvattende liefde en vinden ze tegelijkertijd vriendschap met het andere geslacht bedreigend. Omdat ze alles toetsen op „kan hij de Ware voor mij zijn?" Dat is een vrij traditionele manier van denken en dus zal hij of zij ook wel in een traditionele omgeving zitten. Veel paar-relaties en het idee dat alleenstaanden een bedreiging voor het huwelijk zijn. Dus krijgen ze ook bij hun eigen seksegenoten geen poot aan de grond, want die zijn bang voor het verliezen van hun partner.

Dat geeft eenzaamheid bij alleenstaanden. De samenleving, en ook zijzelf, is ingesteld op gesloten paar-relaties. Dat sluit individuen uit. Maar ik vind dat ze daar niet over moeten mekkeren, maar moeten proberen dat te veranderen. Als zij zich niet meer zo blindstaren op het persé moeten krijgen van een partner, valt er al heel wat druk af. Dan zijn vriendschapsrelaties sneller mogelijk. Want dan hoeft dat paar ook niet meer bang te zijn dat die man of vrouw hun relatie kapot zal maken.

Maar die angst blijft natuurlijk belachelijk. Want eigenlijk werkt het omgekeerd. Vriendschappen kunnen iets toevoegen aan de paar-relatie. Nieuwe gezichtspunten, iemand anders om mee te praten. Iemand om dingen mee te doen die je partner niet leuk vindt en jij wel. Mensen ontdekken met vrienden vaak dat ze veel meer kunnen dan ze denken. En als je niet meer afhankelijk bent van je partner, kun je veel meer risiko's nemen. Meer de diepte in bijvoorbeeld, meer intimiteit. Dan speelt het machtsverschil ook niet zo duidelijk meer. En als macht wegvalt als faktor in een relatie, komt die automatisch opener te staan. Het is toch zonde dat mensen vaak pas hun mogelijkheden ontdekken als de partner dood of weg is.

Ingeborg van Teeseling

Foto: Liesbeth Sluiter

Op de vaak zo wanhopig herhaalde vraag:
„Wat is de zin van mijn leven?" Zou ik
voorzichtig willen antwoorden:
„onder andere vriendschap"
Iemand hebben met wie je kunt uitpraten,
alles, alles je hele ziel en zaligheid.
Die je vertrouwt en vooral die kan luisteren
(natuurlijk ook vice versa)
Ja, dat is een warme, verrukkelijke, veilige haven.
Kommunikatie, kontakt, geestelijke opvang.
Liefde kan voorbij gaan, men kan op elkaar uitgekeken raken.
Maar vriendschap nooit!
Omdat vriendschap (de echte) het van de binnenkant
moet hebben, niet van de buitenkant.
De binnenkant die zo fascinerend boeiend kan zijn
en waarop je nooit raakt uitgekeken.

Mw. M. C. Moll (Den Haag)

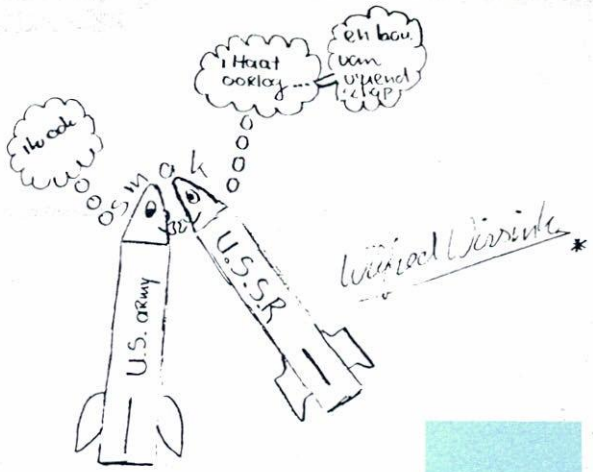

vriendschap.
betekent alles voor elkaar overhebben.
elkaar altijd helpen.
alles kunnen vertellen.

Ria

1. Vriendschappen geven de mogelijkheid ons uit te spreken, een ander nabij te weten, een spiegel voorgehouden te krijgen.
2. Een goede vriendschap berust op betrokkenheid, op actieve belangstelling voor wat de ander bezighoudt.
3. Vriendschappen houden het leven levendig, niet alleen voor alleenstaanden.
4. Een goede relatie wordt door vriendschappen naast die relatie eerder verrijkt dan bedreigd.
5. Vriendschapsnetwerken houden de samenleving warm.

JanWillem Kylstra

Ik vindt vriendschap erg belangrijk, want ik zou het zaai vinden als ik elke dag alleen zou zijn. Vriendschap kan ook van pas komen. Want als je ruzie hebt, kan je naar je vriend of vriendin toe gaan en alles vertellen. Dat kan niet als je alleen bent.

VRIENDSCHAP

Vriendschap.

Ik vind vriendschap belangrijk, je leeft met elkaar samen en je hebt ook veel aan elkaar als je goeie vriendschap hebt. Je voelt je prettig en je voelt je ook veilig.
Ook met een hele goeie ~~vriendschap~~, heb je zelfs wel eens ruzie. Want soms heb je meningverschil en dat kan wel eens op ruzie uitlopen.

Sandra.

Verre vriend

Een warme hand ben jij
Een lieve stem
Een ver geluid

Het is alsof
het om mij zweeft
mij voedsel geeft
voor mijn verdwaald
gemijmer
als jij er bent
met woord... gebaar
en met je denken
wil ik je soms
een parel schenken.

Trees Lettenmeyer (Alkmaar)

VRIENDSCHAP.

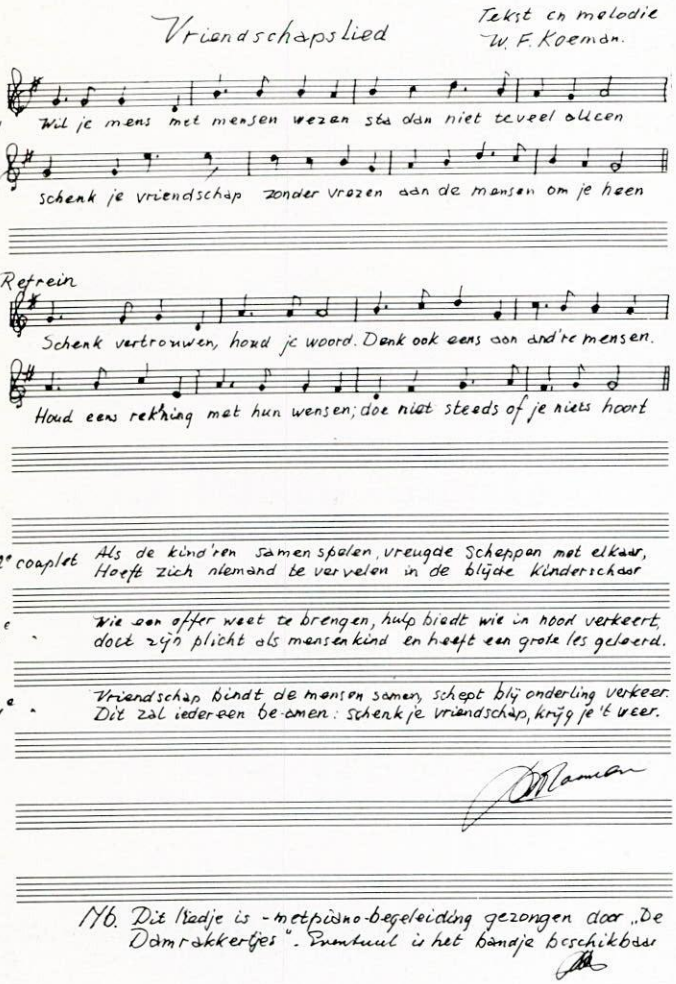

vrienden II

op een terrasje in de zon met z'n tweeën
net als vroeger, dat is lang geleden
vragen uit belangstelling, stel je voor
waar we toen zijn opgehouden gaan we nu gewoon weer door

lekker lachen om dezelfde dingen
zoveel prachtige herinneringen
al die idealen we zijn ze nog niet kwijt
we nemen er nog eentje, voor de dommen is de spijt

een oase
zomaar ergens aan de gracht
nieuwe glazen
en de ober lacht

vriendschap, dachten wij
is altijd samen zijn
maar later bleek dat je apart
ook bij elkaar kon zijn

lachen achteraf, dat oeverloze praten
die ruzie toen we samen op de havo zaten
wat waren we verliefd op dezelfde meid
kwam die gozer uit de vijfde en toen waren we haar kwijt

weet je nog die keer, stonden we in rome
zonder geld van een wereldlift te dromen
's nachts naast de tent, een fles goedkope wijn
we konden toen, net als nu, gewoon gelukkig zijn

een oase
zonlicht spiegelt in de gracht
nieuwe glazen
en de ober lacht

en soms, als alles tegenzat, dan troostten we elkaar
en nog, als jij me nodig hebt, sta ik gisteren voor je klaar

het is voorlopig nog niet afgelopen
de hele wereld ligt nog voor ons open
vrienden, wie weet tot het einde van de rit
omdat er nu, net als toen, nog steeds muziek in zit

vandaag de verplichtingen niet nagekomen
omdat het leuker was om samen weg te dromen
we spreken niks af voor de volgende keer
vriendschap dat moet lopen, we zien elkaar wel weer

een oase
doorgaan, diep, tot in de nacht
nieuwe glazen
en de ober lacht

Vriendschap verrijkt mijn leven en maakt me gelukkig en in moeilijke tijden bemoedigt het mij te weten dat er tenminste enkele mensen zijn die het wat kan schelen dat ik besta. Ik zou er veel over kunnen vertellen, maar als ik het kort moet houden verval ik in algemeenheden die al talloze malen door anderen zijn gezegd. Er is echter één gedachte die ik nog nergens gehoord of gelezen heb en dat is de volgende.
Vriendschap is geen ekonomische grootheid, je hoeft er niet zuinig mee te zijn. Tijd is beschikbaar in een afgemeten hoeveelheid, geld en goed ben je kwijt als je het weggeeft, grondstoffen kunnen worden uitgeput. Maar vriendschap is geen koek die op kan raken. Je wordt er niet armer van als je iemand je vriendschap schenkt, terwijl de ander wel rijker wordt als hij het geschenk aanvaardt, wat neerkomt op een zekere beantwoording van gevoelens. Beide partijen moeten voor het genot van vriendschap wel enige moeite doen.

Bij de overdracht van kennis gebeurt iets dergelijks. De leraar wordt niet dommer door het onderwijzen, terwijl de leerling wel wijzer wordt door het leren. En bij uitwisseling van kennis worden beiden wijzer, mits voor geven en ontvangen de nodige moeite wordt gedaan.
Vriendschap zowel als kennis vermenigvuldigen zich bij het overdragen. Ze behoren beide tot het domein van de spiritualiteit en vormen – in kombinatie – een voorwaarde voor menselijk geluk. Alle mensen hebben vriendschap nodig en zijn in aanleg tot vriendschap in staat. Dat is althans mijn overtuiging. Vriendschap is gemakkelijker te geven en te ontvangen dan liefde, die immers veeleisender en exclusiever is. Dus, mensen: wees gerust gul met vriendschap!

Lies Groeneveld

tussen mijn boeken

storm striemt afgunstig mijn raam

ik ben met vrienden

GERARD FERRARI

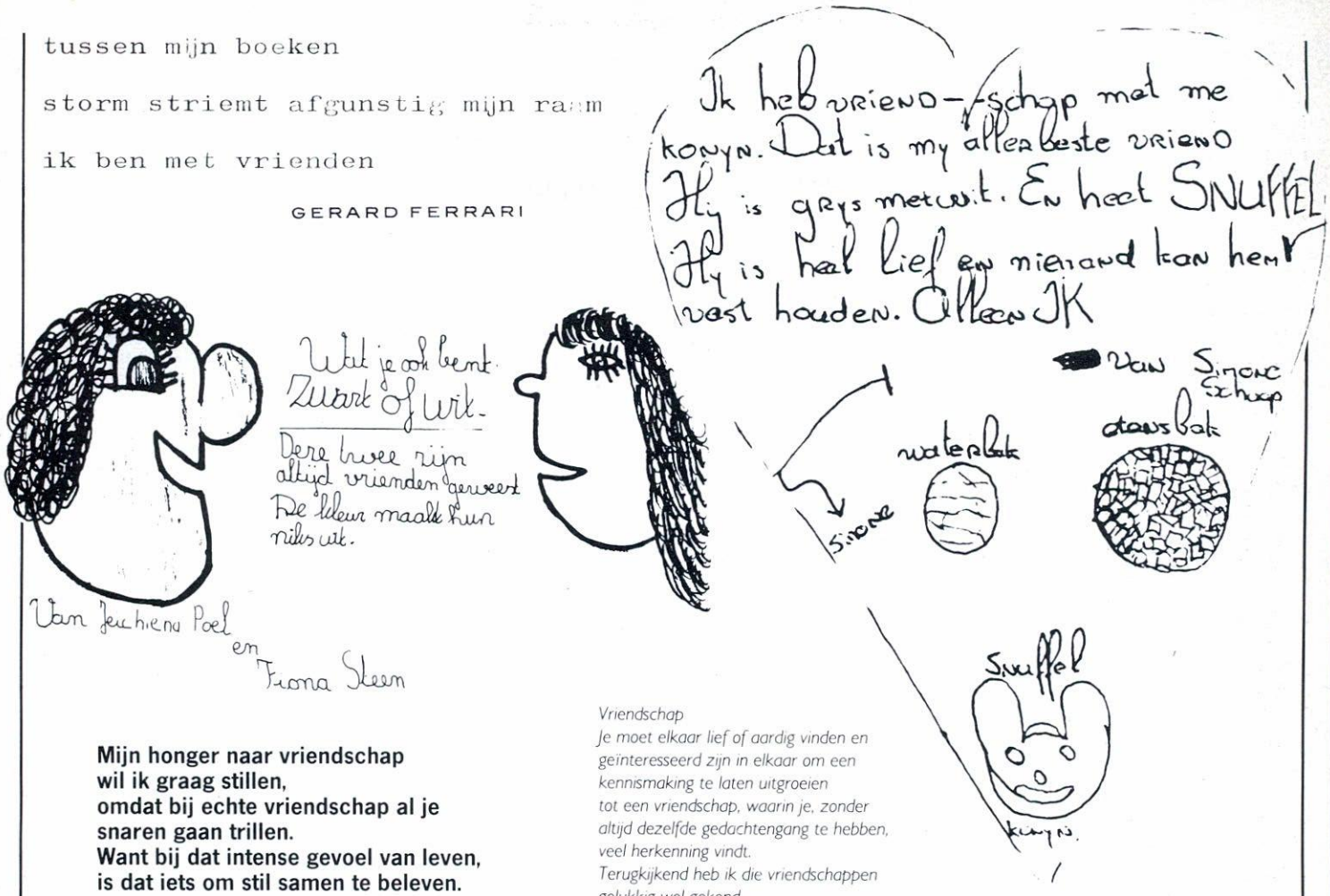

Mijn honger naar vriendschap
wil ik graag stillen,
omdat bij echte vriendschap al je
snaren gaan trillen.
Want bij dat intense gevoel van leven,
is dat iets om stil samen te beleven.

Frans Hoeke (Soest)

Vriendschap
Je moet elkaar lief of aardig vinden en geïnteresseerd zijn in elkaar om een kennismaking te laten uitgroeien tot een vriendschap, waarin je, zonder altijd dezelfde gedachtengang te hebben, veel herkenning vindt.
Terugkijkend heb ik die vriendschappen gelukkig wel gekend.
Sinds een paar jaar woon ik in een kleine plaats over de IJssel en mis ik iets héél waardevols: „vriendschap".

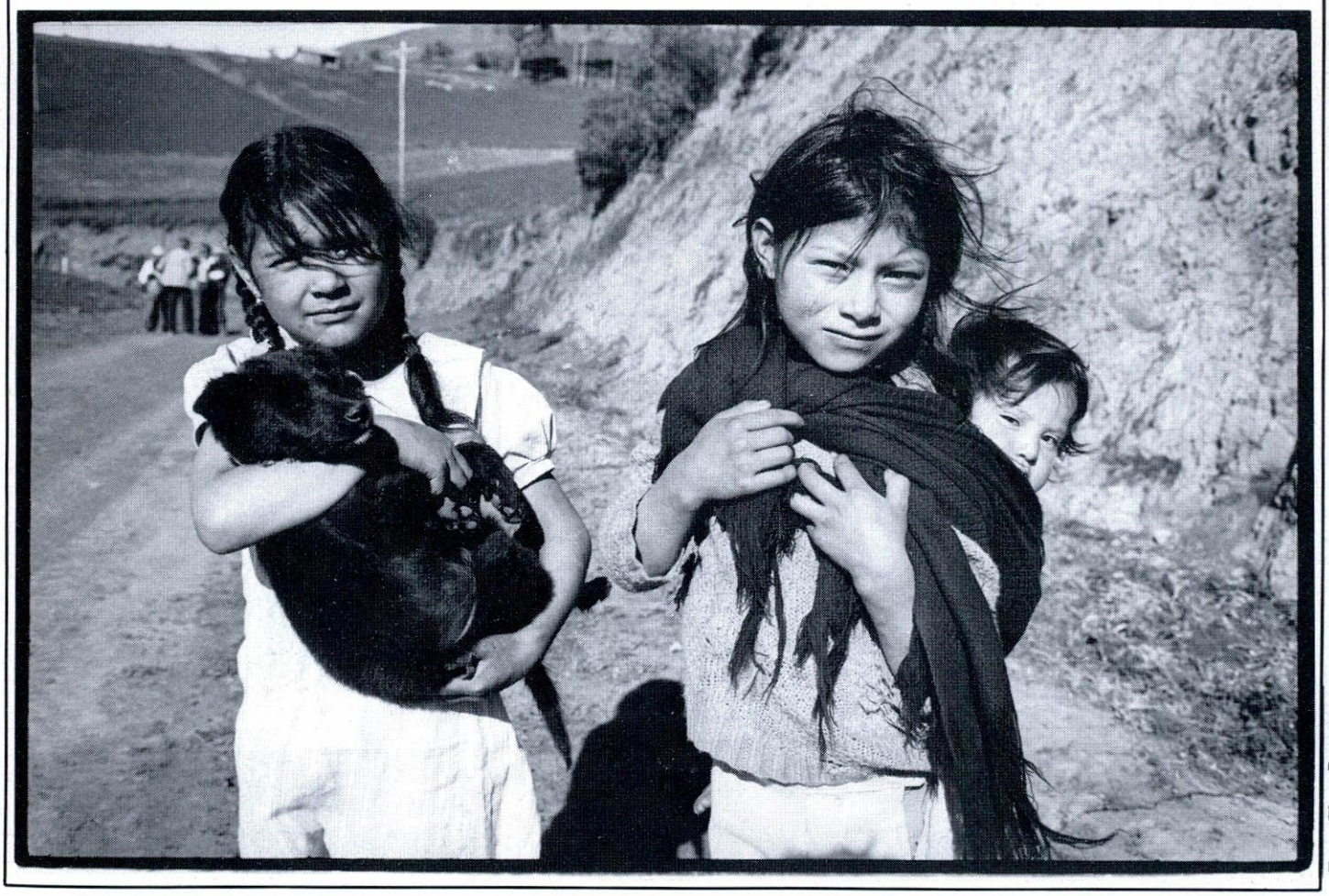

Foto: Chris Pennarts

DE KLAS VINDT VRIENDSCHAP EEN TE GEK ONDERWERP

Donderdagochtend half elf. Een lagere school in het hart van Utrecht. Kinderkopjes, herenhuizen en een waterig zonnetje. Een vuilnisman zingt André Hazes beter dan de Amsterdammer zelf. Met een sierlijke zwaai verdwijnen weer vier vuilniszakken in de wagen, die gretig toehapt.

Ik sta voor drie verdiepingen glas met sponningen. De Juliana van Stolbergschool. Eén van de leerkrachten laat me binnen. „Groep zes? Boven. Wacht, ik breng je even." Het is pauze. Wel een miljoen kinderen rennen door elkaar heen. Lijkt het. Ik voel me oud en schaam me een beetje. Ooit zwoer ik dat ik nooit zou vergeten hoe het voelt om tien te zijn. Nu krijg ik hoofdpijn van het geschreeuw en geduw. „Je bent een trut geworden", zegt het meisje van tien in me.

Ik ben op bezoek bij een stuk of dertig mensjes van negen. We gaan praten over vriendjes. De klas heeft er zin in en laat dat horen ook. Opgewonden geklets en gespannen gegiechel. Een groepje jongens houdt een schijngevecht, wat meisjes fluisteren en hangen tegen elkaar aan. Er worden gekke gezichten gemaakt tegen de bandrekorder. Zouden die kinderen alleen maar televisie zien?

Aller-allerbeste vriendin

Juf Nicolette doet een poging tot aandacht. Het werkt. Even. Een heel mooi meisje met lange bruine haren vertelt: „De beste vriendin van mijn moeder heeft ook kinderen. Karin is daar één van. Zij was het eerste meisje dat ik kende. Wij speelden samen en zaten samen op de krèche. Nou zitten we bij elkaar in de klas. Zij is mijn aller-allerbeste vriendin. Wij doen van alles samen. Spelen, geheimpjes vertellen, bij elkaar slapen, naar de film gaan, winkelen."

De klas vindt dit een mooi onderwerp. Binnen twee sekonden praat iedereen door elkaar heen. Twintig vingers gaan de lucht in, want zo hebben ze geleerd aandacht te vragen. Maar de verhalen zitten te hoog. Een keurig, wat kakkineus meisje schreeuwt het hardst en wint. „Brigitte is mijn beste vriendin", zegt ze. „Wij zitten samen op de hockeyclub en in de vakantie is zij met ons mee gaan zeilen. Dat was hartstikke leuk. We zijn tot elf uur opgebleven en hebben griezelverhalen verteld. Spannend joh. Ze zit ook bij mij op pianoles."

Voetballen, de straat, de vrienden van je ouders, ballet. Alle plaatsen waar je vriendjes kan tegenkomen worden om het hardst in de mikrofoon geschreeuwd.

Heel erge ruzie

Elly, de schoonheid met de bruine haren, stoort zich nergens aan. Rustig begint ze te vertellen. Over jaloezie. „Ik was al heel lang vriendin met Karin toe Barbara in de klas kwam. Die heeft Karin toen van mij afgepikt. Daar hebben we heel erge ruzie over gemaakt. Ik vond dat hartstikke stom. Karin is mijn vriendin. Nou spelen we wel weer samen, maar ik vertrouw haar niet meer. Als ze zo gemakkelijk met iemand anders vriendinnen wordt..."

Een vriendin van Barbara neemt het gesprek over. „In het begin van het jaar was ik op Erik en hij op mij. Toen werd ik op Chiel én op Erik. Maar dat werd een beetje lastig, dus toen heb ik het met ze uitgemaakt. Nu ben ik vriendjes met ze. Laatst deed ik net alsof ik op Elroy was. Ik steeds kijken enzo. Elly vind dat allemaal niet leuk. Die ging huilen en toen kregen we ruzie. Maar ik was helemaal niet op Elroy. Nou is zij erop."

Foto: Chris Pennarts

Onwijs stom

De meiden gillen nu om het hardst. Allemaal willen ze vertellen op wie zij zijn of wie juist „onwijs stom" is. Naast me begint een jongen heel zachtjes over zijn grote liefde te vertellen. „Op mijn oude school was ik op Jessica. Die kennen jullie niet, maar die is heel lief. Toen kwam er een ander jochie in de klas en maakte zij het uit." Was je verdrietig? vraag ik, terwijl de klas tot mijn stomme verbazing ademloos luistert. Hij kijkt naar de grond en wordt heel langzaam roder. „... een beetje wel, ja. Want ze wil nou ook niet meer met me spelen. Dat vindt dat jochie zeker niet goed." Overal geknik. „Dat is rot. Dan moet je wéér een ander vriendje zoeken."

„Moet je maar vriendjes met je moeder worden", komt plotseling uit een andere hoek. „Lekkere knuffelvriendjes. Mijn moeder springt ook touwtje met me. En ze heeft roller-skates. En ze kan het beste knikkeren van allemaal. Maar ik speel natuurlijk niet buiten met haar. We gaan winkelen en wandelen enzo. Ze is ook wel eens stom. Maar dan scheld ik gewoon en dan is het weer over. We zijn per slot al tien jaar met elkaar."

„Ik ben vriendjes met mijn oom", vult iemand aan. „Als er iets is ga ik altijd naar hem toe. Als ik ruzie heb ofzo. Hij snapt bijna alles. En hij weet veel. Maar hij is ook wel eens vervelend. Want hij weet best dat ik niet van gebakken champignons hou en hij maakt ze toch. Daarom ga ik gewoon nooit meer bij hem, eten."

De klas wordt wat rustiger. Moe misschien. Het meisje naast me doet haar duim in haar mond en gaat lekker tegen me aanhangen. Ik voel me vereerd.

Gaat het ook wel eens mis met vriendjes? wil ik weten. Dat is het sein tot een serie bloedstollende verhalen. „Wij wonen in een flat en in de flat naast ons woont Pamela. En Pamela en ik zijn vriendinnen. Maar alle mensen begonnen daarover te klagen tegen mijn moeder. „Laat jij je dochter met dat kind spelen? Weet je dan niet dat haar moeder lesbisch is?" zeiden ze. Toen wilde niemand meer met me spelen. Omdat ik met Pamela speel die een vieze moeder heeft. Dat zeiden ze tenminste. Op het laatst had ik helemaal geen vriendinnen over. Daarom ben ik van die oude school afgegaan.

De bink van de klas

Verbijsterend veel kinderen hebben dit soort ervaringen. Als het geen dochter van een lesbiënne is, is het wel een Turk, Marokkaan of Surinamer. Maar alle ouders vinden blijkbaar goed dat hun kinderen met de Indische Guy spelen. Hij is dé bink van de klas. Heel stilletjes in een hoekje. Het jongetje waar ik vanaf de eerste minuut een beetje verliefd op ben. Hij is zo mooi dat ik nauwelijks mijn ogen van hem kan afhouden. Mijn kollega-vrouwen in de klas zijn daar ook niet gevoelig voor, want ze roepen om het hardst dat ze ook al eens met hem gegaan hebben.

Guy zelf: „Ik ging een keer met Hedwig. Maar dat mocht niet meer van mijn moeder. Want we maakten te veel ruzie en dan kwam ik huilend thuis. Dat wilde ze niet meer hebben. We hebben ook wel eens een hele grote ruzie gehad in de klas. Want ik ben vriendjes met Giel en die zaten ze allemaal te pesten. Dan stonden ze achter een boom te schreeuwen. En gingen ze hem slaan. Dus toen moest ik Giel beschermen. En toen sloegen ze mij ook. Nou, ik terugslaan, iedereen huilen. Maar Giel en ik blijven altijd vriendjes. Altijd. En dan doe je dat voor elkaar.

We kennen elkaar al vijf jaar en over honderd jaar kennen we elkaar nog. Denk ik. Minstens."

Ingeborg van Teeseling

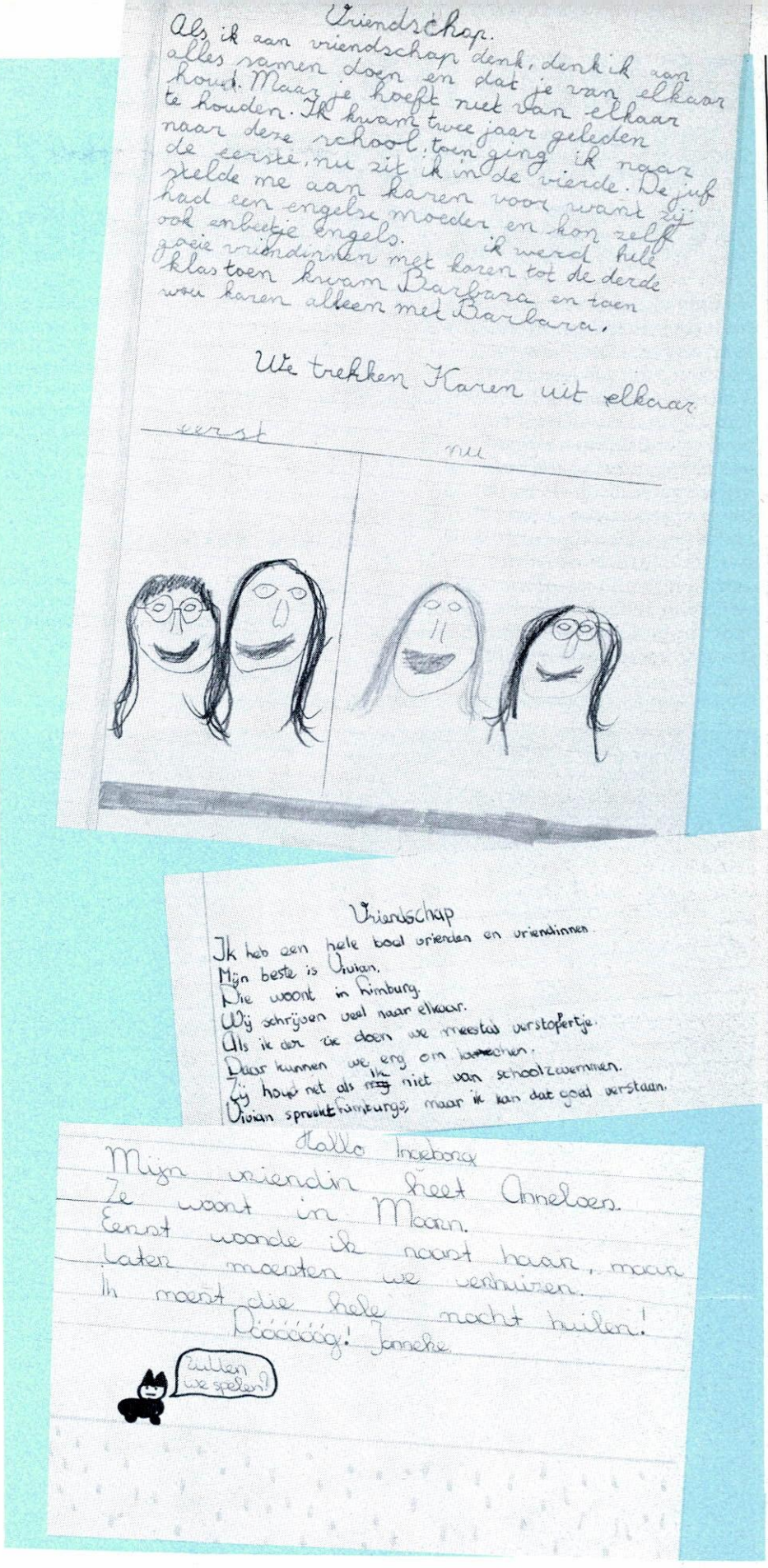

DE MEISJES VAN DE HUISHOUDSCHOOL ZIJN NIET VOOR ALTIJD VRIENDINNEN

De betekenis van vriendschap voor meisjes is in het jeugdonderzoek te lang onderbelicht gebleven, stelt Pauline Naber in haar boek *Vriendinnen*. Ze laat daarin meisjes van de huishoudschool vertellen over vriendschap en de invloed die verkering heeft op het omgaan met vriendinnen. Nabers konklusie: de beste vriendin die „alles" begrijpt, steun geeft en waarmee pret wordt gemaakt is niet voor altijd. Het afscheid nemen van vriendinnen is een geleidelijk proces. Het begint met de eerste verkeringen en wordt definitief met het huwelijk.

De belangrijkste eis die aan een vriendin wordt gesteld, is het kunnen bewaren van geheimen. Meisjes die dat niet kunnen vallen al snel door de mand. „Ze kan d'r mond niet houden. Tegen haar hoef je niets te zeggen, want ze lult alles door", hoor je dan al gauw als verwijt. Het vertrouwen is wederzijds want: „Ja hoor, ik weet natuurlijk ook genoeg dingen over haar".

Jongens en verkering

Vriendschappen vervullen essentiële behoeften. De vriendin op school doorbreekt de sleur en de verveling. Ook de vrije tijd wordt bij voorkeur samen met de vriendin doorgebracht: samen winkelen en uitgaan. Gearmd met de vriendin lijken de straat, het jeugdcentrum en de disco minder bedreigend, aldus Naber.

Hét onderwerp van gesprek tussen vriendinnen is jongens & verkering. De vriendin is, wanneer het om jongens gaat, een belangrijke steun. Zij kan bijvoorbeeld bemiddelen bij het leggen van het eerste kontakt. Het bevriend zijn met een populair meisje vergroot de mogelijkheden om de aanbedene te ontmoeten: „Ik krijg alleen verkering door Astrid; ik ga met Astrid mee en zo leer ik de jongens kennen". De vriendin is een toevluchtsoord wanneer er problemen zijn en ze neemt het voor je op als hij met een ander meisje gesignaleerd wordt.

Foto: Chris Pennarts

Té vaste verkering

Vooral de wat jongere meisjes ervaren de verkering al snel als te vast. „Je uitleven" en „van de vrijheid genieten", horen bij het jong zijn. „Die goser waar ik verkering mee had, ging altijd zeuren als ik zei, ja ik wil nou een keer met Ina uit. Nee dat mag niet. Ik denk: nou kappen met die hap". „Die schoonmoeders die uitzetten voor je gaan klaarmaken. Dat zie ik helemaal niet zitten, dat zoek ik zelf wel uit.

Toen ik verkering had, werd ik al helemaal voorgesteld aan de familie en ik moest feestjes gaan afsjouwen. Jà, van die kreeg ik een koffiemolen en van die dat... veertien was ik toen. Ik zeg: van mij hoeft dat niet!"

Afscheid van vriendin

Als de verkering uitgaat, wordt het kontakt met de vriendin weer intensiever. Anja durfde tot het uitging haar vroegere vriendin Janneke niet op te bellen om te vragen of ze weer meemocht. Haar moeder deed het toen voor haar. Janneke: „Ja, ik vond het een beetje raar. Nou ik zeg... ik heb trouwens altijd gezegd: als je verkering uit is, je zegt het maar, dan ga ik heus wel weer met je uit, hoor".

Wanneer een verkering langer duurt, wordt meestal afscheid genomen van de vriendin als belangrijke vertrouwelinge. Alleen met een vriendin uitgaan is er ook niet meer bij. Dat hoort niet als je een vriend hebt. Ook voelt de achtergebleven vriendin er meestal weinig voor om gedrieën uit te gaan: „Dan hang ik er maar bij. Dan sta je voor paal. Zitten hun lekker te zoenen."

Vriendschap verwatert

Eén van de konklusies uit het boek van Pauline Naber is dat de vriendschap verwatert wanneer de verkering serieus wordt. Het afscheid nemen van

vriendinnen is een geleidelijk proces, het begint met de eerste verkeringen en wordt definitief met het huwelijk. Ongehuwd blijven of samenwonen met een vriendin wordt niet tot de alternatieven gerekend. Naber: „De meisjes stellen zelf soms ook met verbazing vast dat een huwelijk zo vanzelfsprekend is."
In feite hebben de meisjes weinig keus. Aan huisvrouw en moeder zijn ontlenen ze meer waarde dan aan een slecht betaald en vervelend baantje. Thuis ben je immers de hele dag je eigen baas. Niettemin realiseren de geïnterviewde meisjes zich heel goed dat het huwelijk met beknotting van vrijheid gepaard gaat en nieuwe verplichtingen met zich meebrengt. Vandaar, aldus Naber, dat het uitleven voor die tijd, het plezier maken met vriendinnen, voor deze meisjes zo belangrijk is.

Marianne Hoogma

Pauline Naber: Vriendinnen
Amsterdam, VU Uitgeverij, 1985, 266 blz., *f* 29,50.

Vriendschap

Antwoord op de vraag „Wat is vriendschap" zal veel omvattend zijn, afhankelijk van begrip en levenservaring. Zelfs het verwijzen naar de omschrijving van dat woord in de verschillende woordenboeken, geeft in feite geen duidelijk begrip van de diepere betekenis van het woord. Waarom niet, omdat „VRIENDSCHAP" eigenlijk een onzichtbare geestelijke verhouding, band, tussen twee, of meerdere personen veronderstelt, welke af en toe, vooral onder moeilijke omstandigheden, tot uiting komt in waarschuwende raadgevingen, of daden. Het is de onderlinge geestelijke band tussen personen, die werkelijke vrienden van elkaar zijn, bewezen door daden van vriendschap. Toch is „VRIENDSCHAP", „Ware vriendschap wel te verstaan", zeer moeilijk vast te stellen. Gedachtig aan het gezegde: „Om der wille van de smeer, likt de kat de kandeleer", kan men eventueel te maken hebben met gehuichelde vriendschap. Teleurstellingen bij vermeende vriendschap, zijn dan ook geen zeldzaamheid. Vandaar het gezegde: „vrienden in de nood, honderd in een lood". Persoonlijk ben ik dan ook van mening, dat „WARE VRIENDSCHAP" een zeldzaam, een bijna onbestaanbaar verschijsel is. Ware het WEL bestaanbaar, dan zouden wij in een ideale wereld leven. Dit is mijn levensovertuiging.

Th. G. Cassa (Den Haag)

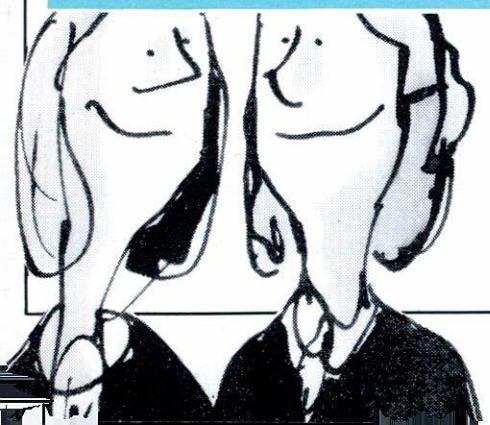

Rituelen van vriendschap

Een vriend staat voor mij tussen een partner of familielid en een kennis in. Hij kombineert de prettige kanten van beide relatievormen. Ik houd van een vriend, er is echt sprake van liefde. Aan de andere kant ben ik niet mijn hele leven met of aan hem getrouwd. Ik voel vrijheid – ik heb hem zelf gekozen en kan hem weer laten schieten – maar geen vrijblijvendheid zoals met een kennis. Ik heb in een etymologisch woordenboek opgezocht, waar het woord vriend vandaan komt. Het is oorspronkelijk „vrijend", het tegenwoordig deelwoord van „vrijen". In het Oud-germaans betekende dit liefhebben, maar ook, ruimer: iemand via een bepaald ritueel tot bloedverwant maken. Prachtig, deze oude betekenis: iemand via een ritueel tot lid van je eigen clan maken!

Het doet me denken aan de bloedbroederschap bij Indianen, die bij het sluiten van een vriendschap elkaars bloed dronken. Ook tegenwoordig bij de Mafia is er nog zoiets: de boeven verwonden zich en bezegelen hun vriendschap door hun wonden tegen elkaar te drukken. Overigens is vijandschap op dezelfde manier afgeleid van het oude werkwoord „vijen", dat haten betekende en waarvan ook het woord „vete" afkomstig is. Een ander voorbeeld van vriendschapsritueel vond ik in boek en film *„The Chosen"* van Chaim Potok. De ik-figuur moet een pittige proef ondergaan om de boezenvriend van Danny te mogen worden. Deze uitwerking werd daarna, temidden van de hele orthodox-joodse gemeenschap bijna als een bruiloft feestelijk gevierd.

In onze tegenwoordige kultuur kennen we het ritueel rondom vriendschap bijna niet meer. Vriendschap als institutie bestaat nauwelijks en is in ieder geval veel zwakker en vager dan gezin of familie. Als iemand zegt: die-of-die is mijn vriend, is er meestal een hele uitleg nodig om duidelijk te maken, wat er mee bedoeld wordt. Verschillende soorten vriendschap zouden eigenlijk duidelijker benoemd en geherwaardeerd moeten worden. Een voorbeeld van de problemen, die de gebrekkige vormgeving van vriendschap kan opleveren, maakt dat duidelijk.

Ik heb eens een ongeneeslijk zieke vriend gehad, waarvan zijn vriendenkring wist dat hij niets meer met het katholicisme te maken wilde hebben. Mede daardoor had hij afstand van zijn familie genomen en wilde op zijn sterfbed uiteindelijk zelfs zijn ouders niet meer zien, laat staan een priester! De familie besloot om in het holst van de nacht de laatste sacramenten toch toe te laten dienen! Wij voelden ons als vrienden volkomen machteloos en gepasseerd. Maar we moesten wel erkennen dat het ritueel heilzaam was voor de zielerust van de gefolterde familie.

Albert Nieuwland

Foto: Liesbeth Sluiter

LILIAN RUBIN:
VOOR VEEL MANNEN GELDT DAT HUN VROUW HUN BESTE VRIEND IS

„Ik ontmoette in het vliegtuig een man die me vroeg wat ik in Nederland kwam doen. Ik vertelde hem over mijn boek. Hij zei dat het onderwerp hem zeer interesseerde, maar dat hij geen vrienden nodig had. Zijn vrouw was zijn beste vriend". Ze lijkt opnieuw oprecht verbaasd. En met stemverheffing: „Dáár gaat het dus om. Ik ben nog nooit een vrouw tegengekomen die geen vrienden wilde, en de vrouwen die geen vrienden of vriendinnen hadden betreurden dat zeer. Maar voor veel mannen is dat de dagelijkse realiteit. De enige persoon met wie ze over persoonlijke zaken praten is hun vrouw".

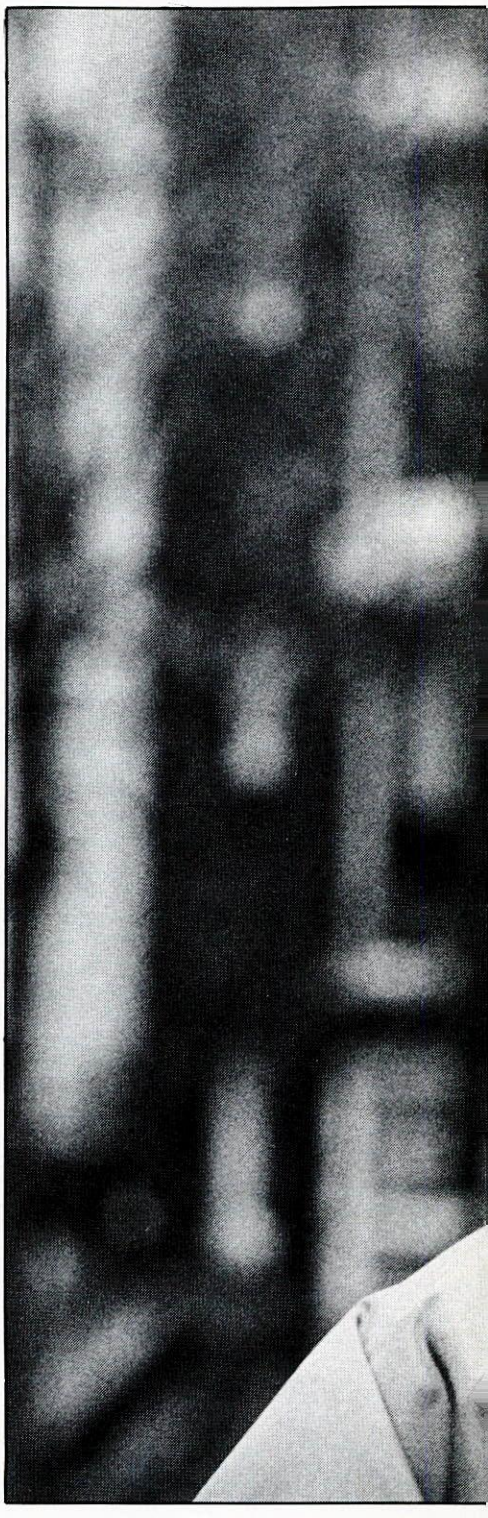

Een zondagmiddag in het Pullitzerhotel te Amsterdam. De hotelmanager geleidt me naar de art-gallery en vervolgens naar de lounge. Daar tikken vier klokken die onder andere de tijd in Tokio en New York aangeven.
Lillian Rubin is maar drie minuten te laat, maar verontschuldigt zich uitgebreid. Ze wilde tussen alle interviews door zo graag Velasquez zien in het Rijksmuseum vandaar. We installeren ons in „the garden-room". Echtgenoot Hank Rubin zit ook aan tafel, maar zal tijdens het gesprek geen mond open doen. Wel kijkt hij frequent op zijn horloge, maar dat houdt de vaart erin.
Ze is zeer gekonsentreerd, spreekt rustig en duidelijk en illustreert veel van haar antwoorden met voorbeelden zonder de essentie uit het oog te verliezen. Ze heeft dan ook de nodige media-ervaring achter de rug en kent bovendien de andere kant van de tafel, want zowel voor haar boek „Intieme Vreemden" als voor haar onlangs in Nederland uitgekomen boek „Vriendschap" interviewde ze honderden mensen.
Ze is 61, woont en werkt in Berkeley, Californië waar ze ook haar praktijk als psychotherapeute heeft. Ze begon pas laat met een universitaire studie, toen ze 39 was. Bekend werd ze, ook in Nederland, met haar boek „Pijn en moeite".
Haar laatste boek dat in het engels „Just friends" heet hetgeen de essentie beter weergeeft, werd in Nederland wat lauw ontvangen. „Niets nieuws onder de zon", luidden de kritieken. Het lijkt teveel op „Intieme vreemden". En zelf ook benieuwd geworden naar de motieven van de auteur, ligt de eerste vraag voor de hand. Waarom dit boek?

Nederland is honkvast

„Het idee voor dit boek ontstond eigenlijk vóór „Intieme vreemden". Ik wilde de rol van vriendschap in relatie tot het familieleven bestuderen. Toen ik met mijn research begon, ontdekte ik al gauw hoe verschillend mannen en vrouwen vriendschap ervaren. En toen werd mij duidelijk dat ik eerst naar de man/vrouw relatie zou moeten kijken wilde ik iets begrijpen van de vriendschappen die ze er op na houden. „Intieme vreemden" was dus eigenlijk een zeer uitgebreide voorstudie".

Wordt vriendschap op dezelfde manier ervaren in de V.S. als in Nederland?
„Dat weet ik natuurlijk niet precies, ik kan met veel autoriteit over de V.S. praten maar ik heb hiér geen onderzoek gedaan. Mijn vrienden hier zeggen wel dat hetgeen ik zeg over vriendschap ook op Nederland van toepassing is. In sommige plaatsen in Europa hebben mannen andere vriendschapsbanden, dat geldt overigens ook voor het Midden-Oosten. Overal waar het mannen en vrouwen niet is toegestaan vrije sociale kontakten te onderhouden – en dan doel ik dus op een vriendschappelijke relatie, geen liefdesrelatie – zie je dat mannen zich tot elkaar wenden. Maar dat is in Nederland niet het geval".

Mijn idee is dat wij wat zuiniger zijn met

het woord vriendschap. Wat in de V.S. al gauw een vriend is noemen wij een kennis.

„Daar kan ik me wel iets bij voorstellen. In de Nederlandse maatschappij is niet zoveel mobiliteit. In de States ontmoet je weinig mensen die nog steeds in de woonplaats wonen waar ze geboren zijn. Dat is hier vrij normaal. Als mensen veel verhuizen, moeten ze telkens nieuwe kontakten maken. Dat die relaties dan wat oppervlakkiger zijn, lijkt me voor de hand te liggen. Ik denk dat we het niet eens merken in de V.S. dat onze vrienden in de diepere betekenis van het woord geen vrienden zijn, maar kennissen. Het woord kennis bestaat nauwelijks in de V.S. Iemand voorstellen in een gezelschap als een kennis, is ook zeer beledigend en pijnlijk. Iedereen is een vriend, ook al heb je hem of haar maar één keer eerder ontmoet.

U heeft al eens eerder gezegd dat het onmogelijk is dé definitie van vriendschap te geven...

„Klopt, ik kan zoiets veelomvattends als dé vriendschap in de Verenigde Staten niet definiëren. Wél wat ik persoonlijk onder vriendschap versta. Dat heeft te maken met een nivo van toewijding, verantwoordelijkheid en loyaliteit. Toewijding in de zin dat als ik ruzie zou hebben met een vriend of vriendin, geen van ons wegloopt uit elkaars leven. Dat we altijd kijken of dat verschil te repareren valt. Verantwoordelijkheid in de zin dat je elkaar moet helpen om verder te komen, dat je op elkaar moet kunnen steunen. Loyaliteit betekent dat je iemand in de publieke arena altijd zult verdedigen, dat je nooit kwaad spreekt van de ander".

We koesteren nogal hoogdravende ideeën over vriendschap, zeg ik. Als je aan mensen vraagt wat vriendschap betekent krijg je meestal dit soort antwoorden.

„Klopt, dat is opvallend hé. Ik bedoel als je met mensen over liefdesrelaties praat, dan geven ze naast een heleboel romantische ideeën ook een beeld van de realiteit. Ze begrijpen dat perfektie niet bestaat. Dat geldt niet voor vriendschap. Dat wordt altijd geïdealiseerd. Zelfs zodanig dat wanneer dat

Foto: ANP

ideaal beschadigd wordt, de vriendschap vaak eindigt. We leven nu eenmaal in een kultuur die vriendschap niet eert. Ik bedoel als een vriendschap eindigt is er niemand die zich daar ingrijpend mee bemoeit. Dat ligt bij een huwelijk wel even anders, daar heeft de maatschappij een aktief aandeel in. Als iemand bij zijn familie klaagt dat een vriend hem grof beledigd heeft, zal het antwoord veelal luiden, „dat je zo iemand dan maar niet meer moet zien". Terwijl je thuiskomend met hetzelfde verhaal over je echtgenoot meestal de raad krijgt om weer terug te gaan en het goed te maken".

Vriendschap als instituut

Haar boek „Vriendschap" is gebaseerd op diepte-interviews met driehonderd mannen en vrouwen in de leeftijd van 25 tot 55. Tweederde kwam uit Californië, de rest uit steden uit het gehele land. 22% kwam uit de middenklasse, 40% uit de middenklasse en 38% uit de arbeidersklasse. Hoe representatief zijn de resultaten voor de V.S. vraag ik haar.

„Technisch, vanuit de sociale wetenschappen, kun je mijn onderzoek niet representatief noemen. Zelf denk ik dat het dat wél is. Zeker voor de stedelijke bevolking, niet voor de agrarische. Natuurlijk realiseer ik me dat je als je naar de Italiaanse gemeenschap in Boston kijkt, of naar de Joodse gemeenschap in New York je andere, afwijkende patronen ziet. Maar ik denk dat de verschillen marginaal zijn. De V.S. heeft zo'n gemêleerde bevolking dat niemand ooit kan claimen dat een onderzoek representatief is. Ik merk wel, en ik ben het hele land rondgereisd toen het boek uitkwam, dat mensen zich in mijn boek herkennen. En dat is voor mij de beste graadmeter".

We komen terug op de lauwe ontvangst in Nederland. „Intieme vreemden", zegt Rubin „raakte de zenuw van elementaire relaties op een manier waarop „Vriendschap" dat niet doet. De reaktie van de recensenten is precies wat ik bedoel als ik zeg dat we vriendschap niet genoeg waarderen. We wisten ook altijd al dat mannen en vrouwen niet zo best met elkaar kommuniceerden, dat was nauwelijks nieuws te noemen. Toch werd „Intieme vreemden" verslonden.

Feit is dat er een heleboel dingen in „Vriendschap" staan die wél nieuw zijn. Niemand heeft ooit geschreven over de manier waarop het familieleven in onze vriendschappen intervenieert. Niemand, ook in de psychologische literatuur niet, heeft het ooit gehad over de belangrijke rol die vriendschappen spelen in onze vorming als volwassene. Dus het was zeker geen ouwe koek te noemen. Het heeft er alles mee te maken dat we vriendschap minder belangrijk vinden dan liefdesrelaties".

Oude mensen en woongroepen

We moeten vriendschap herwaarderen, dat is duidelijk. „Ik heb begrepen dat jullie scheidingspercentage razendsnel stijgt. Als je er dus vanuit gaat dat ook hier het huwelijk en het gezin niet langer eeuwig blijvende toevluchtsoorden zijn, dan wordt het heel belangrijk om vriendschapsrelaties te herwaarderen. Dan zullen we die vrienden hard nodig hebben. Waar het om gaat is dat we vrienden datgene onthouden wat we wel aan een liefdesrelatie geven. We zetten ze in de kast als we een relatie hebben, en klagen vervolgens als ze er naar verloop van tijd niet meer zijn. Het zou mij niet verbazen als vriendschap in de verre toekomst meer geïnstitutionaliseerd wordt".

Zoals in woongroepen bijvoorbeeld? Dan is Nederland een voorloper, want hier zijn meer dan 7000 geregistreerde woongroepen.

„De V.S. loopt wat dat betreft achter.

MENSEN PRATEN MAKKELIJKER OVER SEKS DAN OVER VRIENDSCHAP. IEDEREEN BEGRIJPT DAT LIEFDESRELATIES MET DE NODIGE PROBLEMEN TE KAMPEN KRIJGEN. MAAR ALS JE PROBLEMEN KRIJGT MET EEN VRIEND, FAAL JE ALS MENS

Dat komt ook omdat het woningprobleem nooit zo urgent was als in Europa. Maar dat verandert snel. Het is nu voor jonge mensen zo goed als onmogelijk een huis te kopen in Berkeley, daar moet je al aardig rijk voor zijn. Wat je dus ziet is dat mensen woningen gaan delen. Zo heeft het vind ik ook iets absurds dat 80-jarige mensen helemaal alleen in een groot huis wonen. De kinderen meestal ver weg, en druk met hun eigen leven, en zij volkomen geïsoleerd.

Je kunt oude mensen moeilijk verplichten te gaan samenwonen, zeg ik, bovendien ben je op je 80ste ook wel aan je privacy gewend.

„Dat is zo maar voor veel oudere mensen valt het leven zo ook niet mee. Ze kunnen vaak nog jaren mee, maar zitten letterlijk opgeborgen in hun eigen huis."

Bij vrouwen intenser?

U citeert in één van de eerste hoofdstukken van uw boek Cicero en Aristoteles die beiden nogal verheven ideeën over mannen en vriendschap hadden. Vrouwen komen in die tijd sowieso nauwelijks aan bod. Tegenwoordig moeten mannen en vrouwen leren hoe ze met hun emoties om moeten gaan. Wat is er in die tussentijd gebeurd?

Ze lacht, „Dat weet ik niet. We kunnen hoogstens raden. Ik veronderstel dat die vriendschappen voorbehouden waren aan een hele kleine selekte upperclass. Maar ik weet eigenlijk niet of je een oude beschaving kunt vergelijken met de onze.

Het hele onderwerp rond intimiteit en vriendschap is toch vrij recent. Ook bij de Grieken vind je geen literatuur over mannen die hun gevoelens en problemen delen. Het ging om een uitwisseling van belangrijke ideeën en gedachten. Kortom datgene wat mannen nu nog steeds doen".

U zegt dat de vriendschap van vrouwen onder elkaar intenser is dan gemengde vriendschappen, of mannenvriendschappen. Ik weet wel uit eigen ervaring dat het kontakt tussen vrouwen snel persoonlijk is. Vrouwen lijken intiemer met elkaar om te gaan. Toch is dat geen garantie voor diepgaand kontakt. Het kontakt met mannen mag dan soms abstrakter lijken, maar het kan dezelfde intensiteit hebben.

Rubin schudt haar hoofd. „Het is niet hetzelfde". En een voorbeeld volgt.

„Ik was gisteren in een boekwinkel in Utrecht om boeken te signeren. Er kwam een man naar mij toe. Het bleek een psycholoog te zijn, die een vergelijkbaar onderzoek had gedaan over vriendschappen van vrouwen op een ministerie. Er stond ook een vrouw aan mijn tafel. Hij beweerde dat een groot percentage vrouwen gezegd had dat een man hun beste vriend was. Terwijl wij in diskussie waren, luisterde die vrouw. We zeiden geen woord tegen elkaar, tot ik me naar haar toekeerde en vroeg wat zij ervan dacht. Ik wist wat ze zou gaan zeggen, namelijk: dat ze zich in die gevallen dat het er echt op aan kwam altijd tot andere vrouwen wende. Ik begreep wat ze bedoelde, en ik denk dat dat voor de meeste vrouwen geldt. Met die man had ik een interessante intellektuele uitwisseling. Met haar kwam een emotionele verbondenheid tot stand, die ook heel belangrijk was.

Natuurlijk, niets is universeel, en natuurlijk zijn er vrouwen die zeggen dat hun meest dierbare vriend een man is. Maar de meeste vrouwen zien de relaties met mannen als zeer doelgerichte vriendschappen. Daarmee bedoel ik dat het geen vriendschappen vanuit het hart zijn. Met mannen kommuniceer je op een ander nivo. Ik zeg niet dat het ene beter is. Ik denk juist dat dat verschil in denken en kommuniceren heel waardevol kan zijn voor mannen en vrouwen".

Feministisch deukje

We krijgen het, hoe kan het anders, over opvoeding. Ik stel vast dat ook niet traditionele vormen van opvoeding vervelende jongetjes oplevert.

Rubin: „Er is nu een onderzoek gaande in Berkeley. Het gaat om gezinnen waar de vader een aktieve rol heeft in de opvoeding. De jongetjes uit die gezinnen lijken uiteindelijk wel degelijk anders te zijn dan de meeste van hun leeftijdgenoten, ook al zie je dat niet direkt aan hun uiterlijke gedrag. Ze zijn dichterbij wat we gewoonlijk onze vrouwelijke

kant noemen. Uiten zich gemakkelijker emotioneel. Je weet natuurlijk niet hoe dat uiteindelijk afloopt. Je moet niet vergeten dat we nog steeds in een maatschappij leven die er op staat dat jongens en meisjes een andere kant opgaan. Het feminisme heeft daarin een deuk aangebracht, maar er is nog niets wezenlijk veranderd."

De meeste vrouwen van mijn leeftijd die ik ken, zijn wel gestimuleerd om door te leren of een beroep te kiezen dat ze leuk vonden.

„Tuurlijk je mag wel iets willen, maar niet te veel. Het is in de V.S. nog steeds zo dat naarmate een vrouw meer succesvol is, ze minder kans heeft op een huwelijk of een vaste partner. Hetgeen exakt omgekeerd is voor mannen.

Mannen: samen doen

In haar boek zegt Rubin dat mannenvriendschappen gekenmerkt worden door gezamenlijke aktiviteiten. Wát ze samen doen kan per leeftijd en klasse verschillen, maar dat ze eerder iets samen dóen dan zijn is onloochenbaar.

„Je ziet bij vrouwen met een karriére wel dat de vriendschapcirkel kleiner wordt, maar – en dat vond ik interessant – vrouwen houden veel kontakten via de telefoon in stand. Mannen doen dat niet, ze zijn niet gewend aan een dergelijke manier van konverseren. De rationalisatie die ik vaak kreeg, was dat ze al de hele dag op kantoor hadden zitten bellen en daar 's avonds geen zin meer in hadden. Maar dat geldt natuurlijk ook voor veel werkende vrouwen. Het punt is dat veel mannen moeite hebben met een vorm van kontakt waar geen gezamenlijke aktiviteiten aan ten grondslag ligt.

Ik vraag haar of ze daar geen enkele verandering in bespeurt. Zeg dat ik in mijn omgeving wel mannen zie die op een andere manier met elkaar omgaan.

„Ik woon in wat waarschijnlijk de meest vooruitstrevende gemeenschap van de V.S. is. Toen het boek uitkwam, gaf ik er een lezing. Ik verwachtte dat ik daar van de mannen te horen zou krijgen dat ik me toch schromelijk vergiste. Dat zij wel degelijk intieme vriendschappen met andere mannen hadden.

Wat er gebeurde verraste me volkomen. De één na de andere man stond op en zei: „ik probeer nu al jaren iets aan mijn relaties met andere mannen te veranderen maar het lukt niet! Er waren zoveel mannen die vertelden dat ze bevriend waren geweest met een kollega, maar dat het hen niet was gelukt die vriendschap te kontinueren zodra één van beiden weggging.

Ik denk wel dat er iets aan het veranderen is. Er zijn ook mannen die echt aan het worstelen zijn met dat deel van henzelf. Wellicht ook dat er verandering gaande is bij een jongere generatie. Ik heb bewust gekozen voor mensen boven de 25, omdat vriendschappen sneller wisselen wanneer je nog studeert. De stabilisatie treedt meestal op in de periode daarna."

„De vrouwen met een karrière die ik sprak speet het dat hun karrière vrienden kostte. Gewoon omdat ze er geen tijd meer voor hadden. Toen ik een promotietoer deed voor het boek ontmoette ik veel vrouwen in de media. Elke vrouw begon daarover, over de spijt. Ik ben geen enkele man tegegekomen die zei spijt te hebben van zijn karriére omdat het zijn vriendschappen benadeelde."

Dat klinkt nogal problematisch, stel ik vast.

„Nou, we hebben te maken met enorme verschillen. De meeste mannen zullen niet toegeven dat dit een probleem is. Jij en ik vinden het misschien een probleem, maar veel mannen zien niet wat er mis is aan hun vriendschappen. En bovendien, hun vrouw is hun beste vriend.

Dát nu vinden veel vrouwen een last. Maar aan de andere kant – en daar schrijf ik uitvoerig over in mijn boek – geeft het ze ook macht. En als die man dan eindelijk op pad gaat en een vriend krijgt, is zij vaak de eerste die dat zal tegenwerken. Ze voelt zich verlaten, is jaloers. Alsof het enige belangrijke ding dat ze haar man kon bieden haar nu wordt afgenomen. En dan is het vaak de vrouw die stappen onderneemt om de vriendschap te minizeren.

Ik zeg dan altijd dat er nooit een wederzijdse vriendschap was. Dat er vanaf het begin af aan al een situatie was waarin twee mensen verschillende agenda's hadden.

Soms weten mensen niet wat voor een relatie ze nou precies hebben, maar meestal is er altijd wel één die duidelijkheid wil. Het omgekeerde – mensen die een seksuele relatie hebben en dat omzetten in een vriendschap – komt minder vaak voor. De relatie moet dan al langer geduurd hebben, wil dat lukken. Als dat niet het geval is, is er meestal niet genoeg geschiedenis om op verder te borduren. Een gezamenlijke geschiedenis die sterker is dan de gekwetste gevoelens."

U schrijft dat de meeste mensen die u interviewde gemakkelijker over sex dan over vriendschap praten...

„Mensen kunnen er ook minder over vertellen, er bestaat geen traditie in. Het is in de V.S. ook gemakkelijker voor mensen om te praten over mislukkingen in de liefde dan over mislukte vriendschappen. Iedereen begrijpt dat liefdesrelaties met de nodige problemen te kampen krijgen. Maar als je problemen krijgt met een vriend, faal je als mens."

Goede vriend, vage kennis

Rubin checkte ook vriendschappen. Vroeg naar een lijst van een paar vrienden en belde die vervolgens op met de vraag of ze X kenden. De uitkomst was onthutsend, in de meeste gevallen bleek de goede vriend de ander slechts te zien als een vage kennis. Ze zegt daarmee ook iets over de noodzakelijke gelijkwaardigheid.

Niet al mijn vriendschappen zijn gelijkwaardig zeg ik. Soms wil je verschillende dingen van elkaar, ik vind dat geen probleem.

„Kijk het gaat hier niet om exakt wederkerige relaties. Maar als ik aan jou vraag wat je beste vriend of vriendin is en die persoon kent je nauwelijks dan is er sprake van een fantasierelatie.

En dan nog, er moet enige balans zijn, anders wordt het al gauw pijnlijk. Ik merk dat in mijn eigen leven. Daar is iemand die mij ziet als een dierbare vriendin. Ik zie haar niet zo. En dat is erg pijnlijk. Ik kan haar vriendschap niet beantwoorden, en ik voel me ook schuldig omdat ik die vriendschap voortdurend afhoud en wil beëindigen wat ik niet doe, omdat ik haar niet wil kwetsen." En met een glimlach, „ik geloof dat dat een herkenbare ervaring is voor veel mensen."

Seks en vriendschap

Mijn hemel, dat is het oeroude beeld van de vrouw die binnen de relatie de uiteindelijke macht heeft, omdat zíj toegang heeft tot de emoties van haar man.

„Toch is dat nog steeds het meest realistische beeld van de meeste huwelijken. Vrouwen hebben de emotionele bagage in eigendom. Dat zal alleen veranderen als mannen zelf leren omgaan met die bagage, zélf leren emotionele relaties met anderen aan te knopen."

Is seks het enige dat de vriendschapsrelatie van een liefdesrelatie onderscheidt?

„Als je dat zo formuleert, isoleer je seks. We kunnen niet zeggen dat het het enige verschil is, alsof seks een onbelangrijk facet is. De betekenis en interpretatie van seks is in onze maatschappij zo beladen met emotie dat het zeker niet onbelangrijk is. Integendeel zou ik zeggen, het is een diep en uniek onderdeel van een relatie. Seks maakt de meest elementaire gevoelens in ons wakker, het verlangen naar exklusiviteit, en eenheid.

Wanneer die gevoelens los komen, krijg je allerlei komplikaties in een relatie. Die dingen zitten niet in een vriendschap. Op de een of andere manier vereist vriendschap een soort psychologische en fysieke afstand. Een liefdesrelatie gaat de andere kant op. Daar ga je op in elkaar, hoe tijdelijk dat ook moge zijn. En juist daarin speelt seksualiteit een belangrijke rol. Natuurlijk heeft dat ook zo zijn komplikaties, want dan worden mensen weer be-

IEMAND IN DE V.S. VOORSTELLEN IN EEN GEZELSCHAP ALS EEN KENNIS, IS BELEDIGEND EN PIJNLIJK. IEDEREEN IS ER EEN VRIEND, OOK AL HEB JE HEM OF HAAR MAAR ÉÉN KEER EERDER ONTMOET

OVERAL WAAR HET MANNEN EN VROUWEN NIET IS TOEGESTAAN VRIJE SOCIALE KONTAKTEN TE ONDERHOUDEN, ZIE JE DAT MANNEN ZICH TOT ELKAAR WENDEN

zorgd over het ik dat besloten ligt in dat wij, en dat mogelijk in de knel komt.
Bij vriendschap zijn de grenzen duidelijker afgebakerd. En dat is ook wat we ervan kunnen leren. Hoe we heel erg intiem kunnen zijn in een relatie en toch de grenzen van het eigen ik kunnen behouden."

Kun je alleen bevriend zijn als je seks uitsluit?
„De meeste mensen zeggen dat seks en vriendschap niet samengaan. De mensen die ik interviewde voor mijn boek vertelden het geprobeerd te hebben. Ik heb het nu over heteroseksuele relaties. Meestal kwam het de vriendschap in de weg te staan. Zodra ze ook een seksuele relatie kregen, verdween een bepaalde eerlijkheid en openheid. En dus stopten veel mensen er mee, en keerden terug tot hun vriendschap. Bijna elke relatie heeft een soort seksuele spanning. Het is je eigen keuze of je daar iets mee doet. Als ik rondreis, ontmoet ik altijd wel een vrouw die klaagt dat iedere keer dat zij een vriendschappelijke relatie heeft met een man het er altijd op uitdraait dat hij seks wil, terwijl zij gewoon vrienden wil zijn. Haar weigering betekent dan ook het einde van de vriendschap."

„Ik zeg niet dat oppervlakkige vriendschappen niet belangrijk zijn. Ik geloof dat zowel vrienden die een leven lang meegaan als vrienden die onze weg tijdelijk kruisen van even groot belang zijn. Al die vriendschappen voegen iets toe aan ons leven. En daarin kan een korte tijdelijke vriendschap heel belangrijk zijn. Het gaat erom dat we door vriendschappen delen van ons zelf kunnen ontwikkelen."

Ik veronderstel dat ze er al met al niet optimistischer op geworden moet zijn. Dat valt mee.
„Ik beschrijf wat naar mijn idee op dit historische moment gaande is. En ik zie dat mensen er van alles aan proberen te doen om hun relaties te verbeteren. In de V.S. is hoe miniem ook een verandering gaande. Er zijn nu zelfs televisiespots waarin wordt verteld dat vriendschap goed is voor je gezondheid. Hoe afschuwelijk je dat ook vindt. Het is ook noodzakelijk dat mensen zich met hun vriendschappen bezig houden. Twintig jaar geleden had ik dit boek niet kunnen schrijven. De families en huwelijken waren stabiel, het scheidingspercentage te verwaarlozen. Dat staat nu allemaal op de helling, dus mensen moeten zich wel met andere relaties dan die ene liefdesrelaties bezighouden."

Ze is blij dat het boek af is. „Het was een omvangrijk projekt, en veel moeilijker dan „Intieme vreemden", omdat het zo'n diffuus breed onderwerp is."
Vooralsnog is ze tevreden, maar „dat verandert meestal na een jaar, dan denk ik altijd dat ik het beter zou kunnen opschrijven."
Ze zegt dat haar tevredenheid ook te maken heeft met het feit dat ze een projekt afgerond heeft. „Voor mijn gevoel zijn al mijn voorgaande boeken verbonden met een rode draad. Dit was het laatste boek in die cyclus."
Een zucht volgt als ik vraag naar een nieuw boek. „Dat wordt een roman die stoelt op een recent historisch incident. Vorig jaar schoot een blanke man in New York vier jonge zwarten neer. Een boek over racisme en geweld in de Amerikaanse samenleving. Een boek over het „Rambo-effekt", zegt Rubin. Want de dader kon rekenen op nationale bijval. Een soort Bronson of Rambo in het echt.
Ik denk dat dat boek het hier ook wel goed zal doen, en dat zegt ze heeft weer te maken met het „aangeboren Nederlandse fatsoen".

Rémi van der Elzen

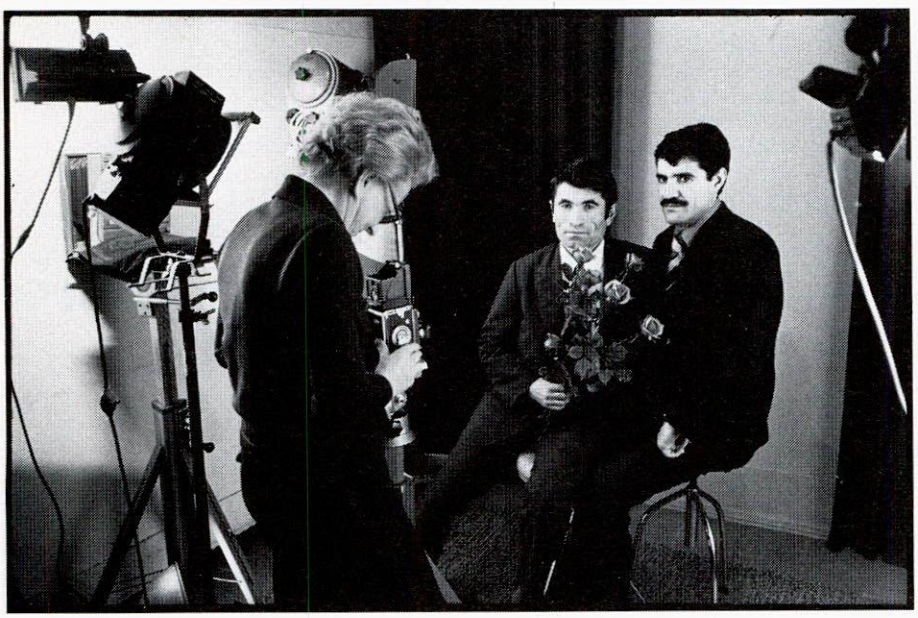

L.A.T.

Al twee jaar bij elkaar,
Twee vrienden,
zo zelfstandig – toch een paar
Dat ene fotootje in m'n kantoor,
Dat is me zoveel waard,
daar vecht ik voor!
Al twee jaar bij elkaar.
Begrijp ik je steeds beter
tot het punt waar
jij telkens weer een raadsel bent.
Omdat je,
zelfs in lief en leed,
niet alle diepe gronden kent.

Frans Commelin (Groningen)

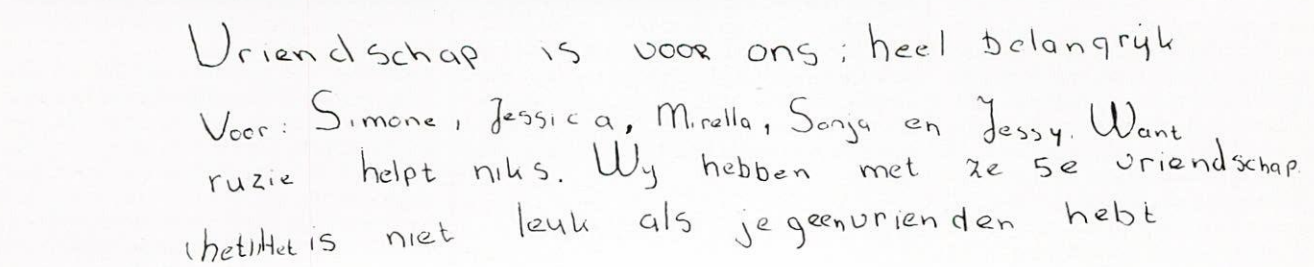

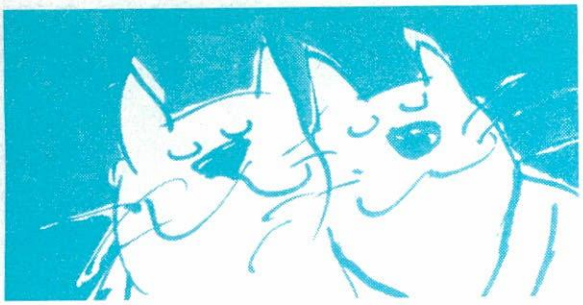

Ze was ten einde raad, niets hielp meer:
er was bij hem die muur, daar knalde ze
steeds weer opnieuw tegenaan.
Ze deed pogingen hem erachter vandaan
te halen, de muur om te trappen,
het liep allemaal op niets uit.
Afgesloten, ze kon er niet bij!
Eerst nog gelaten, afwachtend – misschien wordt 't toch
nog wat – later bij voortduring
blauwe plekken oplopend (op haar ziel?) werd
zij zich, inwendig jankend van ellende, ervan
bewust dat het zó niet langer kon.
Eén grote chaos werd het binnenin,
de kille ijzigheid ging groeien (bouwde
zij haar eigen muur?)

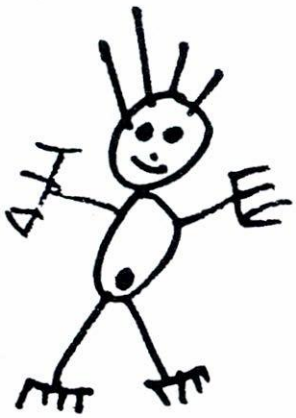

Iemand merkte wat zich afspeelde onder de oppervlakte van haar vriendelijk, haast vrolijk zijn.
„Stort je hart maar uit, 't geeft niet, jouw problemen zijn de mijne."

Clichés natuurlijk, maar het hielp,
de ijzigheid verdween
Zij kon er weer even tegen.

M.M.

Wat is vriendschap nog?
Wordt er nog vriendschap gewaardeerd
Vriendschap wordt vergeten!
Vriendschap bestaat niet meer.
als vriendschap komt,
gaat vriendschap ook weer.
Dus vertrouw vriendschap
niet meer!

Vriendschap geven: is niet
moeilijk en „zo gedaan".
Maar vriendschap die je ontvangt,
moet je als het ware koesteren!
Dat gevoel, wat je daarbij krijgt,
maakt dat je om kunt gaan
met je leven. Ook al is dat nog
zo moeilijk. Het is dus erg
kostbaar. Dat ervaar je, zodra
er een eind komt aan die, al
dan niet, vermeende vriendschap.
Je eigenwaarde krijgt een enorme
dreun. In dat stadium aangekomen
moet je oppassen, je teleurstelling
niet op andere mensen af te reageren.
Dus je als mens blijven opstellen
wordt dan als ware een opgave.

Carina van Aurich (Amsterdam)

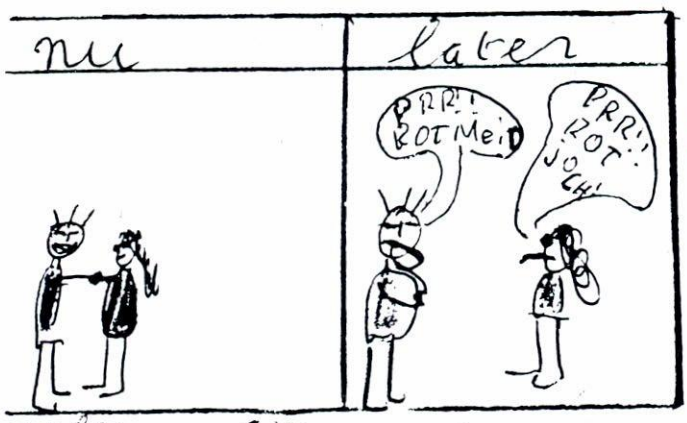

Willie Broekema
Simonszand 74
Delfzijl (GR)

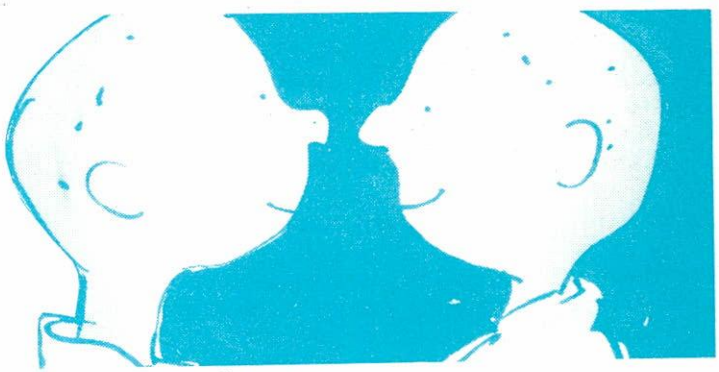

Vrienden zijn mensen
die in het avontuur van
je leven letterlijk en
figuurlijk naast je
staan; binnen bereik

Griet Eleveld-Santing (Amsterdam)

Het zwo
tussen liefde e

Wat is het mooie van vriendschap?
Het is een zelfgekozen genegenheid voor iemand anders die tot niets verplicht. Vriendschap *is* er tussen twee mensen, en de grenzen daarvan – of de grenzeloosheid – hoeven niet noodzakelijkerwijs te worden vastgesteld.
Maar vriendschap heeft naar mijn smaak ook een tekort. Juist doordat je de ander vrij laat in zijn doen en laten, dient elk kontakt ook vrijblijvend te zijn.
Wanneer je wezenlijk van iemand houdt, geef je vrijwillig een deel van je vrijheid op. Wat je voor die afhankelijkheid terugkrijgt, wordt bepaald door de mate waarin de ander van jou houdt, en kan daarom soms dieper, warmer, zijn dan vriendschap. Een balsem voor de wonden van het leven. Natuurlijk, vriendschap kan dat ook zijn. Maar je mag er niet op rekenen. Bij liefde kan en mag je eisen stellen; liefde verplicht wel degelijk.
Tussen liefde en vriendschap bevindt zich een tragisch grensgebied. Door dat zwarte land heb ik ook wel eens gereisd – en daarover gaat het verhaal dat ik nu wil vertellen.
Het is niet exact zo gebeurd. Ik weet dat het niet gebruikelijk is om dit vooraf te onthullen. Maar tijdens het schrijven ontdekte ik dat ik steeds krampachtiger pogingen deed om mezelf te nuanceren, om uiteindelijk tot de konklusie te komen dat de ware geschiedenis beter in de put kan blijven waarin ik hem al tien jaar lang heb verstopt.
Een enkele keer lichtte ik het deksel even op. Dat leidde tot drie gedichten, sonnetjes, die ik voor mezelf schreef. Ik zal er nu voor ieder hoofdstukje steeds één plaatsen, bij wijze van motto.

1.
Je heb me nog gebeld vlak voor je ging.
Je zei: mijn leven heeft totaal geen zin.
Jij, Theodor, jij zit er middenin.
Ik heb niet één mooie herinnering.

Ik zei: „Sluit je niet op, breek uit, naar buiten,
geniet, je bent nog jong?" (al die cliché's.)
Begreep volstrekt niets van je mensenvrees.
Mijn levensdrift was destijds niet te stuiten.

Je hebt me, vind ik, daarna wreed verwond.
Ik kreeg je brief – en alles bleek mijn schuld.
Het stond daar zwart op wit en onverhuld!

Verwijt je mij dat ik je niet verstond?
Al tien jaar lang heb ik die schuld te dragen.
En nooit meer krijg ik antwoord op mijn vragen.

Ronald en ik stonden – nu elf jaar geleden – op dat feest precies tegenover elkaar. Achteraf bleek dat we beiden hetzelfde voelden: we waren eenzaam. In mijn leven was alles grondig fout gegaan. Ronald, afkomstig uit een kleine stad, had aanpassingsproblemen. Hij was typisch iemand wiens omvangrijke denkwereld te groot was voor zijn hoofd en lichaam. Wat hij zei – zo hij zijn mond wel eens opendeed – werd zelden begrepen of viel verkeerd; in alles was zijn motoriek even onhandig. Hij dacht hetzelfde over mij, en dat we ons tot elkaar aangetrokken voelden, lag voor de hand.
Toen we elkaar gevonden hadden, trokken we ons terug, meestal op zijn kamer. We draaiden platen, dronken oude jenever en zwegen. In het begin kwamen we één keer in de week bij elkaar, maar omdat we ons verveelden, zochten we elkaar vaker op. Ik nam dan een boek voor hem mee en er was altijd wel één of andere opera die ik „beslist" moest horen. En dan lazen we, en luisterden.
„Hier, dit ben jij," zei hij een keer tijdens Les Préludes van Liszt. Hij zette de passage nog een keer op. Ik begreep hem toen niet, want ik hoorde alleen wat dramatisch trompetgeschal.
Het waren mooie avonden. We besloten om ze eerder te laten beginnen door bij elkaar te eten. De patat met kroketten-periode begon. Na twee weken hoefde ik alleen maar bij Snackbar Monny binnen te lopen, te knikken en af te rekenen.
Ronald was nuttig voor mij – hij dwong me tot studeren. Eigenlijk deed hij niets anders en liever. Hij liet me zien hoe aardig het is om van een onderwerp veel af te weten, de vondsten die je doet, de macht van kennis. Hij leerde me, wat hij noemde het „gratis genot" kennen: iets weten, iets beseffen wat maar voor enkelen is weggelegd en wat je leven verrijkt. Met „gratis genot" waren we avonden bezig. Korte studies, interpretaties van gedichten, muziekstukken – en hoe dat doorwerkte; hij had oog voor saillante details, had een ongelooflijk kombinatietalent en hij wist je te louteren. Sommige avonden kregen iets van een examen, maar ik genoot ervan omdat ik wist dat ik niet kon zakken.
Wat had hij aan mij?
Dat vraag ik me dus ook al tien jaar af.
Aanvankelijk dacht ik dat hij zich door mij minder eenzaam voelde – en in het begin zal dat zeker zo zijn geweest, maar ik ben er van overtuigd dat mijn veelvuldige aanwezigheid op den duur zijn eenzaamheid versterkte. Want ik wenste geen genoegen te nemen met m'n eigen eenzaamheid. Ik wilde verdomme weer eens vrienden hebben, vriendinnen vooral. Ik kende dat bestaan van vroeger en had daar een zeurende heimwee naar. Ronald zat liever thuis te studeren; hij hield niet van vrouwen en van mannen durfde hij niet te houden. In het openbaar was hij ook niet echt aangenaam gezelschap. Daarbij was hij aan één oor doof. Hij weigerde zich naar iemand toe te buigen om hem te verstaan. Dát beeld – dat krampachtig rechtop blijven staan, niet willen horen wat er gezegd wordt en daar ook geen moeite voor willen doen – zweeft me nog iets te vaak voor ogen.

2.
Marijke zei: „Hij kon er niet meer tegen,
verdomme waarom heb ik niet gebeld?
Tegen mij had hij zéker wat verteld.
Arme jongen, zo eenzaam, zo verlegen."

't Is waar, m'n jongen, waarom niet gepraat?
Het schrijnt, dat ik geen echte vriend meer bleek.
Maar liet ik jou, of jij mij in de steek?
Ach, hoe dan ook, het is nu veel te laat.

Ik heb mij vaker op de band verkeken
die ik vermoedde tussen hen die 'k mag
en mij. Steeds was mijn liefde ontoereikend.

rte land
n vriendschap

Wat ik voortdurend zie, naar binnen kijkend,
is dat ik veel meer dácht, dan dat ik zag:
Ik heb je niet gekend, zo is gebleken.

Het volle leven is pas aardig als je er middenin staat. Dat kan plotseling gebeuren. Als je verliefd wordt bijvoorbeeld. En als de ander dan ook nog verliefd is op jou, word je vanzelf in de schijnwerpers geduwd. Het licht en de warmte daarvan is onweerlegbaar goddelijk. Maar, het ontneemt je ook de visie op de scherpe contouren van de schaduwzijde.
Ik hield Ronald nauwgezet op de hoogte van mijn wel (het wee bestond niet meer) en had oprecht het idee dat hij meegenoot.
„Vertel me nóg een keer hoe jullie elkaar ontmoet hebben," vroeg hij. En ik deed dat. Hoe konden mijn prachtige woorden nu zoutzuur zijn? Dat besef je pas later.
Ronald hield ook van mijn vriendin. Hij vertelde haar over mij, wat vaak niet eens gunstig was, en de spaarzame momenten dat we met z'n drieën waren, mondden altijd uit in oprecht gemeende maar sentimentele verklaringen van onze wederzijdse vriendschap.
Ik denk, dat hij dat niet eens heeft gelogen.
Hij belde vaak naar Marijke, mijn vriendin, en als ik er dan niet was, gaf hij haar goede raad over hoe ze me moest behandelen. „Zet hem in godsnaam aan het werk! Dat tentamen middelnederlands is echt niet moeilijk. Dat móet hij kunnen halen. Hij zeker." Omdat hij wel voorvoelde dat ik toch niets deed, exerpeerde hij de belangrijkste boeken. Hij maakte vragenlijstjes voor me, schreef me dagelijks brieven om me aan te moedigen. Slechts af en toe in een P.S. liet hij weten dat ik „uiteraard" altijd bij hem welkom was als ik iets niet begreep.
Ik heb díe boodschap niet goed begrepen. Ik las altijd over het P.S. heen.
Er was nog wel veel telefonisch kontakt. Altijd vrolijk. Altijd spits. „Ik wou dat ik Ronalds humor, cynisme en mentaliteit had," dacht ik als ik weer eens tot drie uur in de nacht met hem sprak.

Hoe het komt, weet ik nog niet, maar ineens was het weg.
We belden elkaar niet, we zagen elkaar niet – niks.
„Verdomme, Ronald is morgen jarig," zei ik op een dag tegen Marijke.
Ik draaide z'n nummer, maar er werd niet opgenomen.
Op zijn verjaardag ging ik langs zijn huis, maar of hij was er niet. Of hij deed niet open.
Ik zou hem een brief schrijven.
Niet gedaan. Op de dag dat ik dat wilde doen, hoorden Marijke en ik dat we een huis konden krijgen en we moesten direkt komen kijken. Ik zond hem een verhuiskaartje.
Als ik aan hem dacht, belde ik. Maar ik dacht nauwelijks aan hem, en omdat hij nooit thuis was, dacht ik steeds minder aan hem.
Op mijn verjaardag belde hij eindelijk eens. Maar toen was ik niet thuis. Marijke nodigde hem uit, maar hij wilde niet komen. „Al die mensen," Marijke vroeg waarom hij onbereikbaar was. „Ik onbereikbaar? Ik zit elke dag thuis." Ze vertelde dat ik steeds had geprobeerd hem te bellen. Hij vond het niet erg. Hij vond niets erg.
Het gesprek – het laatste – verliep verder aangenaam. Er werd gelachen en hij maakte zich vrolijk om mij.
„Die studie wordt niets meer hè?"
„Ik denk het niet", zei Marijke.
„Jouw schuld is dat niet, hoor," plaagde hij.
Ik was blij dat hij had gebeld en dat alles goed met hem ging.
Ik vond het een aangenaam gevoel dat hij nog aan me dacht en me eigenlijk alles vergaf. Ja, ik voelde me wel schuldig, maar dat zou ik inhalen als alles eens rustiger werd in mijn leven. Er was ook zoveel gebeurd in die anderhalf jaar dat ik hem kende, en vooral in dat laatste half jaar.

Maar ik heb niet alles beseft.
Dat kon ik toen ook niet.

3.
Natuurlijk voel ik diepe, diepe spijt.
'k Was niet in staat tot die genegenheid
waarvan ik denk dat hij bij vriendschap hoort.
(Mijn eigen leven was toen zelf gestoord.)

'k Ben diep gegaan in al mijn zelfverwijt,
want dat gevoel van schuld heelt niet door tijd;
En nooit zal ik genezen van 't besef
dat ik de waarde niet begrijp van „lef".

Angst dat er niet genoeg gehouden wordt
van mij; Dat ik geen reden ben tot leven;
Dat alles in mijn buurt meteen verdort.

Angst niet in staat te zijn genoeg te geven;
Dat ik mijn eigen onbegrip krijg teruggestort
en ik het leven van mezelf verkort.

Nee, het valt niet te beschrijven hoe je je voelt na zo'n begrafenis. En dat je dan weer thuis komt en zijn verwijtende brief vindt.
Je zucht dan diep – en dat doe ik nu al tien jaar.
Vriendschap.
Wreedheid.
Angst.

Ik ken alle clichés: laat eens wat van je horen, aan vriendschap moet je werken etc. etc. Ze zijn even waardevol als waardeloos.
Ik geloof dat we niet bestand zijn tegen het niet aangaan van emotionele banden. Ik kan dat niet. Ronald kon dat niet. Op het moment dat je je hecht, ben je niet vrij meer, en kan er ook geen sprake meer zijn van vriendschap. Nogmaals: liefde kan dat manco opvullen. Maar ja, het tentamen liefde moet ik ook nog steeds overdoen.
Het is allemaal fraai en mooi als het lukt.
En als het mislukt en je kunt je schouder erover ophalen, is er nog niets aan de hand.
Maar als je doof bent, en weigert te luisteren zodat je niemand verstaat en het gaat dán fout.
Dan hang je.

Theodor Holman

VRIENDSCHAP

Voor mij raakt dit gedicht aan de essentie van vriendschap
Grietje Eleveld-Santing (Amsterdam)

Zwerversliefde
Een gedicht van A. Roland Holst.

Laten wij zacht zijn voor elkander, kind-
want o, de maatloze verlatenheden,
die over onze moegezworven leden
onder de sterren waaie' in de oude wind.

O, laten wij maar zacht zijn, en maar niet
het trotse hoge woord van liefde spreken,
want hoeveel harten moesten daarom breken
onder de wind in hulpeloos verdriet.

Wij zijn maar als de blaren in de wind
ritselend langs de zoom van oude wouden,
en alles is onzeker, en hoe zouden
wij weten wat alleen de wind weet, kind-

En laten wij omdat wij eenzaam zijn
nu onze hoofden bij elkander nijgen,
en wijl wij same' in 't oude waaien zwijgen
binnen een laatste droom gemeenzaam zijn.

Veel liefde ging verloren in de wind,
en wat de wind wil zullen wij nooit weten;
en daarom-voor we elkander weer vergeten-
laten we zacht zijn voor elkander, kind-

Vriendschap

Vrienden luisteren
luisteren
luisteren
naar je woorden
naar je „gezeur"
naar je stilte
naar jou helemaal.
Huilen met warmte
mee
vrienden duwen je
niet in een richting,
want raad vind je
zelf àls
mensen luisteren
en voelen òf
proberen
te luisteren en
voelen
dan worden mensen
vrienden..

Maria

Vriendschap vindt ik erg belangrijk, omdat ik denk dat als je een paar vrienden hebt je je toch wel prettig voelt.
Als je zeker weet dat je een vriend hebt, kan je er ook mee praten. Bijv. over je problemen, besluiten enz.

Natasha 6a

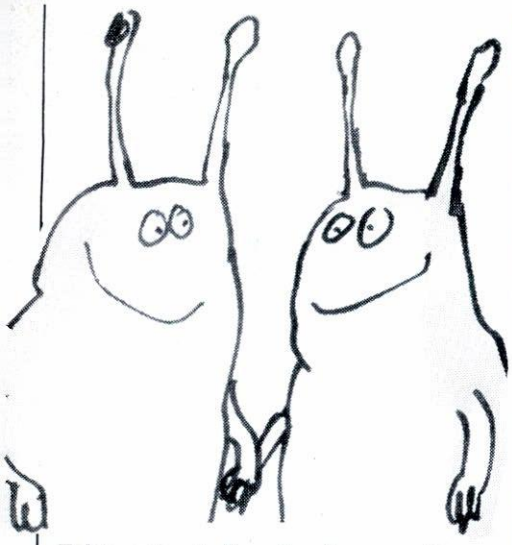

Echte vriendschap heeft voor mijn gevoel op de eerste plaats te maken met trouw onder alle omstandigheden. En als men daarin tekort schiet, met zelfverwijt.
Ik had in mijn jeugd een hele goede vriend – Piet – waarmee ik jarenlang kampeerde in binnen- en buitenland. Samen beleefden wij talloze avonturen. Zoals een kampeertocht naar Zuid-Engeland, waar we op het landgoed van Baden Powell (en zijn jonge vrouw), de pionier van de padvinderij, onze tent opslaan. In de nacht ontdekken wij dat onze tent in het looppad staat van een troep wilde paarden, die iedere avond de helling af komen en, op het laatst pas de witte tent zien en stijgerend voorbij donderen. Die vakantie slaagden wij erin iedere dag om 7 uur op te staan, en om 9 uur volbepakt op de fiets te zitten. Ondanks baden, ontbijten, theedrinken, afwassen en de dauwnatte tent inpakken. Om dan onvermoeibaar 100 km te rijden, heuvel op en af.
In de lange winter verbouwden we een canadeze cano of een engelse theemspunter tot zeilboot met zijzwaarden. Of we naaiden op een oude handnaaimachine met steeds brekende naalden onze zelf-getekende grote dubbeldakstent met kilometerslang steunband. Met één van die boten landen we 's avonds laat op een klein eilandje in één der Loosdrechtse plassen, waar een tent nauwelijks op kan staan. Tegen de ochtend steekt een storm op en aan één zijde breken met het geluid van een mitrailleur alle touwen achter elkaar. Door ons snel op de tent te werpen, kunnen we nog net verhinderen samen de lucht in te gaan.
Thuis was Piet het zwarte schaap, want hij weigerde een schijnheilige belijdenis af te leggen, zoals gebruikelijk bij deze doopsgezinden. Later verloren we elkaar wat uit het oog en trouwde hij met een even eenzaam, onontwikkeld meisje, dat later een heerszuchtige, snibbige vrouw blijkt te zijn, zodat bezoek niet prettig was.. Toen ik hem later nog eens ontmoette, leek hij wat broos geworden en een paar maanden later was hij overleden.
Steeds voel ik nog een bitter zelfverwijt, dat ik hem die laatste jaren niet tot steun ben geweest. Tekort geschoten in vriendschap?

Harry D. (Utrecht)

Vriendschap

Toen ik nog een meisje van een jaar of 9 was, vroeg ik gewoon: „Wil je mijn vriendinnetje worden?"
Wat zich vervolgens in zo'n verhouding afspeelde was minstens net zo vaak 'n náást elkaar als 'n mét elkaar spelen; soms ondernamen we dan samen een fietstocht of een zwempartij, zelden waren onze activiteiten op elkaar gericht; vaak was er ruzie of verwijdering. Ondanks de fraaie vormen waarin kindervriendschappen zich aftekenen, beschouw je als groot mens de inkleuring ervan óf als iets vreemds, iets niet van jou, iets des kinds, óf als iets nostalgisch, en kijk je er hoe dan ook op neer of terug.

Pas als bruisende adolescent wist ik het. Dynamisch trok ik erop uit het leven in, vol ideeën (of idealen), nachten doorzakken met vrienden, eindeloze gesprekken en tenslotte koos ik dé vriend, wellicht voor 't leven.

Gek hoor, als je dan zelf een kind baart en, het innig tegen je aandrukkend, jezelf hoort zeggen: „...ik hou van je...voor jou heb ik alles over...!"
Een jaar geleden wist je nog zo goed: vriendschap betekent een goed gesprek, uitwisseling van ideeën, wederzijds begrip, vrijwilligheid, delen. Nu lijkt het 'n eenzijdig geven en begrijpen, geen gesprek maar een monoloog, waarin alleen jouw ideeën gelden en vrije wil heeft schijnbaar plaats gemaakt voor verplichting. Al gauw herzie je je mening over vriendschap: naast eigen gekozen vrienden blijken er ook liefdesbanden van heel andere aard mogelijk, waarin dat „goede gesprek", dat rationele element, niet noodzakelijk is.

Weer later las ik een boek. Ik stond in vuur en vlam, zo voelde ik me aangesproken. Anderen betrapten mij erop verliefd te zijn, terwijl de goede man, schrijver, allang onder de zoden lag. Een goed gesprek, dit keer met de auteur, voltrok zich nu helemaal binnen mij en mijn gevoel van vriendschap was nauwelijks van bovengenoemde vormen te onderscheiden. Het had iets bevrijdends. Het was een door onderling verband, in dit geval lezen, ontstane manier om met de werkelijkheid en met eigen ervaringen om te gaan.

Zo zijn er mensen met wie ik het geen dag uithoud, terwijl ik hun persoon geen ogenblik wil missen en die ik ware vrienden wil noemen. U voelt het al: het begrip vriendschap lijkt nauwelijks meer af te bakenen. Steeds ontsnapt het aan vorm of inhoud, aan tijd en aan ruimte. Verstarde ideeën, die door jezelf, door opvoeder of wetgever in je hoofd gegrift te zijn, moeten openbreken, zodat nieuwe ervaringen toegelaten kunnen worden en ontdekken het „lietmotiv" wordt.
Gisteren moet ik zeker een uur naast mijn mongoloïde zoon op bed gelegen hebben, toen ik hem alleen maar een nachtzoen wilde geven. Afwisselen keek ik naar het plafond en in zijn ogen. Begrepen we elkaar? Warme momenten voor het hart. Misschien heb ik hem wel geknuffeld, of hij mij, ik weet het niet meer. Zoals ik ook niet meer weet waaraan ik toen dacht. Wat ik nog minder begrijp is waarom ik me dat nu probeer te herinneren....om dit stukje meer inhoud te geven...?

Die constante neiging om openheid in woorden op te sluiten lijkt onverbeterlijk. Niet alleen het begrip „open" wordt daarmee verkracht, maar ook iedere mogelijkheid tot een reëel beleefde verhouding! Vriendschap is een act die alleen maar uit te leggen is in het stellen van de daad zelf, gewoon doen!

Tecla Rondhuis

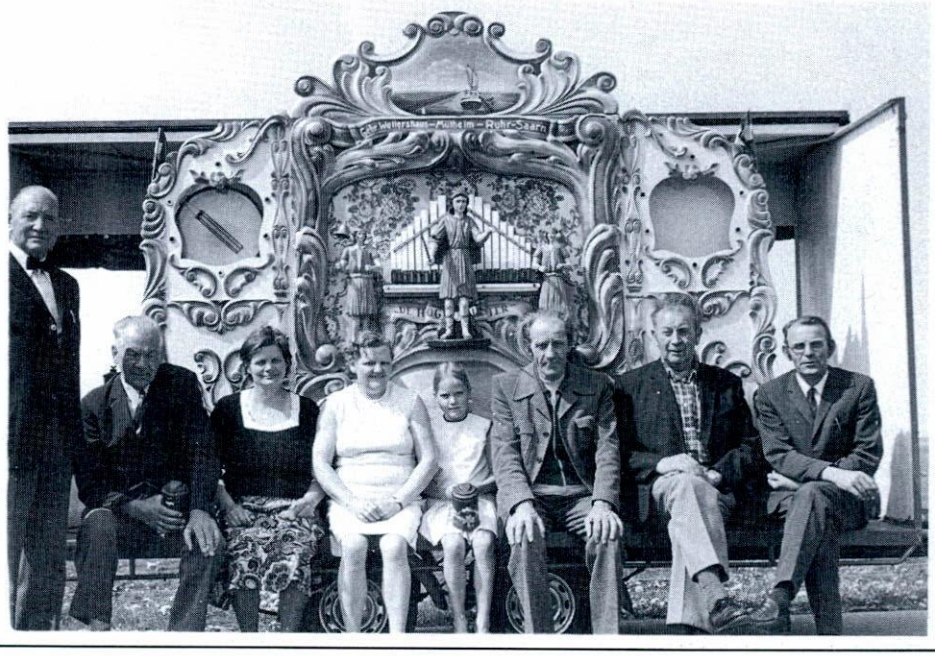

MANNEN ZIJN WEER IN DE GRATIE BIJ DE MEIDEN

Het is druk in het bos. Zelfs zo vroeg al. Maar daar is het dan ook zondagochtend voor. Ideaal wandelweer, koud en zonnig. Tientallen auto's aan de rand van het bos, waar het „verboden-in-te-rijden"-bord staat. Daar begint het gevecht tussen ouders en kinderen. Tussen „het-is-gezond-om-een-flink-eind-te-lopen" en „ik-heb-geen-zin-in-gezond-ik-heb-het-koud-ik-wil-naar-huis". Zondagse gezelligheid. Tweehonderd meter het paadje op staat de Blokhut. Groen geschilderd hout met een rode pannen dak. Ik waan me jaren terug. Schoolreisjes en werkweken, jongens- en meisjesbarakken. Overspannen leraren, droppings en eerste romances. Vandaag miezert het af en toe en met deze wind houdt geen kampvuur het uit. Daarom vergadert de meidengroep van het NIVON binnen. Zo'n dertig meiden vanuit het hele land gaan praten over het thema vriendschap.

Het is tien uur en er is net ontbeten. De afwasploeg ruimt in de keuken de laatste restjes op, terwijl de anderen binnen gespannen wachten op het volgende onderdeel. Kakkers, punkers en hippo's samen in deze bruine zeventiger jaren omgeving. Veel mooie dames, want uiterlijk is belangrijk. Bestudeerd onverschillig opgemaakt, met kapsels waarin elke pluk met gel precies op z'n plaats wordt gehouden. Vrouwen veranderen nooit, of ze nou jongedames, meisjes of meiden heten.

Vriendjes gaan voor

Er wordt gepraat naar aanleiding van stellingen die met vriendschap te maken hebben. Onderwerpen als jaloezie, vriendjes, ouders, veel verschillende vriendinnen en eenzaamheid komen aan de orde. Ik sluit me aan bij het groepje met de stelling „vriendjes gaan voor". Twaalf anderen kiezen voor hetzelfde. Thee, koffie, speculaasjes en een goed gesprek. Alhoewel dat maar moeizaam op gang komt. De groep is te groot en het onderwerp blijkbaar te teer. Het eerste half uur lijkt het alsof vriendjes absoluut onbelangrijk zijn en vriendinnen elke gemiste liefde waar. Na mijn ongeloof komt daar langzaam wat kentering in.

„Zeven maanden geleden werd ik verliefd op een vriend van mij. Mijn beste vriendin voelde zich in de steek gelaten en ging heel raar doen. Roddelen over mij en mijn vriend enzo. Terwijl ze daarvoor ook met hem goed kon opschieten. Ik had natuurlijk minder tijd voor haar, want ik was echt tot over mijn oren verliefd. Maar eigenlijk vond ik de problemen met haar niet eens zo belangrijk. Ik was veel banger dat het mis zou gaan met die relatie.

Want mét die relatie zou ik ook de

Foto: Liesbeth Sluiter

vriend kwijt zijn die ik had voordat ik verliefd op 'm was. Snap je? Je riskeert een vriendschap als je verliefd wordt. Maar ja, hoe haal je die vlinders uit je buik? Ik kan dat gevoel niet aan de kant zetten. En wie weet trouw je wel met zo iemand. Dat zou het toch zonde zijn. Maar ik moet wel zeggen dat ik opgelucht ben dat het goed gaat."

Meer vrienden

Nu komt het gesprek pas goed op gang. Waar ligt de grens tussen vriendschap en verliefdheid? Kun je verliefdheid tegenhouden? Hoe belangrijk is erotiek? En waar zit eigenlijk het verschil tussen jongens- en meisjesvriendschappen? Otje: „Met meisjes praat je makkelijker, die vind ik veiliger. Je weet wat ze bezighoudt, hoe ze in elkaar zitten. Als ik me alleen voel heb ik meer aan meiden. Die kunnen me echt troosten, met een arm om me heen als ik daar behoefte aan heb. Daar moet je met jongens altijd mee oppassen. Voordat je het weet willen ze iets van je."
Om me heen wordt zachtjes gemopperd, „nee" geschud. Mirjam begint: „Dat vind ik helemaal niet. Jongens zijn veel leuker. Al dat getrut en gegiechel van die meiden, daar word ik soms echt ziek van. Het is altijd zo oppervlakkig. Met jongens kun je tenminste wat dóen. Dat vond ik vroeger al. Waarom zou je touwtje springen als je ook bomen kunt klimmen en hardlopen? Al dat saaie meidengedoe. En dat je met jongens niet zou kunnen praten, vind ik echt onzin. Ik heb meer vrienden dan vriendinnen. Jongens zijn vaak ontzettend lief. En ze hebben veel meer gevoel voor humor. Je kunt nog eens met ze lachen. Een goeie grap uithalen. Ik praat met mijn vrienden over alles wat me bezighoudt. School, thuis, liefdes en zelfs over sex. Dat begrijpen ze best. Ze zitten vaak met dezelfde dingen, al mogen ze meestal meer van thuis.

Het moeten natuurlijk geen macho's zijn, daar kan ik niet tegen. Maar over het algemeen vind ik dat er meer leuke jongens dan meisjes zijn. Alhoewel... ze moeten wel ouder zijn dan ik. Want jongens uit mijn klas, dat zijn echt babies. Die snappen niks, zijn nergens mee bezig." Haar vriendje Maartje valt haar bij. „Meiden zijn vaak ook zo ontoegankelijk. Ze selekteren veel strenger. Het lijkt soms net alsof je aan een hele serie voorwaarden moet voldoen om vriendin van iemand te worden. Je ziet ze ook altijd in kleine klupjes van drie of vier, terwijl jongens met meer zijn. Jongens zijn socialer, makkelijker. Maar misschien vind ik dat wel omdat ik oudere broers heb waar ik prima mee kan opschieten."

De grote broer

Dat blijkt een vruchtbaar onderwerp. Met veel liefde worden de broers besproken. Herinneringen worden opgehaald. Verteld wordt hoe ze gemist worden nu ze op kamers wonen. De meiden voelen zich maar eenzaam zonder de schouder en de solidariteit van de grote broer. De dames zonder broers blijken in dit gesprek vreemd genoeg inderdaad degenen te zijn met de meeste problemen met jongens. Sanne: „Ik vind jongens vaak maar eng. Ben altijd bang dat ze iets van me willen. Andere mensen doen ook heel raar als ik gewoon met een vriend over straat loop. „Heb je wat met 'm?" vragen ze dan. Ik vind het heel moeilijk om uit te leggen dat er niks is behalve vriendschap. Dat geloven ze ook niet. Dan krijg je van die vieze knipoogjes.
Jongens mee uit vragen vind ik ook een probleem. Dan denken ze er bijna altijd wat van. Zelfs als het een goeie vriend is. Maar ja, dat zou ik waarschijnlijk ook doen. Daarom ga ik meestal met mijn vriendinnen uit en zeg tegen die jongen dat hij ook maar moet komen. Langs een omweg dus. Anders krijg je alleen maar moeilijkheden."
Anneke: „Het enige probleem dat ik met jongens heb, is dat ik me soms zo gebruikt voel. Ze komen vaak alleen naar je toe als ze echt in de rotzooi zitten. Als ze willen praten. Want dat gaat makkelijker met meisjes, zeggen ze. Dan zit je een hele avond aan ze te trekken – want zo simpel zijn ze ook niet – en dan heb ik soms het idee dat ze een lieve aandachtige moeder in me zoeken. In mijn probleem zijn ze veel minder geïnteresseerd."

Het uur is voorbij. De andere groepen komen terug en het is tijd voor de lunch. Deze meiden houden van het andere deel van de mensheid en dat verbaast me. Vijf jaar geleden zat ik hier namelijk ook. Eenzelfde soort groep, hetzelfde onderwerp. Konklusie was toen dat „wij vrouwen" het van elkaar moesten hebben. Solidariteit was het toverwoord en mannen niet echt te vertrouwen. De goede uitzonderingen – „Mijn eigen vriend bijvoorbeeld" – daargelaten. Is er zoveel veranderd? Mirjam: „Mijn moeder is ook feministisch. Af en toe word ik daar misselijk van. Ze houdt toch ook van mijn vader? Maar ik denk dat het feminisme is veranderd en dat mannen weer terug in de gratie zijn. Gelukkig maar. Ze zijn toch het beste dat er is?"

Ingeborg van Teeseling

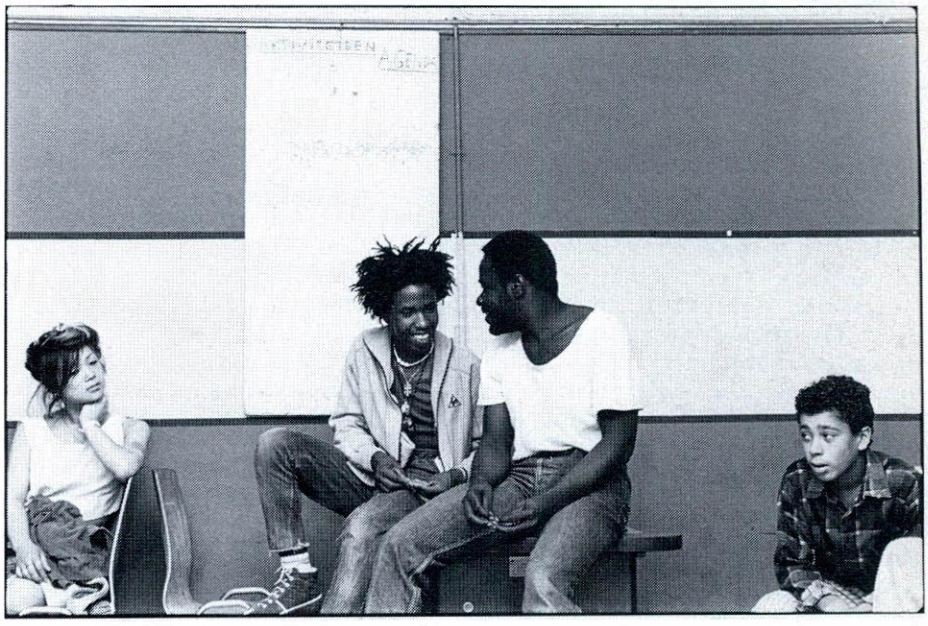

Foto: Liesbeth Sluiter

Foto: Liesbeth Sluiter

ZEVENTIG JAAR VRIEN

Het HSHB-wooncentrum voor ouderen „De Eemgaarde" in Amersfoort. Het is nog vroeg in de ochtend en het terrein is een ravage. De storm van de vorige nacht heeft takken van bomen afgerukt en ramen ingedrukt. Overal bladeren. De wind is nu wat gaan liggen, maar op de zevende verdieping is daar nauwelijks iets van te merken. Het klinkt alsof iemand met kracht op de hals van een fles blaast.

Als ik uit het raam kijk, zie ik alleen maar bomen. Honderden, zover als ik kan kijken. In alle tinten bruin en rood die er zijn. Ook binnen is de kleur overwegend bruin. Woonkamer, slaapkamer, keuken. Klein en vol. Op makkelijke stoelen, vol kussens zitten twee dames op leeftijd.

Twee-en-tachtig zijn ze, en „still going strong". Marie van der Schaaf en Annie Minnes. Zeventig jaar zijn ze vriendinnen. En daarvoor ben ik hier. De ontvangst is hartelijk. „Koffie, kind?" vraagt „noem-me-maar-Marie". „Niet doen, meid, zegt Annie," daar krijgt ze alleen maar groene haren van. Ze is nog veel te jong voor koffie" Even later ben ik terug op mijn eigen nivo: Met een glaasje roosvicee op het randje van een stoel aan de voeten van tachtig jaar ervaring.

Marie: „We kwamen elkaar tegen in het jongerenkoor van de Stem des Volks. De Kleine Stem, heette die. We waren toen een jaar of vijftien. Ik weet nog goed hoe dat ging in het koor. Annie moest een keer een solo zingen. In de Doelen, ik weet het nog goed. Dat was „De cantate voor moeders verjaardag". Ze had een prachtige stem en ik was onder de indruk. We raakten in gesprek en werden vriendinnen. Nou kwam dat goed uit. Annie had geen werk en bracht dus ook geen geld in het laatje. Dat leverde bij haar thuis nogal wat problemen op. Mijn moeder zag dat en vond dat er wat moest gebeuren. Zij zei altijd: als je het thuis kunt verdienen, moet je dat doen. Want wat betekende dat, buitenshuis? Voor arbeiderskinderen als wij was dat een dienstje in één van de hoge herenhuizen in Rotterdam. Stoepen schuren, haarden uithalen, kleden kloppen, koper poetsen. Hard werk. En altijd afhankelijk. Dat vond mijn moeder het ergste. Een andere keuze was de boterfabriek op Feyenoord. Achter de lopende band, inpakken. Maar dat vonden wij eigenlijk een beetje ordinair.
Mijn moeder was een sociale vrouw. Socialistisch ook. Zij vond dat zonde van Annie. Daarom kon Annie bij haar in het breiwinkeltje komen werken. Ik werkte daar ook en werd een soort bazin van mijn vriendin. Ik hielp haar."

Weet je nog, Marietje?

„Dat was me wat hoor, dat winkeltje. Mijn vader had een oude breimachine gekocht en in zijn vrije tijd opgeknapt. We maakten jurken en truien voor in de etalage. We verkochten ook strengen wol, maar het meeste werk hadden we van de zeelieden die in de haven aanlegden. Daar verstelden we sokken en truien voor. Haastwerk, maar met die breimachine ging dat prima. En in het weekend en op vrije dagen was er de AJC. Als we geld hadden gingen we samen op kamp. Annie en ik." Annie: „Een heerlijke tijd was dat. Veel lachen en leuke dingen doen. Dansen, deklameren, zingen. En praten hè, over hoe het nu verder moest. Over de toekomst, de andere maatschappij. En over wat er mis was. Wij wisten al ver voor de oorlog wat er mis was in Duitsland. Dat kwam ook omdat Koos Vorrink voorzit-

Annie Minnes en Marie van der Schaaf: samen op kamp

Foto: Pennarts

DINNEN

ter van de jeugdorganisatie was. Weet je dat nog, Marietje?"

De mannen erbij

Bij de AJC werden Marietje en ik eigenlijk pas echt dikke vriendinnen. We deden alles met mekaar. Maar ja, toen werden we een jaar of achttien en begonnen de jongens te knipogen. En daarmee was het wel uit met de lol. Ach, hoe gaat dat? Je gaat trouwen, krijgt een eigen huisje, kinderen. Dan ga je niet meer op kamp of zingen in het koor. Dan word je volwassen. Maar onze vriendschap bleef. Ondanks de mannen en ondanks dat we een eind uit elkaar gingen wonen. De mannen kwamen er gewoon bij. Dat zie je niet zo vaak, hè? Weet je hoe dat komt? Wij kwamen allemaal uit de jeugdbeweging. Daar leerde je dat je solidair moest zijn, elkaar helpen. Daar leerde je wat vriendschap betekende. Kameraden, door alle moeilijkheden heen. Door alle jaren heen. Dat zat diep geworteld. Je wás er voor elkaar. Als er iets leuks of iets droevigs was, zochten we altijd even kontakt. Door langs te gaan of, later toen we telefoon hadden, met elkaar te bellen."

Niet op elkaars lip

Marie: „Ik weet nog goed hoe het was toen mijn man doodging. Je kinderen steunen je dan uiteraard, maar Annie en Cor (de man van Annie, IvT) waren er ook altijd als ik ze nodig had. Niet te vaak natuurlijk, want het moet niet ziekelijk worden. Het is gevaarlijk als je zo bij elkaar op de lip zit. Maar je hóeft elkaar ook niet steeds te zien of te spreken. Als je maar weet dat het kán. Dat doet al wonderen. Dan voel je je niet zo alleen. Zo zijn we ook die zeventig jaar met elkaar doorgekomen. Twee oorlogen, twee grote krises en wat voor ellende allemaal nog meer. Maar wij met z'n vieren dat veranderde niet. Dat was gewoon goed. Kijk, het is net als met een huwelijk. Je moet eerlijk tegen elkaar zijn, elkaar niet belazeren. Vertrouwen, daar gaat het om. Dan is dat huwelijk onverwoestbaar. Nou, met onze vriendschap is dat net zo."
Ik vraag of ze ook vriendschap voelde voor haar man. Het blijft, sekondenlang stil. Voor het eerst in het gesprek. „Vriendschap? Voor m'n man? Een huwelijk heeft toch niks met vriendschap te maken? Je man is je mán, niet je vriend. Vriendschap is niet de basis van een huwelijk. Trouw, verbondenheid, menselijkheid, daar gaat het om. En als het goed is ben je ook vriendelijk tegen elkaar. Maar vriendschap? Nee. Dat is alleen maar in het begin, als je elkaar net kent. Als je getrouwd bent, bem je geen vrienden meer. Weet je wat vriendschap is? Annie en ik. Al zeventig jaar lang. Bijzonder hè?" Ze glundert.

Ingeborg van Teeseling

Foto: Chris Pennarts

Foto: Chris Pennarts

Uitgelezen vriendschappen

geselekteerd door Peter Zonderland

VRIENDINNEN

Zij schildert alles wit
samen met een vriendin
zij schilderen alle kamers
op ladders staande wit

In jurken van jaren geleden
werven zij de vlekken weg
trekken naast elkaar verbeten
hun kaarsrechte banen

Als zij klaar zijn (ook wit)
kijken zij naar de nu weer
smetteloze muren en dan
aarzelend pas naar elkaar.

Is het berusting, is het vermoeidheid
handen op elkaars schouders, dat zij
daar zo roerloos blijven staan, als
waren zij nooit meer uit hun baan te drijven

Onaantastbaar, de strijd tegen 't bederf
met verf gewonnen, glorieus
in witgevlekte jurken beginnen zij- twee meisjes
langzaam te dansen met elkaar.

Uit: J, Bernlef. *Alles teruggevonden/Niets bewaard.*

DROOM

's Nachts vaar ik op boten
en zoek vrienden in compartimenten gesloten,
van gymnastiekgeur vervuld.

Klein zweet van vrienden,
die vroeger onder de harsbomen zwegen
en nu in mijn dromen spreken willen

en lippen vormen onder hun vingers,
een roerloze tong, zo bladstil
als de wind in bomen.

Maar een brakke vijver van elektrisch licht
gunt hun geen woord
en ik ga door, tot sluw
een anker zich ontwindt in de morgen.

Uit: Bij hoog en bij laag, Remco Campert

Onze vriendschap had de geur van onrijp fruit
in een jaargetij dat de herfst schuwde
en steeds schuwen zal

zij had de adem van verwarde telefoongesprekken
en van een alles oplossende drankzucht

onze liefde was onze moed
onze moed de overmoed van russische-roulettespelers

een kogel
tegen onze lachende slapen

mijn vriend
was het klemwoord
en van het woord kwam de daad
en van de daad
niet de dood
doch de verwijdering, het verwijt, het verraad

van elkaars schaduw zijn wij de angst geworden
Abel en Kain werden het tedere tweelingsei
elkaar aanwijzend met de verkeerde naam.

(brief aan Paul S.) *Uit: Het grote verdriet, Eddy van Vliet.*

Hoor ik op Sempre een waldhoorn,
Of ook wel een Turksche trom,
Dan moet ik zoo bitter weenen;
En – ik weet zelf niet waarom.

Vraagt een der werkende leden:
„Hoe kan een Turkse trom
Of een waldhoorn u zo roeren?" –
Dan weet ik zelf niet waarom.

Is 't wijl in beetre dagen
Een vriend de Turksche trom
Niet onverdienstelijk bespeelde? –
Ach, ik weet zelf niet waarom.

Uit Piet Paaltjens. Snikken en grimlachjes.

GESPREK BIJ AFSCHEID

Is het een som of soms
het vreemd produkt
van ongetelde ogenblikken
en leed in praten uitgedrukt?

Reken maar op een lang verhaal:
van vriendschap komt
geen eindafrekening maar interest
die ik betaal in taal.

Uit: Geheugen voor een
landschap, van Ad Zuiderent.

Leven met één partner blijft voorkeur houden

De meerderheid van de Nederlandse bevolking zal zich in de toekomt aan de traditionele monogamie blijven houden, dus met één partner tegelijk leven. Dit blijkt uit het rapport „Sociale en kulturele verkenningen 1986" van het Sociaal en cultureel planbureau.
Veel mensen zullen in „seriemonogamie" leven: monogaam met achtereenvolgende verschillende partners. Het samenwonen onder jongeren zal gemeengoed worden, maar een samenwoning van enige duur zal nog vaak worden omgezet in een huwelijk. Verder zal het aantal alleenstaanden en eenoudergezinnen aanmerkelijk toenemen, maar voor een meerderheid is het partnerloze bestaan een tijdelijke zaak.
Groepswonen zal in verschillende vormen voorkomen. De „doorgangsgroepen" van jongeren beloven snel in aantal toe te nemen.

Wezenlijk vernieuwend zijn de woongroepen die een deel van de gezinstaken overnemen, terwijl daarbinnen het gezin een zelfstandige eenheid blijft en een zekere privacy geniet. Deze vorm van groepswonen verspreid zich echter niet snel. Daarvoor zijn de eisen te zwaar die worden gesteld aan het vermogen tot kommunikatie en aanpassing, zo stelt het rapport.

VRIENDSCHAPSVERDRAG

Foto: ABC

De vroegere gezworen vijanden Frankrijk en Duitsland zijn tegenwoordig dikke vrienden. Op de foto zien we de Franse president Mitterrand en de Duitse bondskanselier Kohl broederlijk hand in hand de slag bij Verdun herdenken. Tussen twee staten is soms meer mogelijk dan op het persoonlijke vlak. Al schijnen beide staatshoofden elkaar ook persoonlijk wel te mogen.

De vrienden in mijn leven

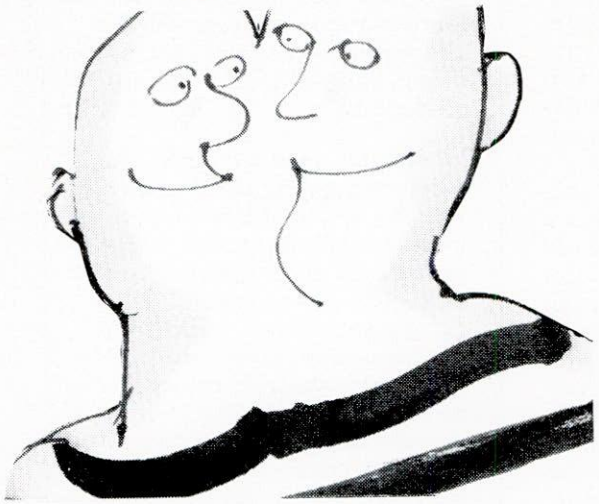

Wat voor vrienden heb ik in mijn leven gehad? Ik denk dat mijn relaties lang gekleurd zijn gebleven door het gebrek aan vriendjes in mijn schooltijd. Ons gezin werd in de oorlog geëvacueerd naar een buurt waar ik me helemaal niet thuisvoelde. Ik maakte weinig kameraadjes, was trouwens een nakomertje en had geen vader meer. Jarenlang heb ik me dan ook erg eenzaam gevoeld. Dat merk je pas achteraf. Ik hunkerde ernaar om bij de stoere binken te horen, maar was te bangelijk om me in te vechten. Toen ik ouder werd heb ik me lang sterk aangetrokken gevoeld tot flinke, vaak waaghalzerige types. Twee ervan hebben inmiddels al in de bak gezeten, om gelukkig niet erg ernstige redenen. Een belangrijke thema in het boek *Vriendschap* van Lilian B. Rubin is de vriend als „overgangsobjekt". Als iemand, waarmee je je identificeert en waardoor je een overgang in je leven kunt maken. Een reisgezel naar de volwassenheid dus. Via mijn stoere vrienden heb ik meer durf gekregen en langzamerhand het gevoel gekregen „erbij te horen".

Een ander soort vrienden waren de jongere vrienden die tegen me opkeken, met hen had ik een vaderachtige relatie. Ook deze vriendschappen gaven me meer zelfvertrouwen, helaas alleen tijdelijk. Deze vrienden gebruikten mij meer als overgangsobjekt dan ik hen. Ze groeiden aan me en vlogen daarna weg. Ik heb geen spijt van deze vriendschappen. We hadden vaak veel puberachtig plezier, mijn eigenwaarde werd gestreeld. Maar net als familiebanden kunnen doen, remden ze me in mijn groei. Ik deed dat natuurlijk zelf. Sommige ezels willen zich gewoon nog wat vaker aan dezelfde steen stoten.

Ik begon pas te merken dat er wat schortte, toen mijn vrouw/levensgezellin in een vrouwengroep een aantal heel intieme vriendinnen opdeed en een ander mens werd. Ik voelde me steeds grijzer en oninteressanter worden. Als reaktie stapte ik toen in een mannengroep, maar miste daar helaas het élan van de vrouwenbeweging. We hadden als mannen gemeen dat we elkaar door onze feministische vriendinnen hadden leren kennen. De meeste mannen waren met de ontwikkeling van hun vrouwelijke kant bezig en gingen de softe toer op. Ik moest het daarentegen meer van mijn mannelijkheid hebben. In enkele relatie-trainingen en ontmoetingsgroepen heb ik ook daar aan gewerkt en heb een wat reëlere kijk op mezelf en mijn relaties gekregen. Langzamerhand heb ik gelijkwaardiger vriendschappen weten op te bouwen. Net zoals vrienden overgangsobjekten kunnen zijn, bieden zulke groepen uitstekende gelegenheden om stukjes verleden verbeterd over te doen.

Kenmerkend voor mijn later wat rijpere vriendschappen, is het *komplement* dat ze bieden aan het gewone, alledaagse leven. Met mijn levensgezellin heb ik een blijvende, goede en warme relatie. Met mijn vrienden beleef ik piekervaringen, van het luisteren naar Sibelius tot aan bergbeklimmen toe. Toch kan een langerdurende vriendschap niet alleen uit hoogtepunten bestaan. Zij kan rijker worden als de dalen er ook in betrokken worden. Het is een hele klus om daarmee aan de slag te gaan. Ik vond Stuart Miller's *Vergeten vriendschap* (De Toorts, 1983) daarbij een goede wegwijzer.

Nog twee slotopmerkingen over vriendschap. In de eerste plaats is mijn ervaring dat bepaalde boeken, romanfiguren of schrijvers ook de funktie van vriend kunnen hebben. Zo ben ik lang met Sartre bevriend geweest en vrat alles wat hij schreef. Vrienden hebben dezelfde ervaringen met Anna Blaman en Gerard Reve. Verder wil ik een pleidooi houden voor een vriendschapsrelatie die je met jezelf kunt hebben. Die heb ik als ik mezelf niet voorbij loop en het komplementaire deel niet bij anderen, maar bij mezelf zoek en vind. Anderen horen me dan misschien mompelen en denken: wat wordt hij oud!

Albert Nieuwland

VRIENDSCHAP IN APARTHEID

Een zondagmiddag in het park. Het zonnetje schijnt, mensen zijn aan het wandelen, ver weg het geluid van spelende kinderen. Onder een boom liggen twee meisjes van een jaar of 15 druk met elkaar te praten en te lachen. Ze zijn zich niet bewust van hun omgeving, zo gaan ze in elkaar op.
Twee politiemannen wandelen ook in het park. Ze zien de meisjes onder de boom, hoe ze praten en lachen, en blijven staan. Even overleggen de agenten met elkaar en lopen dan op de meisjes toe. Op het laatste moment zien de meisjes hen aankomen. Direkt verstomt hun gesprek en verdwijnt hun zorgeloosheid.
Het zwarte en het blanke meisje beseffen ineens weer waar ze zijn. En dat hun vriendschap eigenlijk niet kan.
Want dit park ligt in de Zuidafrikaanse stad Johannesburg. In het land van de apartheid.

Becky, het zwarte meisje en Candy, het blanke meisje, zijn de twee hoofdpersonen in het boek *„Het ga je goed, het ga je wel"* van Toeckey Jones. Het is het verhaal over twee meisjes die leven in het apartheidsysteem, maar zich er niet bij willen neerleggen dat daardoor geen vriendschap tussen hen mogelijk is. Hoe zij toch tegen de stroom in proberen vriendinnen te blijven, wordt door Toeckey Jones prachtig verteld.

De meisjes leren elkaar bij toeval kennen. Op een dag verzwikt Candy op straat haar voet. Becky steekt haar een helpende hand toe en de meisjes raken aan de praat. Het klikt echt tussen hen en ze spreken af elkaar weer te ontmoeten. Het is het begin van hun bewogen vriendschap.
Vanaf de eerste bladzijden van het boek wordt duidelijk dat de apartheid gevolgen heeft voor hun gevoelens voor elkaar. Het blanke meisje wantrouwt in eerste instantie de hulp die het zwarte meisje aanbiedt. Die is zich scherp bewust van wat wel en niet kan, terwijl Candy zich kan permitteren daar niet zo bij stil te staan. En beide meisjes zijn onwennig en afwachtend naar elkaar toe. Maar daar omheen speelt nieuwsgierigheid en interesse. En die zijn sterk genoeg om elkaar weer te willen zien. Ook al weten ze allebei heel goed dat het niet makkelijk zal zijn.

Schuldgevoelens

De eerste bedreiging van hun vriendschap komt van Candy's ouders. Liberale mensen en in principe tegen het apartheidssysteem. Maar toch zien ze Becky niet graag bij hen thuis komen. Angst voor de buren, voor de politie, voor de wetten van het land. Candy is geschokt door hun hypokriete houding. Maar schrikt ook van zichzelf: over dit soort dingen dacht ze eigenlijk nooit na. Candy wil niet wijken voor haar ouders en zet haar zin door. Ze zal vriendin worden met Becky, ook al betekent dat ruzie.

Door Becky verandert Candy's leven. Het apartheidssysteem is nu niet meer ver weg voor haar. Niet meer iets waar je tegen kunt zijn zonder daar konsekwenties aan te hoeven verbinden. Becky opent Candy's ogen voor de harde realiteit van Zuid-Afrika. Het is een werkelijkheid die Candy verafschuwt en woedend maakt. Maar ze voelt zich verschrikkelijk machteloos om er iets aan te veranderen. Ze gaat zich ook steeds schuldiger voelen over alle voorrechten en mogelijkheden die zij als blank meisje heeft. Deze schuldgevoelens probeert Candy af te kopen door Becky allerlei dingen te geven: kleding, boeken, eten, geld. Het maakt de ongelijkheid tussen hen alleen maar groter, terwijl gelijkheid juist de basis van hun vriendschap zou moeten zijn.

Niet open en eerlijk

Candy komt er niet uit en kan er ook niet met Becky over praten. Ze doen allebei alsof de scheidslijn van de apartheid niet tussen hen doorloopt. Ze proberen elkaar steeds te bewijzen dat blank en zwart wel goed bevriend kunnen zijn en durven daarom niet open en eerlijk tegen elkaar te zijn. Want dat zou zeker tot botsingen en ruzies leiden.
Juist daardoor loopt het fout: Candy kan er niet meer tegen op en neemt afstand van Becky.

Het is niet het einde van het boek. En ook niet van hun vriendschap. Want na verloop van tijd zien de meisjes elkaar weer. Ze zijn allebei veranderd. Becky is zeer zelfbewust geworden. Ze heeft deelgenomen aan het zwarte verzet en weet wat ze wil. Ze eist het recht op om als mens gerespekteerd te worden. Alleen op die basis wil zij met Candy omgaan. En Candy is het met haar eens.
Ze pakken hun vriendschap weer op. Hun meningsverschillen zullen ze nu moeten uitspreken, konfrontaties kunnen ze niet langer meer ontlopen. Maar met de apartheid om hen heen de enige manier om verder met elkaar te gaan.

Het boek eindigt hoopvol. Het maakt duidelijk wat de gevolgen zijn van de apartheid: onrecht en onderdrukking, totaal verwrongen verhoudingen tussen mensen, vooroordelen en verbittering. Ook laat het boek zien hoe in Zuid-Afrika vriendschap tussen mensen van verschillende huidskleur bijna onmogelijk is. Bijna.

Japke Schonewille

„Het ga je goed, het ga je wel" van Toeckey Jones, uitgegeven door Em. Querido's Uitgeverij B.V. – 1980

DRIEHOEKS VRIENDSCHAP

In het café. De twee vrienden.
GEORG Laten we niet praten over van alles en nog wat. Ik heb je kort geleden Helen voorgesteld.
Wat voor indruk kreeg je van haar?
WOLF Helen. Ja.
Wat doet ze? Wat is het voor iemand?
GEORG Dat weet ik niet. Ik kom er ook niet achter. Ze liegt. Ze liegt als een onbezorgd kind. Anderhalf jaar geleden kwam ze bij me op kantoor. Ze was een schijnhuwelijk met een Libanees aangegaan en liet zich er voor betalen om hem zo aan een verblijfsvergunning te helpen. Vervolgens vroeg ze scheiding aan om weer vrij te zijn voor het volgende zaakje. Ik stond haar bij als advocaat. Ik heb haar geholpen zich uit die georganiseerde huwelijkshandel los te maken.
WOLF Jullie verschillen nogal van elkaar, komt 't me voor.
GEORG Je bedoelt: je hebt zo je bedenkingen, als ik met haar zou trouwen?
WOLF Je weet, een goeie vriend moet je altijd steunen in zijn sympathieën, ongeacht de kronkelwegen die de liefde gaat. Maar nee! Wat jou en Helen betreft, ik geloof dat het een belangrijke en een dankbare taak is er voor elkaar te zijn...
GEORG Een taak noem je dat? Dat klinkt wel heel skeptisch.
WOLF Je kent me, Georg. We hoeven er verder niet over te praten.
GEORG Nee.

Bij Helen en Georg. De vrouw en de man
HELEN Je hebt Wolf gesproken, niet?
GEORG Ja.
HELEN Zit je iets dwars?
GEORG Nee. Niets.
HELEN Wat vindt hij nou van ons, je vriend?
GEORG Wel, hij wenst ons veel geluk.
HELEN Is dat ironisch bedoeld of praten jullie altijd zo?
GEORG Nee. Niets ironie. Bittere ernst.
HELEN Ben je er niet achter gekomen hoe hij echt over ons denkt?
GEORG Je bedoelt over jou, hoe hij over jou denkt?
HELEN Natuurlijk!
GEORG Hij heeft me gewaarschuwd voor een huwelijk met jou.
HELEN *geschrokken* Ach!
GEORG Als hij op zijn instinct afgaat, zegt hij, moet hij 't me afraden.
HELEN En wat betekenen zijn waarschuwingen voor jou?
GEORG Je zult begrijpen, als een goeie vriend als Wolf zoiets zegt, dan kan me dat niet helemaal onverschillig laten.
HELEN Niet helemaal onverschillig... En *jouw* instinct?
GEORG *haalt zijn schouders op*
HELEN Dat begrijp ik niet, Georg. Dat begrijp ik nu niet helemaal...

In het café. De vriend en de vrouw
HELEN Waarom spreek jij kwaad van me?
Je kent mij toch helemaal niet.
WOLF Ik héb nooit kwaad van je gesproken.
HELEN Je hebt Georg gewaarschuwd voor me.
WOLF Wat heb ik gedaan?! Het tegendeel is waar: ik heb hem geluk gewenst met zijn besluit zich eindelijk te binden.
HELEN Maar hij zegt dat jij van mening bent dat wij helemaal niet bij elkaar passen.
WOLF Dan liegt hij. Ik heb niets van dien aard gezegd. Ik geef toe: er is iets waar ik niet met hem over gepraat heb. Iets waarover ik niet met hem kán praten. Maar ik wil het jou niet verzwijgen. Jij bent, ook in mijn ogen, een heel begeerlijke vrouw. Als je het persé wil horen: ik ben jaloers op Georg.
HELEN Aha –
Is 't echt?

Bij Helen en Georg. De vrouw en de man
HELEN Georg! Ik heb je vriend Wolf gesproken.
GEORG Zo?
HELEN Hij zegt dat jullie elkaar nog van de universiteit kennen.
GEORG Ja. Dat klopt.
HELEN Waarom geeft hij dan rijles?
GEORG Omdat hij een rijschool heeft. Hij heeft z'n doktoraal geschiedenis gedaan en op een dag de zaak van zijn vader overgenomen.
HELEN Het is waar: hij kan me niet uitstaan.
GEORG O! Wat zegt hij dan?
HELEN Hij denkt dat ik niet de goeie voor jou ben.
GEORG En dat zegt hij je zomaar midden in je gezicht?
HELEN Hij zal met alle middelen proberen jou, zijn beste vriend, te behoeden voor een ernstige vergissing. Ik haat hem.
GEORG Nee. Dat moet je niet doen. Natuurlijk, het ligt ook heel gevoelig, een dergelijke verhouding tussen drie mensen die –
HELEN Drie? Heeft hij Helma niet? Heeft hij niet zijn eigen vrouw?
GEORG Ja, Helma. Dat is toch heel iets anders. Hij voelt zich nu eenmaal erg sterk tot ons aangetrokken.
HELEN Tot mij niet. Tot jou.
Ik geloof dat je een keuze zal moeten maken.
Of hij, of ik
GEORG Daar kan toch geen sprake van zijn.
HELEN O nee? Heb je je keus gemaakt?
GEORG Wolf is mijn beste vriend en van jou houd ik. Wat heeft dat met elkaar te maken?
HELEN Veel. Heel veel. Hij accepteert mij niet en ik accepteer hem niet. Met andere woorden: door jouw hart loopt een barst.

In het café. De man en de vriend
GEORG Je hebt me nooit verteld wat je werkelijk van Helen vindt!
WOLF Maar jij hebt het kennelijk aangevoeld. Je hebt haar toch gezegd dat ik erg weinig met haar aankan?
GEORG En dat is echt zo?
WOLF Ik was in de gelegenheid haar wat nader te leren kennen.
Ik geloof dat ze toch heel goed bij jou past.
GEORG Hoe bedoel je dat?
WOLF Ik bedoel dat jullie spoedig moeten trouwen.
GEORG Is dat jouw manier om adieu te zeggen tegen me?
Ik trouw niet met haar, als onze vriendschap daar op stukloopt.
WOLF Wat jij dus wilt, is dat ik je vrouw bewonder en tegelijk jouw beste vriend blijf?
GEORG Wolf, kijk, aan de ene kant heb jij Helma en je veilige thuishaven. En aan de andere kant, bij ons, bij Helen en mij thuis, vind je het noodzakelijke intellectuele en psychische tegenwicht.
WOLF Ik hoor dus bij de familie?
GEORG Natuurlijk. Jij hoort bij ons. Op een bepaalde manier. Tot op zekere hoogte.
WOLF Is dat ook Helens mening?
GEORG Uiteraard. Ze heeft me met zoveel woorden gevraagd jou haar vriendschap aan te bieden, gelijkwaardig aan de mijne.

In het café. De vriend en de vrouw
WOLF Waarom ben jij zo vals om mij via Georg jouw 'vriendschap' te laten aanbieden?
HELEN Ach!
Dat heb ik niet gedaan.
WOLF Wat voor gevoelens denk jij dat ik voor jou koester? Vriendschappelijke?
HELEN Dat weet ik niet. Ik weet alleen dat jij in je binnenste maar één ding wil: Georg en mij uit elkaar drijven.
WOLF Heb ik je niet bij onze laatste ontmoeting mijn ware gevoelens uiteengezet? Je bent nog een keer gekomen –
HELEN Ik ben nog een keer gekomen om jou te verzoeken voortaan mij met mijn man alleen te laten.
WOLF Maar jouw man is niet bereid zijn vriendschap met mij op te geven. En als jij werkelijk van Georg houdt, dan zal jij dat ook niet van hem eisen.
HELEN Ik kan niet met Georg én met zijn vaste vriend getrouwd zijn.
WOLF Zover zal het niet komen.
HELEN Omdat jij ons voor die tijd al uit elkaar hebt gedreven!
WOLF Nee! In tegendeel. Juist doordat ik alles zal doen om Georgs vriendschap voor mij in stand te houden, zullen jullie des te intenser bij elkaar zijn.
HELEN Wat wil dat zeggen, 'alles doen'?

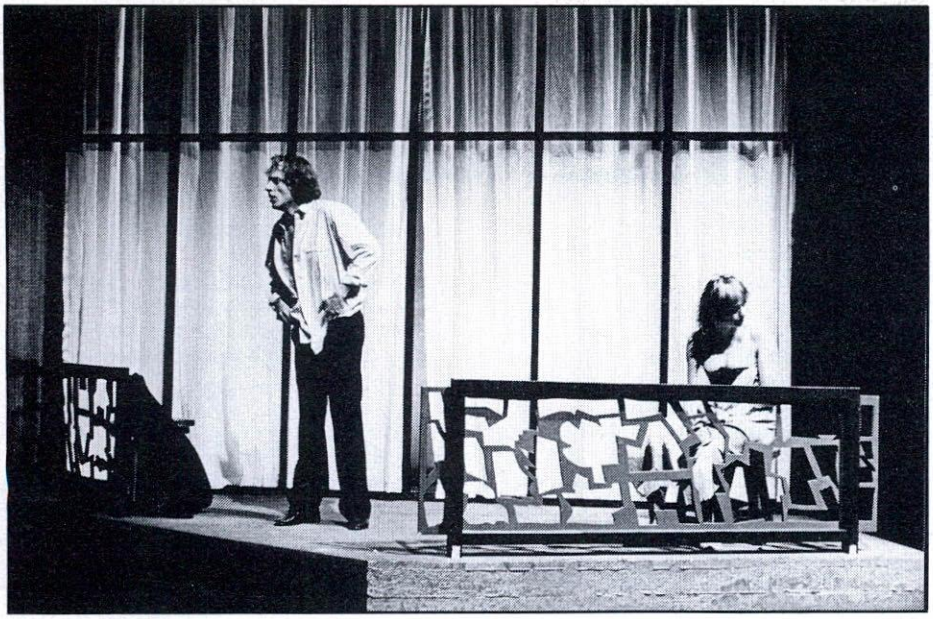

Dit is een fragment uit het toneelstuk „Het Park" dat de toneelgroep Baal tot 4 januari 1986 op de planken brengt in Frascati te Amsterdam. De regie is van Han Römer.

WOLF Dat wil bij voorbeeld zeggen dat ik jou begeer, omdat Georg niets hartstochtelijker verlangt dan dát ik jou begeer.
HELEN Zijn verlangen is toch iets anders dan jouw gevoel.
WOLF Ik denk 't niet. In de ogen en vermoedelijk ook de armen van een echtgenoot stijgt de waarde van zijn vrouw, om even in beurstermen over het hart te praten, naarmate zij beter in de smaak valt bij zijn beste vriend. En hij beloont die vriend vervolgens met een versterking van zijn genegenheid. Wat op zijn beurt weer de begeerte aanwakkert die de vriend jegens de vrouw koestert.
HELEN Het is hart is geen beurs.
Wat wil je van mij?
WOLF Wat een vraag!
HELEN Zou je mij ook begeerlijk hebben gevonden, als je mij alleen en niet in gezelschap van Georg had ontmoet?
WOLF Nauwelijks.
HELEN Jouw manier van doen is cynisch en stuitend.
Jij bent geen goede vriend.
WOLF Je zult er gauw achter komen dat ik alleen een goede vriend kan zijn, als ik jou voortaan mag achtervolgen met allerlei gefluister en een weloverwogen liefkozing op z'n tijd.
HELEN Ik zie me genoodzaakt Georg te waarschuwen voor jou.

Bij Georg en Helen. De man en de vrouw
HELEN Overigens: ik heb onlangs Wolf gesproken.
Ik vind 't een uitgesproken fascinerende man.
GEORG Aha! Zie je wel. Het heeft toch z'n nut gehad.
HELEN Wat heeft z'n nut gehad?
GEORG Ik moet je bekennen: ik heb mij een klein leugentje gepermitteerd. Ik heb hem, zonder dat ik jouw toestemming daarvoor had, jouw vriendschap aangeboden. Daardoor heeft hij zich natuurlijk van zijn beste kant laten zien.
HELEN 't Schijnt dat jij graag dingen achter mijn rug om mag doen...
GEORG Toe nou toch! Als het in laatste instantie voor ons aller bestwil is! Wolf gaat nu door het vuur voor jou. En jij vindt hem zelfs, wel, 'uitgesproken fascinerend'. En tussen hem en mij is sowieso alles prima in orde.
HELEN Sowieso... En tussen jou en mij?
GEORG Is er niets meer dat ons in de weg staat!
Of jij zou dat anders moeten voelen ...
Maar, waar of niet, als tussen jou en hem alles klopt en als tussen hem en mij alles klopt, dan ligt het toch in de logica der gevoelens dat ook tussen jou en mij –

Donker
Uit: Het Park van Botho Strauss. Vert. Hans Bakx

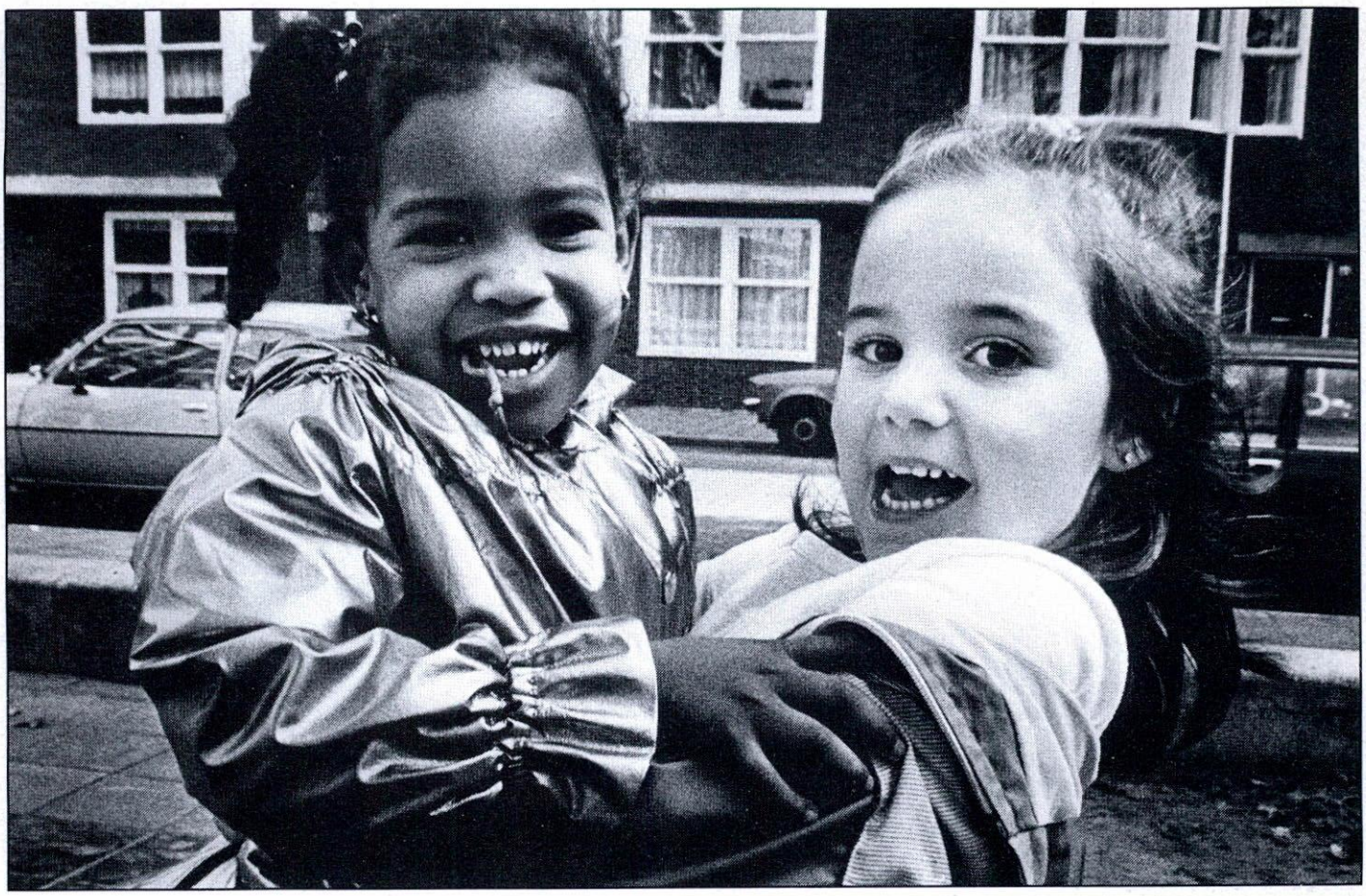

DE LAATSTE VRIENDENDIENST

Misschien heeft u ook wel eens een begrafenis of krematie meegemaakt die zonder de juiste afscheidswoorden toch maar een koele bedoening bleef. Terwijl toch een goede manier van afscheid nemen vaak heel belangrijk is voor de mensen die achterblijven.
Maar vrienden, familieleden of kennissen die op zo'n moment de juiste toon en net dat bemoedigende woord weten te treffen, zijn schaars. Steeds vaker doen buitenkerkelijken daarom een beroep op het Humanistisch Verbond. Dat kent inmiddels ongeveer 150 vrijwilligers die regelmatig worden gevraagd om bij een uitvaart iets te zeggen. Eén daarvan is *Jo Veldhuijzen*. Tien jaar geleden hield hij zijn eerste toespraakje. Hij is humanistisch raadsman, dus het lag voor de hand dat hij daarvoor werd gevraagd. Jo: „Ik zag er vreselijk tegenop. Maar toen het achter de rug was, kwam de voldoening. Ik merkte dat de familie bijzonder blij was met wat ik had verwoord. Ik realiseerde me dat dit werk heel zinvol is, omdat er zonder woorden een koude plechtigheid overgebleven zou zijn."
Ook *Trudy Doeleman-Huter* heeft die ervaring. Zij volgde begin dit jaar een door het HV gegeven kursus uitvaartbegeleiding. In haar omgeving werd er steeds door familie heel dierbaar en lief gesproken over een gestorvene." Ik heb daar fijne herinneringen aan. Door de verhalen van anderen kan ik mij voorstellen dat het heel koud en akelig is wanneer er niets wordt gezegd.
Afscheid nemen kan op vele manieren, maar ik vind de taal daarin toch wel heel duidelijk. Je kunt het ook invullen met bepaalde muziek of het neerleggen van bloemen, maar zeker ook door iets te zeggen. Dat hoeft niet per sé een rede te zijn, dat kan ook een gedicht zijn waarvan je denkt dat het aansluit bij de overledene."
En *Piet Barbiers* die ook regelmatig uitvaarten begeleidt vult aan: „Ik probeer m'n toespraak zo op te stellen dat de nabestaanden zichzelf, hun eigen gevoelens en hun herinneringen aan de overledene er goed in herkennen. Ik benadruk altijd de betekenis van de overledene voor diens omgeving en ook dat diens invloed na de dood niet zonder meer weg is. Dat kan op dat moment ook troostend zijn."
Geen van deze drie uitvaartbegeleiders voelt iets voor een „humanistische preek". Het woord humanisme komt in hun toepsraken niet of nauwelijks voor. wel vermelden ze altijd dat ze als humanist gevraagd zijn om te spreken, zodat de toehoorders weten wie zij zijn en waarom zij daar staan.
Maar wat is er dan humanistisch in hun werk? Jo Veldhuijzen: „Ik probeer door de inhoud van mijn toespraak de humanistische zienswijze naar voren te brengen zonder daar het aksent op te leggen." Piet Barbiers zegt: „Het belang van het leven ligt in het leven zelf en in wat iemand voor zichzelf en de omgeving heeft kunnen zijn. Dat probeer ik tot uiting te brengen door te benoemen wat de betrokkene gedurende z'n leven heeft gegeven en wat z'n bijdrage is geweest in het leven. En Trudy Doeleman vindt het feit dat zij humaniste is al humanistisch genoeg: „Ik wil de mens die gestorven is, wat hij in z'n leven betekent heeft voor zichzelf en anderen, wat voor 'n mens het was, centraal stellen.
Huanistische uitvaartbegeleiding wordt in de regel gedaan voor mensen die men niet kent. Kan dat eigenlijk wel? Trudy vindt het een noodoplossing: „Ik denk dat het altijd het beste is wanneer iemand uit eigen kring spreekt. Maar ja, soms is er niemand die dat op kan brengen of het durft. En wanneer de nabestaanden prijs stellen op een afscheidswoord kan dit wel een hele goede oplossing zijn."
Jo Veldhuijzen wijst op het gevaar dat je iets zegt wat niet helemaal klopt: „Je moet eigenlijk heel veel informatie vergaderen, zodat je veel meer weet dan je zeggen moet. Dan is ook de omgeving van hetgeen je zegt nog veilig terrein. In het begin kwam er eens iemand naar me toe en zei: Goh meneer, u heeft hem wel wat mooier geschilderd, hij kon ook erg lelijk doen. Dat heeft me erg voorzichtig gemaakt. Sindsdien ben ik heel alert op eventuele negatieve eigenschappen en probeer ik een zo volledig mogelijk beeld te schetsen." Piet Barbiers is het hiermee eens, maar wijst ook op een groot voordeel: „Als neutraal buitenstaander kan ik ook proberen om aksenten te leggen in de verhalen van de nabestaanden en soms een objektiever beeld geven dan degenen die zelf zo bij de overledene betrokken waren."

Pieter de Vrijer

Wie meer wil weten over humanistische uitvaartbegeleiding kan kontakt opnemen met het landelijk Humanistisch Centrum (Marian Termeer). Het Verbond geeft speciale kursussen voor mensen die dit werk ook willen gaan doen. Deze kursussen bestaan uit twee weekenden en worden gehouden op verschillende plaatsen in het land.
Data van de eerstvolgende kursussen:
17, 18, 19 januari en 31 januari, 1, 2 februari 1986 in Assen;
21, 22, 23 februari en 7, 8, 9 maart 1986 in Hilversum;
28 februari, 1, 2 maart en 14, 15, 16 maart 1986 in Goes.

Je zegt niets, ik voel het
Het woord wat je nodig hebt vloeit uit mijn mond.

Ik zeg niets, jij voelt het
De hand die ik nodig heb reik jij aan.

Jij praat, ik luister
Jij hebt iemand die je vertrouwt

Ik praat, jij luistert
Wat ik voel raakt ook jou

Wij lachen, wij huilen
Wij durven elkaar de waarheid te zeggen.

Mannen, vrouwen, veraf, dichtbij
Vriendschap is weten dat je nooit alleen staat.

Elly Ros (Groot-Ammers)

Ik heb niet niemand
maar ik ben niet eenzaam.
Ik vindt het ook niet erg

afz; Janine Nijhof

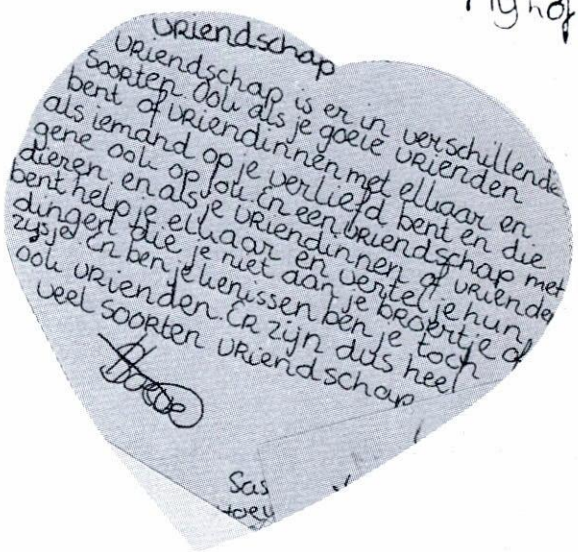

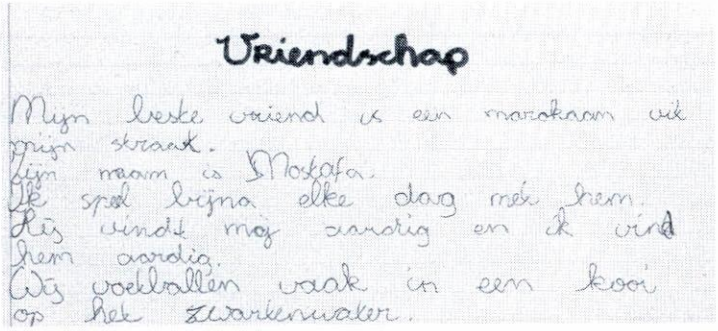
Vriendschap

Mijn beste vriend is een marokkaan uit mijn straat.
Zijn naam is Mostafa.
Ik speel bijna elke dag met hem.
Hij vindt mij aardig en ik vind hem aardig.
Wij voetballen vaak in een hoek op het Zwarteweg.

Door en met vriendschap leer je lopen, spelen, ontdekken en positief leven. Hoe meer je in vriendschap groeit, hoe meer je ook kunt genieten van leven, samenzijn, van jezelf en van je vrienden.
Al zitten de vrienden soms nog zo ver van elkaar af, echte vriendschap kenmerkt zich door 'n gevoelsmatige nabijheid. Vriendschap is meebeleven, luisteren, reageren en tegelijk genieten van de groei en het zijn van de ander.
Vriendschap verbindt mensen met elkaar, doch geeft ook de ruimte om te zijn wie je bent en je eigen keuzes te maken. Door vriendschap te beleven kun je positief groeien en leven: vriendschap is dus inderdaad nooit weg.

Mieke van Meerendonk (Assen)

Vriendschap krijg je niet kado
maar het is wel zo:
hoe meer je er van geeft,
des te meer je er van terug krijgt.

Truus van Woerden (Den Haag)

Vriendschap
Haat iedereen leven
Haat niemand leven
Voor dat ie bang is
Maar zeg dat hij aardig is
help oude mensen
Haat hen dingen weensen
Geef bedelaars geld held.
En maak van van een ander
Haat niesands hart breken
Help met rekenen.

me moeder zegt
dat vriendschap
goed voor me is
Stomme!! ik vind Het
gewoon leuk

NIEUWE BOEKEN

besproken
door
Jan de Leede

„ECOFILOSOFIE, schets van een nieuwe manier van leven", door Henryk Skolimowski. Met een aanbeveling van prof. S. L. Kwee. Uitg. Markant, 140 blz., *f* 19,75.

In dit boek tracht de schrijver de grondslagen te leggen voor een kosmologie (leer omtrent de ordening van het universum), die bestaat uit een nieuwe visie op de kosmische samenhang. Ecofilosofie benadrukt dat de mens tot taak heeft opnieuw de menselijke zingeving, in relatie tot de betekenis van het heelal te ontdekken. Die nieuwe filosofie heeft dan als inhoud: Op het leven georiënteerd, geëngageerd, spiritueel levend, allesomvattend, strevend naar wijsheid, milieubewust, verbonden met een ekonomie van de kwaliteit van het bestaan, politiek bewust, sociaal geëngageerd, met nadruk op individuele verantwoordelijkheid, tolerant en gezondheidsbewust.
Vervolgens wordt een verbinding gelegd met het humanisme in het ecologisch humanisme. De verbinding tussen ecologie en humanisme is niet willekeurig, maar de vrucht van een besef van de wezenlijke eenheid van de natuurlijke en de menselijke wereld. Uitgangspunten daarbij zijn: De komende tijd dient te worden gezien als het tijdperk van het rentmeesterschap; de wereld dient te worden beschouwd als een heiligdom en kennis dient te worden opgevat als een tussenschakel tussen ons en de kreatieve krachten van de evolutie.
Het boek heeft enerzijds het karakter van een logisch dwingend betoog en anderzijds het karakter van een getuigenis. Dat komt b.v. tot uiting in de volgende optimistische geloofsbelijdenis: *„Het leven heeft deze uitzonderlijke verscheidenheid aan vormen niet ontwikkeld om ze door één, door macht bedwelmde soort, door één, in haar eenzijdige ontwikkeling dolgedraaide beschaving te laten vernietigen. Het leven is sterker, duurzamer, slimmer, buitengewoner dan de geslepenheid en bijzonderheid van één van zijn soorten. Ik geloof dat het leven zal overwinnen ondanks ons, ondanks de vernietigingsdrang van onze beschaving".*
Het lezen van „Ecofilosofie" vraagt inspanning en een zekere gewendheid aan filosofische lektuur. Maar de moeite van het bestuderen wordt beloond met een inspirerend uitzicht op de zo broodnodige vernieuwing en verrijking van het humanisme. (JdL)

***„De paradoxen van de vernieuwing,* het nieuwe als macht, mythe en cliché", uitg. Markant, 103 blz., *f* 18,75**

Bundel van zes voordrachten gehouden in een symposium „De macht van het nieuwe" aan de univesiteit van Utrecht in 1984. Uitgangspunt van het symposium was de vraag: „Wat is de invloed van vernieuwing op de samenleving? Vormt zij de stuwende kracht van onze maatschappij of is zij slechts franje op de trage stroom der traditie."
In onze westerse samenleving is vernieuwing hèt toverwoord bij uitstek. Zijderveld zegt daarover: *„Vernieuwing is de mythe van de moderne mens – dat wil zeggen, zij wordt ervaren als goed, vanzelfsprekend en nastrevenswaardig. Vernieuwing is in de moderne kultuur tot traditie geworden – dat wil zeggen, het is eerbiedwaardig en nastrevenswaardig om tot de avant-garde te behoren."*
Voor humanisten die zich tot taak rekenen de mode van de dag kritisch te toetsen een lezenswaardig boekje, met name de voordrachten van v.d. Dunk en Zijderveld. Dat houdt overigens voor humanisten wèl de uitdaging in een deugdelijker en duurzamer elan te ontwikkelen dan dat van de laatste nieuwe mode. (JdL)

Fritjof Capra, *„Het keerpunt*, wetenschap, samenleving en de opkomst van de nieuwe cultuur", uitg. Contact, 432, blz., *f* 49,50

Dit dikke boek bevat een gedetailleerde analyse van en kritiek op onze huidige kultuur die is gebaseerd op de mechanistisch/rationele wereldbeschouwing zoals deze zich na de Middeleeuwen heeft ontwikkeld. Deze kultuur is bezig op alle terreinen vast te lopen. De uitdaging die daarvan uitgaat, en die de hele wereld omvat, vereist een nieuwe kijk op de werkelijkheid. Een kijk die is gebaseerd op het besef dat alle verschijnselen – natuurkundige, biologische, psychologische, sociale, economische en kulturele – wezenlijk verbonden en onderling afhankelijk zijn.
Capra werkt zijn ekologische toekomstvisie op al deze terreinen uitvoerig uit. Zijn slotzinnen luiden:
„De sociale bewegingen van de jaren zestig en zeventig vormen de opkomende kultuur, die nu gereed is voor de overgang naar het zonnetijdperk. Terwijl de omvorming zich aan het voltrekken is, weigert de vervallende kultuur zich te veranderen en klampt zich met steeds grotere starheid vast aan haar verouderde denkbeelden; evenmin willen de overheersende sociale instellingen hun leidende rollen aan de nieuwe kultuurkrachten overdragen. Maar hun verval en ontbinding zullen onvermijdelijk doorgaan, terwijl de opkomende kultuur zal blijven groeien en uiteindelijk haar leidende rol op zich zal nemen. Naarmate het keerpunt nadert vormt het besef, dat evolutionaire veranderingen van een dergelijke omvang niet door politieke activiteiten op korte termijn kunnen worden tegengehouden, onze sterkste hoop voor de toekomst."
Een visionair, goed leesbaar handboek voor de toekomst. Ik denk, dat dit boek voldoet aan de eisen van deugdelijkheid, die wij mogen stellen aan een toekomstperspektief, dat onze aandacht èn inzet waard is.(JdL)

Zojuist verschenen bij Van Gorcum, Assen:

LEVEN ZONDER ANTWOORD

Religieus Humanisme als tragisch-heroïsche levenshouding

door W.C. Fiege

De visie van een humanist, oud-Verbondsdirecteur, op even belangrijke als omstreden zaken binnen de humanistische beweging:

- de religieuze dimensie van het menszijn
- de grondslag van het ethisch handelen
- de zelfverwerkelijking van de mens
- de maatschappelijke consequenties

Een boek met verrassende invalshoeken, dat U ongetwijfeld in hoge mate zal interesseren.

Omvang 220 blz. Prijs *f* 32,50 ingen.
Voor leden van het Humanistisch Verbond *f* 24,75.

Verkrijgbaar bij uw boekhandel of rechtstreeks van de uitgever

Van Gorcum

Uitgevers en drukkers
Postbus 43
9400 AA Assen

NIEUWE REKENSCHAP GAAT OVER GELOVEN

Misschien toeval, maar ook het tijdschrift Rekenschap is deze maand door het goedaardige virus van de vriendschap aangestoken. De socioloog *Piet Thoenes* en de filosoof *Victor Vos* hebben een vriendschappelijke korrespondentie, waarin ze telkens een wijsgerig raadsel bij de kop vatten. In het decembernummer van Rekenschap zijn vier van die brieven opgenomen, onder de titel „Is het een wonder?". Een nuchtere, rationele kijk wordt geplaatst tegenover een open manier van beleven van wonderen.

De helft van deze Rekenschapuitgave wordt gevuld met een essay van oudredakteur *Henk Bonger*. Hij ontvouwt een uitgesproken visie op katholicisme en marxisme als „geloven". De auteur Gerard Reve bracht de vergelijking tussen die twee onlangs eveneens ter sprake op zijn openbare kolleges te Leiden.

Hoewel Bonger en Reve in menig opzicht verschillen, zijn zij het in een aantal overwegingen zeker eens. Zoals deze: „Ik meen", aldus Bonger, „dat de waarheid van dogma's, noch de christelijke, noch de communistische, ooit wetenschappelijk, dus met argumenten, die de ratio verschaft, bewezen kan worden". Evenzeer zal Reve zich kunnen vinden in de opmerking van Bonger over „Das Kapital", „dat het een onleesbaar boek is, onleesbaar door de chaotische bouw, de talloze ongefundeerde beweringen, de historische simplificaties en de *sweeping generalities*". Om daar nuchter aan toe te voegen, met het effekt van vergroting door verkleining waar ook Reve zo'n meester in is: „Ik heb in vele gesprekken met communisten gevoerd, nooit iemand ontmoet die het geheel gelezen had".

Vooral in zijn opmerkingen over de RK-Kerk onderscheidt Bonger zich natuurlijk van Reve: „De RK Kerk is door de dogma's en haar zedenleer een streng gesloten, dus conservatieve organisatie, die van haar gelovigen gehoorzaamheid en overgave eist. De clerus gedraagt zich volgens het bijbelwoord: „want wie niet tegen ons is, is voor ons" (...) De Kerk beschouwt dus haar gelovigen als kinderen, die te gehoorzamen hebben." Daar waar Reve telkens de misdaden van het Kremlin benadrukt, zou hij zich het doden van ketters op instigatie van de RK Kerk ook weleens mogen herinneren. Bonger schrijft: „Er zullen nu geen katholieken meer zijn die het doden van ketters nog willen verdedigen, maar nooit heeft de Kerk openlijk uitgesproken dat zij een schuld op zich heeft geladen, die een smet is gebleven (...) De reden zal wel zijn, dat zij, door een schuldbekentenis, zou toegeven dat zij fouten heeft gemaakt en zal maken, hetgeen aan de autoriteit afbreuk doet."
Niettemin vindt Bonger: „Om mensen hun geloof te willen ontnemen, is in hoge mate onverdraagzaam". Hij hoopt uiteraard op versoepeling van het dogmatisch denken, zowel in het Vaticaan als in het Kremlin: „De enige hoop is dat bij nieuwe generaties van Russische leiders een zekere liberalisatie zal plaatsvinden als in China, die zal uitlopen op een westers-democratisch regiem. Door dreigen zal dit proces niet versneld worden(...) Ik ben geen voorstander van eenzijdige ontwapening en over het handhaven van de kernbewapening van de beide grote machten durf ik geen oordeel uit te spreken. Ik geloof echter wel dat daarover een accoord bereikt kan worden als het wantrouwen vermindert en dat zou kunnen gebeuren als alle denkbare contacten – op het terrein van wetenschap, cultuur, toerisme, sport, handel en techniek – gestimuleerd zouden worden. Omdat de door het volk gekozen Amerikaanse regering dichter bij het volk staat dan de Russische bij het russische volk, waar geen oppositie wordt toegelaten, zou de V.S. – de sterkste – met concessies moeten durven beginnen."

In een volgend artikel in Rekenschap, „Over geloof en tolerantie", zoekt *Wim van Dooren* naar mogelijke verwantschappen en hij durft het aan OM te stellen dat er principieel vaak geen scherpe scheidslijnen zijn te trekken tussen humanisten enerzijds en roomskatholieken en kommunisten anderzijds. Hij brengt in herinnering hoe in de jaren zestig dankzij een gunstig klimaat er vele ontmoetingen over en weer waren. „Ik moet helaas konstateren dat de genoemde kontakten alle weer zijn opgehouden. Maar tegelijk staat vast dat de humanistische bereidheid er is ze weer op te nemen."
Tot slot bevat het decembernummer van Rekenschap een beschouwing over het werk van de staatsrechtsgeleerde S. W. Couwenberg en een bespreking van humanistische tijdschriften uit India.
Bestellen: Stort *f* 10,– op giro 58.22.93 tnv Stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding „Rekenschap, december '85".

BON

voor een abonnement met ingang van het decembernummer '85 (kan zonder postzegel worden verzonden aan: Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht)

Naam: .....

Adres: .....

Postkode: .....

Plaats: .....

Als welkomstgeschenk ontvangt u het decembernummer GRATIS. De abonnementsprijs bedraagt *f* 35,– per jaar (= vier nummers). Wacht met betalen a.u.b. op onze acceptgirokaart.

Huwelijk alleen maar 'n domme gewoonte?

Rudy de Leede heeft in het verhaal van Verduijn in het oktobernummer van Humanist een aanval op „het huwelijk als een domme gewoonte" gezien. Ik had toch een beetje andere gedachte bij deze boutade. Voor zover we de geschiedenis van de mensen in de vorm van literatuur, toneel, beeldende kunst, de verschillende religieuze voorschriften, bijbels etc. mogen geloven, heeft het „huwelijk" altijd op de tocht gestaan.
Ieder tijdperk, elke kultuur is daar op zijn eigen wijze mee omgesprongen. Elke samenleving heeft geprobeerd de polygame natuur van de mens, om welke reden dan ook, via wetten, voorschriften, gewoonten of anderszins aan banden te leggen. Het zal echter steeds weer blijken dat de natuur sterker is dan de leer. De botsing tussen de „ongebondenheid" van onze polygame natuur met die andere belangrijke elementaire behoefte aan „struktuur" in ons bestaan, zal steeds weer tot het op de tocht zetten van die strukturen leiden.
Het „huwelijk" is een keuze, zoals elke andere vorm van menselijke relaties een keuze is. Zolang de betreffende mensen het met elkaar eens zijn over de gekozen vorm is er niets aan de hand. De problemen ontstaan doordat ze het in de loop van de tijd niet meer met elkaar eens zijn. Wat er dan gaat gebeuren is wederom hun keuze.
Er is echter werkelijk iets aan de hand als we onze eigen keuze(s) aan anderen willen voorschrijven, al of niet langs wettelijke wegen. En er is werkelijk iets aan de hand als we de keuze van die anderen veroordelen. Het lijkt me dan ook veel belangrijker als we onze aandacht op deze aspekten gaan richten.

Herman Sternheim (Breda)

Kernraketten ja

In 1945 had alleen U.S.A. de kernbom en heeft de moeilijke beslissing moeten nemen, deze tegen de vijand te moeten gebruiken. Hoewel ethisch niet verantwoord, heiligde het doel hier de middelen. De bom kosten duizenden levens, maar heeft miljoenen mensen gered. Het betekende het einde van een oorlog en heeft door haar afschrikwekkend effekt sinds ruim 40 jaar een nieuwe (wereld)oorlog weten te voorkomen.
De heer van Huizen heeft gelijk dat het gebruik van kernwapens ethisch niet verantwoord is. Maar geldt dit niet voor alle moordtuig, dat in Nederland staat opgesteld zoals kogels, kanonnen, napalm, bommenwerpers, onderzeeboten etc. Tussen mogendheden bestaat geen ethiek De naïve Chamberlain dacht dit en werd door Hitler afgemaakt. Ethiek komt niet verder dan tot uw eigen familie en vrienden.
Rusland heeft kernraketten o.a. gericht op West Europa en zelfs geplaatst in landen die door Rusland sinds 1945 (!) nog steeds bezet zijn. Dit is misdadig en dwingt West-Europa zich hiertegen te beschermen. Door kernraketten op te stellen in West-Europa heeft dit dezelfde preventieve waarde als de revolver in de holster. De bedoeling is ze nooit te gebruiken, behalve bij aanval van derden met kernwapens. Helaas moet dit macabere evenwicht ons de vrede garanderen.
Vooruitgang is niet tegen te houden. Eens was ons wapen de steen, toen de pijl en boog, de kogel, de bom en nu de kernraket. U zult de politie nergens pijl en boog zien gebruiken tegen misdadigers die revolvers hebben. Een dergelijke verhouding bestaat momenteel tussen West-Europa en Rusland.
Als u vrede wilt met het Oostblok propageer daar dan onze demokratie en vrijheid. Tracht Rusland toeristisch open te krijgen zodat meer begrip voor elkaar ontstaat. Laten we trachten vrienden te worden met de bevolking van het Oostblok en wijs er op hoe „Partijleden" misbruik maken van hun positie. Propageer het dienstweigeren. Het idee „sterven voor het vaderland" is een loze kreet geworden bij de huidige jeugd. Laat huursoldaten tegen betaling oefenen met wapens voor een oorlog, die er dank zij de kernwapens nooit zal komen.

G. P. Lucassen (Den Haag)

In de volgende Humanist zal Coen Roos reageren op alle reakties naar aanleiding van zijn artikel „De aarde en haar volheid" dat in het septembernummer stond.

1986 HUMANIST WORLD CONGRESS

The Adventure of your Life? The 1986 Humanist World Congress in Oslo, Norway

Come to Norway next summer, the country where 17% of the population are humanists, in spite of the State Church and a Christian based Constitution.
The International Humanist and Ethical Union will arrange its 9th World Congress at the University of Oslo 3rd - 7th August, 1986. Lecturers of world-wide reputation. Discussions. Post congress tours.

Apply for further information to
Human-Ethical Association of Norway
P.O. Box 2870 Tøyen
N - 0608 Oslo 6, Norway

Humanists say «Yes to Life».
The 1986 Humanist World Congress

Heeft u al uw kontributie voor 1986 overgemaakt? Vergeet u het niet! Geen aksepgirokaart ontvangen? Bel even naar het Humanistisch Verbond (030-318145) en u krijgt er alsnog een toegezonden.

De eerste keer dat u een nummer van de Humanist leest? En: nieuwgierig geworden naar wat het Humanistisch Verbond u heeft te bieden? En wat humanisme eigenlijk precies is? U kunt bij het Verbond gratis een brochure aanvragen waarin alle informatie staat. Een telefoontje (030-318145) naar het Verbond is genoeg. U kunt natuurlijk ook een kaartje sturen: Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Ivo de Wijs, ook van god los

Op 30 december zendt het HV-televisieprogramma Kwartslag de vierde aflevering in de serie „Van God los" uit. Hierin interviewt Joop van Tijn tekstschrijver Ivo de Wijs die afkomstig is uit een veilig en warm katholiek nest. Nog steeds is hij gevoelig voor de theatrale kanten van dat geloof. Verder stelt hij: „Angst voor de dood, dat is waardoor religie ontstaat."

Kwartslag, elke maandag van 19.12 tot 19.27 uur op Nederland 2.

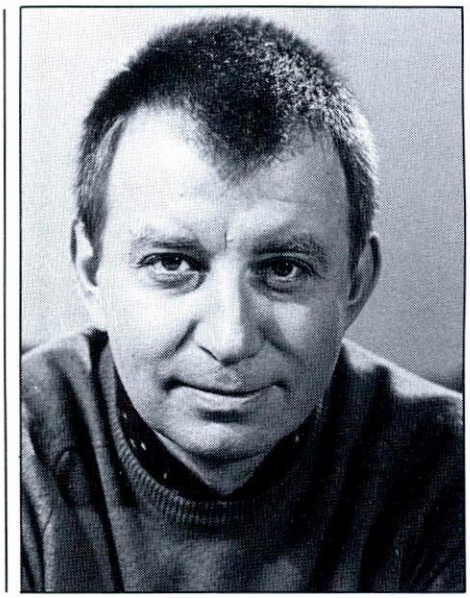

Vrijwilligers gezocht voor Vormingsdag

Hoe beleven buitenlandse jongeren die een Islamitische achtergrond hebben de konfrontatie met de westerse kultuur? Verkondigt het humanisme algemeen geldende waarheden of is het een typisch westerse manier van denken? Rond vragen als deze wil de afdeling vorming in samenwerking met de Landelijke Werkgroep Humanistische Jongeren in april 1986 een landelijke dag organiseren met als thema „Kulturele minderheden en levensbeschouwing". Het doel is onder meer om autochtone en allochtone Nederlanders met elkaar in gesprek te brengen. Er worden nu nog mensen gezocht die willen meehelpen bij de organisatorische en inhoudelijke voorbereiding van deze dag. Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden bij Hans Vertegaal (03-318145) of Karin Scholtsz (02207-17457).

START JUBILEUM OP 4 MAART 1986

Het Humanistisch Verbond bestaat in 1986 veertig jaar. Zowel landelijk als plaatselijk zal daaraan de nodige aandacht besteed worden. Op advies van de jubileum-kommissie heeft het dagelijks bestuur besloten dat de feestelijkheden beginnen op dinsdag 4 maart met een dag vol terug- en toekomstblik in het Concertgebouw in Amsterdam. Er zal een herdenkingsuitgave het licht zien over de veelbewogen geschiedenis van het HV. De kommissie Draagvlakverbreding heeft een groot aantal aktiviteiten voorgesteld om naar aanleiding van het jubileum brede lagen van de bevolking te wijzen op de noodzaak van een krachtige humanistische organisatie.
Het HV heeft nu officieel het verzoek ingediend om het huidige **Humanistisch Opleidings Instituut (HOI)** met ingang van september 1987 in gewijzigde vorm te erkennen als universitaire humanistische instelling. Daarmee zou het jarenlange streven om het HOI op gelijke voet te laten behandelen met de kerkelijke opleidingen verwezenlijkt kunnen worden. Er is om een overgangsregeling gevraagd teneinde de wetenschappelijke opleiding goed te kunnen voorbereiden. Zodra het leerplan van de nieuwe opleiding humanistiek gereed is zal een perskonferentie over onze plannen gehouden worden.

Verbondsraad hekelt televisie-uitzendingen

De Verbondsraad dringt er bij het Hoofdbestuur met klem op aan zorg te dragen voor een radikale wijziging van de televisie programma's van het Humanistisch Verbond, zodanig dat deze een duidelijk herkenbare presentatie vormen van de inhoud van het humanisme in theorie en praktijk en van het werk van het Humanistisch Verbond.
Dit dringende beroep op het hoofdbestuur (de Verbondsraad kan het hoofdbestuur geen opdrachten geven) werd met 21 stemmen aangenomen (7 stemmen tégen en 3 onthoudingen). Het was het voorlopige sluitstuk van een diskussie over het RTV-beleid in de vergadering van de Verbondsraad op 16 november. Verschillende VR-leden hadden voordien niet malse kritiek geleverd op dit beleid.
Een aantal aanwezigen vroegen zich af of het RTV-beleid door een door het hoofdbestuur ingestelde kommissie wordt gemaakt of door de RTV-dienst. Men hecht verder minder waarde aan *het gewapper met een redaktiestatuut* of het *schermen met luister- en kijkcijfers*. Verbondsraadslid Jan de Leede stelde dat van uitzendingen in 1985 er tot op heden volgens hem slechts 7 positief humanistisch beoordeeld kunnen worden. Daarentegen zouden 34 een neutraal karakter dragen: deze uitzendingen hadden volgens hem ook door andere zendgemachtigden gemaakt kunnen worden.
Minstens even tekenend acht hij het dat de RTV-dienst over eigen briefpapier beschikt dat – behalve dat het niet voldoed aan de eisen van de HV-huisstijl – nauwelijks toont dat het om een dienst van het Humanistisch Verbond gaat.
Het radio- en televisiebeleid komt terug in de vergadering van de Verbondsraad op 26 april van het volgend jaar. Dan zal het gehele publiciteitsbeleid van het Verbond aan de orde komen.
Hopelijk komt er voor de besprekking van dergelijk uiterst belangrijke beleidszaken meer tijd op de Verbondsraad ter beschikking. Deze tijd zou onder meer kunnen worden gevonden als de Raad de discipline opbrengt om over tal van huishoudelijke en organisatorische zaken – hoe belangrijk ook – zakelijker te vergaderen. Zo werd ten tweeden male wederom uitvoerig gesproken over het „reglement van orde voor de Verbondsraad". Daarbij is het enige principiëlere punt niet uit de verf gekomen: de vraag of Verbondsraadsleden (maar het geldt eigenlijk ook voor congresafgevaardigden) zich van stemming mogen onthouden. In politieke college's (parlement, gemeenteraden e.d.) bestaat die mogelijkheid niet. Vriendelijk gezegd: mogen VR-leden bij gebrek aan kennis of een mening zich onthouden van stemming of moeten zij zich in zo'n geval laten leiden door mede-leden die blijk geven over een goedgefundeerde mening en/of meer kennis te beschikken? Onvriendelijk gezegd: mogen VR-leden in de gelegenheid gesteld worden zich aan hun verantwoordelijkheid te onttrekken door zich van stemming te onthouden? In de politiek wordt „demokratie" weleens uitgelegd als georganiseerd wantrouwen. Laat een humanistische inhoud van demokratie er één zijn van georganiseerd vertrouwen, ook waar het gaat om de interne verenigingsdemokratie.

Chiel Verduijn

Het HV is zwaar teleurgesteld over de houding van de staatssekretaris van Defensie die in plaats van de gevraagde verdubbeling slechts drie formatieplaatsen aan het HV wil toekennen. Het zijn vooral de kerken geweest (in het bijzondere de katholieke) die zich tegen de uitbreiding van het aantal humanistische raadslieden hebben verzet omdat zij tegelijkertijd moeten inleveren. Dat lijkt voor de kerken erger dan het is omdat de kerken al jaren vele tientallen vakatures niet meer konden vervullen. Het HV zal zich bij de Raad van State verzetten tegen de gang van zaken.

Algemeen voorzitter Rob Tielman

Themamiddag HV-jongeren

Zaterdag 1 februari organiseert de Landelijke Werkgroep van Humanistische Jongeren een middag rond het thema **„Ontwikkelingsproblematiek en transkulturele expressie".** De middag begint om 13.00 uur en vindt plaats in het Landelijk Humanistisch Centrum, Oudkerkhof 11 te Utrecht.
Ontwikkelingsproblematiek komt in het eerste deel van de middag aan de orde door middel van een diskussie rondom de stelling: „Het is goed dat wij doorgaan met het geven van ontwikkelingshulp, en daarmee met het verbreiden van de westerse kultuur en het westers kapitalistisch systeem."
De transkulturele expressie staat in het tweede deel van de middag centraal. Vertrekpunt is dan een ontmoeting tussen de Nederlandse, een Oosterse en een Afrikaanse kultuur, die wij zelf tot stand gaan brengen. We proberen te onderzoeken en te ervaren wat de wezenlijke overeenkomsten en verschillen zijn tussen deze kulturen. Na afloop van deze middag bestaat de gelegenheid om na te praten en een gezamenlijke maaltijd te nuttigen.
Voor meer informatie kun je terecht bij Paul Visscher (070-860476) of bij Margot Klute (030-313645). Opgave is mogelijk via het Humanistisch Verbond (030-318145).

Weekend over Vredesopvoeding uitgesteld

Het weekend over vredesopvoeding dat op 23 en 24 november zou zijn gehouden, is uitgesteld tot 8 en 9 maart 1986. Het zal worden gehouden in het Coornherthuis in Zeist. Het gaat hier om een weekend over opvoeding tot weerbaarheid zonder geweld – generaties met elkaar in gesprek. Het wordt georganiseerd door het Humanistisch Vredesberaad en de Landelijke Werkgroep Humanistische Jongeren.

HET HV-GEBEUREN

Projekt jongerenkultuur

Wat wil ik met mijn opleiding gaan doen, hoe wil ik wonen, hoe besteed ik mijn vrije tijd, wat is de betekenis van vriendschappen? Dit soort vragen zullen centraal staan in het door de Landelijke Werkgroep van Humanistische Jongeren opgezette „Projekt Jongerenkultuur". Het projekt bestaat uit een drietal weekenden, waarop jongeren tot en met 25 jaar met elkaar van gedachten kunnen wisselen aan de hand van bovengenoemde vragen.
Het eerste weekend vindt plaats in Leiden (24 t/m 26 januari), het tweede in Nijmegen (28 februari t/m 2 maart), het derde in Assen (21 t/m 23 maart). De weekenden beginnen op de vrijdagavond en duren tot en met de zondagmiddag.
Door een subsidie in het kader van het Internationaal Jongerenjaar hebben we de deelnameprijs zeer laag kunnen houden: *f* 35,– all in. Je kunt je aanmelden voor één van de weekenden door een briefkaartje te sturen naar het Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, t.a.v. Hans Vertegaal. Graag de volgende gegevens vermelden: het weekend van je voorkeur, je naam, adres + postcode en telefoonnummer. Vermeld ook even of je per auto komt en eventueel andere deelnemers kunt vervoeren. Voor verdere informatie kun je terecht bij het Humanistisch Verbond (030-318145).

(advertentie)

Twee vrouwen, 50+, zelfstandig wonend/levend, zoeken ± 3 gegadigden die, met behoud van eigen privacy willen komen tot samenwonen in een groot huis met tuin, omgeving Apeldoorn (voorlopig koop).
Affiniteit met humanistische levenssfeer, ervaring met zelfstandig, alleenstaand leven, in denken gericht op ook wat samen willen delen.
Brieven aan de redactie van de Humanist o.v.v. samenwonen.

Als het lukt, is het mooi meegenomen!!!

Onder deze titel verschijnt in december '85 een projekt over „goede voornemens 1986". In dit projekt is het de bedoeling dat mensen bij zichzelf te rade gaan of ze goede voornemens hebben, wat ze er mee doen en wat er van komt. Nadere informatie is te verkrijgen bij het bestuur van uw gemeenschap, of bij de afdeling Vorming op het Landelijk Humanistisch Centrum, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Tel. 030-318145.

Werkgroep Toneel en het HV zoekt leden

Deze werkgroep is pas opgericht en telt nog maar twee leden en zoekt dringend nog enkele belangstellenden. Over tijd, inhoud en werkwijze kan vanzelfsprekend met elkaar worden overlegd. We denken aan 1x vergaderen in de maand, te beginnen in november. Plaats van vergaderen zal het Erasmushuis zijn, Oudkerkhof 11 in Utrecht. De *bedoeling* van deze werkgroep is om meer zicht te krijgen op de mogelijkheden van het gebruik van toneel en drama binnen het HV ten behoeve van leden en geïnteresseerden. De mogelijke onderwerpen die door deze werkgroep uitgewerkt kunnen worden, zijn bijvoorbeeld: Hoe zinvol kan toneel en drama zijn voor het HV? Welke rol heeft toneel en drama op dit moment in het HV? Hoe werd toneel en drama vroeger binnen het HV gebruikt? (historisch dus). Op welke wijze zouden toneel en drama gebruikt kunnen worden? Welke problemen ontmoet je dan praktisch gezien? (organisatorisch, financieel, wie). En verder andere door de leden van de werkgroep aan te dragen onderwerpen en invalshoeken.
Wie belangstelling heeft, kan terecht bij: Wouter Ribbels, Ritzemabosweg 14, 6703 AX Wageningen. Tel. 08370-17220 en Ilse, Amsterdamsestraatweg 545bis Utrecht. Tel. 030-441833.

Gemeenschapsnieuws

In deze periode vinden de gebruikelijke midwintervieringen en nieuwjaarsbijeenkomsten plaats. Zie de aankondigingen in de gemeenschapsbladjes. In deze kolom beperken we ons tot de lezingen.
Arnhem: In de serie lezingen over **"Geluk"** is op dinsdag 17 december om 20.00 uur een thema-avond over **„Relaties tussen politiek en geluk".** Hieraan werken mee: mw. K. Brandsma (PvdA), W. v. Katwijk (VVD) en mw. Chr. Zwiers (Soc. Partij). Op dinsdag 13 januari is er een diskussie-avond over de twee voorbije thema-avonden. Plaats: De Coehoorn, Coehoornstraat 11 te Arnhem (tegenover het station).
Deventer: Woensdag 22 januari om 20.00 uur houdt **mw. R. v. Pelt** een inleiding over **„Op zichzelf staanden"** in het Humanitasgebouw „De Zeven Leeuwen", Singelstraat 31/33 te Deventer.
Eindhoven: Woensdag 15 januari om 20.00 uur spreekt **Drs. P. Rademaker** over **„Mens en arbeid"** in het Parkhotel, Alb. Thijmlaan 18 te Eindhoven (zij-ingang).
Groningen: Op zondag 2 februari om 10.30 uur spreekt de heer **Lindeman** over **„Christendom en humanisme".** Plaats: Hum. Centrum, W. A. Scholtenstr. 2 te Groningen.
Hoogeveen: Dinsdag 17 december om 20.00 uur houdt **mw. W. v. d. Belt,** voorzitter van de gemeenschap, een inleiding over **„Tolerantie in/en humanisme",** in het Jannes v. d. Sleedenhuis te Hoogeveen.
Lochem: Woensdag 15 januari om 20.00 uur komt de heer **M. H. Zeid** praten over het onderwerp **„De Palestijnen",** waarbij ook de rol van het zionisme aan de orde komt. Plaats: De Garve, Burg. Leenstraat te Lochem.
Noordoostpolder: Dinsdag 28 januari om 20.00 uur vindt de jaarvergadering plaats, waarna de heer **Mertens** uit Lelystad zal vertellen over de **Inca-kultuur,** o.a. aan de hand van dia's. Plaats: Muzisch Centrum, H. Visserplein 2 te Emmeloord.
Wageningen: Donderdag 16 januari om 20,00 uur spreekt **Ds. W. Hensen** over **Erarasmus** in de Doopsgezinde Kerk aan de Arbetumlaan te Wageningen. Deze bijeenkomst is georgansieerd in samenwerking met de Ned. Protestanten Bond.
Zutphen: Op zondag 22 december is er een bijeenkomst in het Praathuis van de Polbeek, Dorenborchstraat te Zutphen. Om 10.00 uur is er koffie met cake, om 10.30 uur een inleiding van **F. de Mink** over **„Zin geven is licht geven aan het leven".**

Jac van den Oort

Humanistisch studiecentrum zoekt deskundigen

Het enige jaren geleden door Humanitas, het Humanistisch Verbond en De Vrije Gedachte opgerichte Humanistisch Studiecentrum Nederland (HSN) beoogt wetenschappelijk gefundeerde standpunten over belangrijke maatschappelijke vraagstukken te formuleren. Daarnaast wil het Centrum aanzetten geven tot praktisch humanisme op diverse levensgebieden.
Er worden binnenkort twee HSN-rapporten verwacht. De resultaten van een studie naar de betekenis van een levensbeschouwelijke signatuur bij het verstrekken van subsidies en een verslag van een onderzoek naar humanistische opvattingen t.o.v. allochtonen in onze samenleving. Ook wordt er hard gewerkt aan een afbakening van mogelijkheden om vanuit humanistische organisaties hulp te verlenen aan Turkse en Marokkaanse medeburgers die zich losmaken van traditionele geloofsbanden.
Het HSN zoekt: deskundigen voor de kommissie die zich bezighoudt met een definitie van het begrip „Minderheid" en belangstellende deskundigen m.b.t. de relatie humanisme en historie.
Reakties naar: HSN, Sarphatistraat 4, 1017 WS Amsterdam. Tel. 020-262445.

WAT
STINKEN
DIE
BEREN
Anne

STILLEVEN 3

zingende man met anjer

In het knoopsgat van zijn revers steekt een anjer. Overal kom ik hem tegen. Op het strandterras schuifelend als een hond tussen de toeristen, bij de visverkopers op de markt, in het dorpscafé waar aan alle tafeltjes domino wordt gespeeld.
Nu zit hij op het stenen trapje voor de ingang van de kerk.
„Buena tarde", groet ik hem. Het is alsof ik de knop van een praatpaal heb ingedrukt. Hij veert overeind en zwaaiend met zijn armen begint hij tegen me te ratelen, nu eens schreeuwend dan weer fluisterend. Ik versta er geen woord van. Hij wijst met zijn hand, maar waarheen? „Señor, no comprende", zeg ik. Hij pakt me bij de arm, ik móet het begrijpen, maar wat in Godsnaam?
Spettertjes speeksel vallen in een boogje neer op mijn gezicht. Ik kijk tegen twee tanden aan, de enige die er in zijn mond nog over zijn. De woorden, nu weer fluisterend, rollen fluitend over zijn lippen. In de mondhoeken hebben zich vlokjes schuim verzameld. Ik probeer me te concentreren op zijn ogen, diepbruine ogen die oplichten in de schaduw van zijn hoed.
Over zijn schouder zie ik een vrouw de helling afkomen. Een kleine, gedrongen vrouw geheel in het zwart gekleed. Ze roept iets. Onmiddellijk laat de man mij los en houdt op met praten. De vrouw is ons op een paar meter genaderd. Ze roept weer iets en maakt een beweging alsof ze een hond wegjaagt.
„Loco", zegt de vrouw in het zwart tegen me en tikt met een vinger tegen het hoofd.
De man met de anjer is weer op het stenen trapje gaan zitten, de vrouw is weggeglipt achter het gordijn voor de deur van haar huis. De stilte is hersteld, er is niets gebeurd.
Ik vervolg mijn weg over het stenige pad. Af en toe draai ik me om, alsof ik me ervan wil overtuigen dat de witte huizen van het dorp er nog zijn. Elke keer is het uitzicht weer anders.
Twee vrouwen komen de heuvel afgelopen. Ze zijn druk met elkaar aan de praat. Soms blijven ze staan, als het gesprek daar om schijnt te vragen. Beide vrouwen dragen een emmer met schoonmaakspullen. Vlak achter hen loopt nog een vrouw. Ook zij draagt een emmer. Waar zouden ze vandaan komen? De weg lijkt achter de heuvel te verdwijnen in een olijfboomgaard. Als we elkaar passeren, groeten de vrouwen met met een korte hoofdknik, waarna ze onmiddellijk hun gesprek hervatten.
Een paar meter lager naast het pad staat een ezel, volmaakt roerloos alsof hij niet echt bestaat maar terwille van de compositie door een schilder aan het landschap is toegevoegd.
Op het hoogste punt, waar het pad een bocht omlaag maakt, zie ik waar de schoonmaakvrouwen vandaan moeten zijn gekomen: de weg loopt dood in een kerkhof. Er komt juist weer een vrouw met bezem en schuiver de ingang uit. De muur om het kerkhof is onlangs in de witkalk gezet, met grove kwast en in grote haast. De struiken onderaan de muur zitten onder de kalk, alsof er een dun laagje sneeuw op ligt. De kwast is uitgeslagen tegen de stam van een olijfboom.
Vanwaar dit reinigingsritueel? Er moet iets bijzonders gaande zijn. Mijn nieuwsgierigheid wint het van mijn schroom, ik stap door het open hek de begraafplaats op.
De doden liggen in gemetselde en witgepleisterde graven, vier op elkaar, boven de weerbarstige rotsbodem.
De schoonmaakvrouwen zijn verdwenen, ik ben alleen op het kerkhof en vergelijk de sterfdata op de schoongepoetste graven. Ik kan er niets uit opmaken. Niet één sterfdag valt samen met de datum van vandaag: 30 oktober. Ik trekt het geheugenspoor van mijn katholieke verleden open. Oktober: Mariamaand. Opeens schiet het me te binnen: één dezer dagen moet het Allerzielen zijn: Dia de Difuntos.
Bijna opgelucht schuifel ik verder langs de graven, lees de namen – veel familie Ruiz – en vertaal de grafteksten. Ook dit kerkhof ligt vol onvergetelijke mensen: tus hijos no te olvidan.
Mijn oog valt op het potret van een meisje: Isabella. Vijf jaar is ze geworden. Isabella lacht met haar hele lichaam, niet wetend dat ze ademt onder de slagschaduw van de dood. Naast haar ligt Manuel, 63 jaar. Angstig staart hij in de lens, alsof hij in de loop van een geweer kijkt. Hij moet geweten hebben dat hij binnenkort zou sterven.
Ik zet het omgevallen vaasje plastic rozen naast zijn foto overeind en loop naar de uitgang van het kerkhof. Bij het hek blijf ik staan. De man met de anjer staat kromgebogen onder de olijfboom en rochelt zowat zijn longen uit zijn lijf. Na nog een flinke rochel richt hij zich op, schikt zijn hoed en loopt met vastberaden tred op mij af. Hij passeert me alsof ik er niet ben. De man knielt bij een graf, zuigt zijn schoongerochelde longen vol lucht en begint te zingen. Ook nu versta ik er geen woord van, maar ik begrijp hem des te beter: zijn gezang is ten hemel schreiend.

KOOS MEINDERTS

ILLUSTRATIE: ANNETTE FIENIEG